Српска вила

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ ISSN 0354-7116

КЊИЖЕВНОСТ

ПОЕЗИЈА - ДУШАН СТОЈКОВИЋ
ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА - ЛЕОПОЛД СЕДАР СЕНГОР
ПРОЗА - АЉОША ЉУБОЈЕВИЋ
ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА - ВИКТОР ПОТАЊИН
АФОРИЗМИ - МИЛОЈЕ ВЕЉОВИЋ
НАУКА И КЊИЖЕВНА КРИТИКА - МИРКО БАБИЋ

КУЛТУРА

ИЗ ПРОГРАМА 30. „ВИШЊИЋЕВИХ ДАНА“ - БОШКО СУВАЈЦИЋ
РАДОВИ ПОВОДОМ 130. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ - РАНКО ПОПОВИЋ
У ФОКУСУ - ГОРДАН ЖИВИЋ
АКТУЕЛНО - ЈЕЛИНА ЂУРКОВИЋ
ИЗ ИСТОРИЈЕ ШКОЛСТВА - БОРИСЛАВ СТАНОЈЛОВИЋ
ИЗ АКТИВНОСТИ ОДБОРА СПКД „ПРОСВЈЕТА“ БИЈЕЉИНА

ПРОСВЈЕТА
БИЈЕЉИНА

e-mail: spkdbn@teol.net
www.prosvjeta-bijeljina.org

БИЈЕЉИНА,
новембар 2023.

Број **58**

Српска вила

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 0354-7116

БИЈЕЉИНА
e-mail:spkdbn@teol.net
www.prosvjeta-bijeljina.org

БИЈЕЉИНА,
новембар 2023.

Број 58

СРПСКА ВИЛА
часопис за књижевност и културу

Издавач: Градски одбор Српског просвјетног и културног друштва
„Просвјета” Бијељина

За издавача: СЛАВИША МИКИЋ, мср

Уредништво
проф. др ЈЕЛИНА ЂУРКОВИЋ
(главна и одговорна уредница)

проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ, ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, проф,
СТОЈАНКА ЂОКИЋ, мср, АЉОША ЉУБОЈЕВИЋ, дипл. новинар

Секретар Уредништва
ЈЕЛЕНА ПАНТИЋ, мср

Лектор
проф. др ЦВИЈЕТИН РИСТАНОВИЋ

Коректор
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ, проф.

Уређивачки савјет часописа
академик НЕЂО ЂУРИЋ (предсједник)
проф. др МИЛАН НОВАКОВИЋ, ПРЕДРАГ ПЕРКОВИЋ, ОЛИВЕРА
СТЈЕПАНОВИЋ, ПЕТРА МИЋИЋ,
ђакон БОЈАН ЧЕЧАР, ВЕРА ХОРВАТ (Србија), ДАВИД КЕЦМАН
ДАКО (Србија), ОЛГА ЛАЛИЋ КРОВИЦКА (Пољска), ЖАРКО
МИЛЕНИЋ (Руска Федерација), ДРАГАН ТЕПАВЧЕВИЋ (Аустралија)

„Српска вила” излази два пута годишње
Цијена једног примјерка је 5 КМ, за иностранство 10 КМ
Адреса: Кнеза Милоша 30, Бијељина
Телефон и телефакс: 055/209-580; E-mail: spkdbn@teol.net
Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org

Припрема за штампу
Марко Мастило, дипл. економиста

Штампа: „Grafomib” Бијељина
Тираж: 300 примјерака

СРПСКА ВИЛА
часопис за књижевност и културу

Година XXIX | децембар, 2023. | Бр. 58

С А Д Р Ж А Ј

КЊИЖЕВНОСТ

ПОЕЗИЈА

Душан Стојковић: Сновни сневомрак. Цртеж 7
Емилија Живојиновић: Свом потомку 8
Марко Миловановић Марун: Вода 10
Оловка 11
Брава 12
Милена Дрпа: Сузе Козаре 13
Лара Петровић: Зимска 14
Волим кад донесе лале 14
И даље га сањам на стражи док ми пише 15
Славица Рачановић: Безброј тонова 16
Јеленко Ивановић: Мала моја од Брчанске малте 17
Здравко Згоњанин Бађо: Воденица за људовање 19

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Афричка франкофона поезија 21
Леополд Седар Сенгор: Баобаб 21
Танела Сузан Бони: У свету малих ствари… 22

ПРОЗА

Аљоша Љубојевић: Трамвај за онај свијет 23
Тихомир Несторовић: Качкети друга Дамјана 31
Бошко Ломовић: Из пишчеве дневничке биљежнице 37
Николета Петровић: Она и тетке... 40
Милан Пантић: То, мајсторе! 43
Никола Леро: Летење без страха 45

ПРЕВЕДЕНА ПРОЗА

Виктор Потањин: На вечерњем руменилу 47

АФОРИЗМИ

Милоје Вељовић: Зли језици 59

НАУКА И КЊИЖЕВНА КРИТИКА

Мирко Бабић: Поводом објављивања родослова Братства источнохерцеговачких Милошевића (1710-2022) 61
Живко Гордић: Шта слушам и што то слушам 67
Љиљана Лукић: Сигнализам из разних ракурса 72
Слободанка Шаренац: Поетичка исходишта једног стваралачког круга 80
Цвијетин Ристановић: Упечатљиви ликови горштака из пишчевог завичаја 88
Давид Кецман Дако: Светлопис самоспознајног трена 93
Александар Чотрић: Стилска ремек-дела 98
Стојанка Ђокић: Искричавост приповиједања у књизи „Дукати Паје Злојутра" 102
Мирјана Штефаницки Антонић: Преплитање имагинације и стварности 106
Миомир Милинковић: Скоричка свитања 109
Симо Поткоњак: Пукотина сна 113

КУЛТУРА

ИЗ ПРОГРАМА 30. ВИШЊИЋЕВИХ ДАНА У БИЈЕЉИНИ

30. „Вишњићеви дани" У Бијељини 3-8. 11. 2023. 119
Бошко Сувајџић: Голема се чудеса створише 122

РАДОВИ ПОВОДОМ 130. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Ранко Поповић: Емигрантске поеме Милоша Црњанског 127
Олга Лалић Кровицка: Црњански у Галицији за вријеме Првог свјетског рата 141

У ФОКУСУ

Гордан Живић: Русија 147
Добрило Аранитовић: Етика саможртвене оданости 168

АКТУЕЛНО

Јелина Ђурковић: Вијеће реформе школства 173

ИЗ ИСТОРИЈЕ ШКОЛСТВА

Борислав Станојловић: Из историје основног школства у Семберији - Дванаест деценија основне школе у Амајлијама 179

ИЗ АКТИВНОСТИ ОДБОРА СПКД ПРОСВЈЕТА 197
АУТОРИ СРПСКЕ ВИЛЕ 199
ПРОМОЦИЈА СРПСКЕ ВИЛЕ 209

Книжневности

Душан СТОЈКОВИЋ

СНОВНИ СНЕВОМРАК

ЦРТЕЖ

Невидљиви цртежи лете око нас
попут пољубаца одрвенелих усана
одзвањају сати непоплочаних сокака
прсти зоре никако ружопрсте дан стежу за врат
шпанском крагном

фројд и јунг адлеру мрсе линије
мари бонапарте одлази у шопинг
на св. јелену да би донела
неколико кутија боја
начињених од људске крви
и умршених снова

на каучу је тауск
лу саломе повлачи рилкеову руку
да би овај пастернаку отписао

цветајева слика на немачком
ефрона док гумиљов на жирафи
одјахује у јуму загледајући
сиера мадре

старац кофицу пуни проплакалим морем
после сто година самоће
сви путеви воде у чисто лишће
задевојчане смрти и њеног одојка

Емилија ЖИВОЈИНОВИЋ

СВОМ ПОТОМКУ

Остављам ти
божур занављан у срцу Прамајке
свитак векова Високих Дечана
миомир моштију лозе Немањића
и бројне свештене лавре
заширене
Косовом и Метохом
у пажњи Свевида

Остављам ти
Кнежеву беседу
у ноћи раздела пре судњега дана
народну епску уз гусле певану
и повратно нарасту упорних обмана
дивљи да јесмо злочину склони
Вечно *Слово љубве*
Деспота Стефана

Остављам ти
Дан светог Вида
као одређење да одолиш маму
туђинског призива и будеш што ниси
у лажној братији
јер твоја је снага у твоме корену
из срца Прамајке
божуром што ниче

Остављам ти
као што су мени
у трајно наслеђе из стабла предака

сложенац годова без којих не можеш
себе да објасниш
док их не отвориш за праву истину
и себе оснажиш
слободом да дишеш

Марко МИЛОВАНОВИЋ МАРУН

ВОДА

Плодовом водицом
Чисти и неутјешни
Затворених очију
Из Мајке планете
Овај свијет населисмо

Кад отворисмо очи
У ријеци се покрстисмо
На мрежама прва трпеза
Риба маслине и вино

На острву у манастиру
Научили смо слова
Прву молитву и уплив
За часни крст

Монашки зов воде
Божије људе враћао је на копно
Собом окајао слободу човјека
Вранама да преда мозак
Ексеру да сапере рђав лик

Данас се земља окреће
Око снажних бокова
Жена са извађеним ребрима

Наши преци инстинктивно
Обезглављени пливају
Потомци на глисерима
Подводна гробља ограђују

Празне скеле кроз вријеме
Све чешће у музеје пристају
На веслима из праисторије
Кустоси шкорпије тетовирају
Рибе шкргама мине ушмркују
Уз спортске почасти плутају

На води сви народи су једнаки
Подједнако боси осунчани и освојиви
Под водом Срби предсједавају
На китовима посјећују огњишта
Сопственим костима пођубрена

Вода је попут отаџбине
Брзо протиче има кратко сјећање
На дну модро небо
Звјездани гроб до гроба.

ОЛОВКА

На сплаву језика
Држи сигуран курс
Од стварности приказе
До сна о слободи

Мисао кад прокрвари
Биће напушта тијело
Слобода одјевена
У папирну лудачку кошуљу
Оставља космичке трагове

Од црног мастила
Изливена слова као бисте
Кориче страх од језика
Који пријети да склизне
Низ грло пјесме

На сплаву језика
Биће на облаку
Сан јаву оплођава

Далеко од стварности приказе
Тијело у пећини
Биће у камен уклесује
Мастило испија

Камене сузе данас
Сутра су сталагмити
На сплаву језика.

БРАВА

Стољећима је у сну
На јави је кичма свих пролаза

На сваки додир се савија
Било рукама или ногама

Ријетко доживи уганућe
Усљед насилног буђења
Када се пјесници из провинције
Закључају у разум

Она је усправно достојанство
И свакодневни срам суштине

Једном у стољећу
Пробуди се из сна

Без икаквог додира
Сама се отвара
Пред затвореним вратима

Испред мајке
Свих њених сновиђења
Поезије.

Милена ДРПА

СУЗЕ КОЗАРЕ

Падају с неба бешумно лептири бијели.
На крилима им сузе. Шуми непребол свети.
Бјелином небо свијету укоре дијели:
Сваки ће лептир на мртво дијете да слети!

Њежна су крила... милују угашене очи.
К'о струне трепере дамари козарског неба.
Бол хији. Вријеме га и у дан овај точи.
Бол воде, горе, жита и мрве хљеба.

Тужи коријење. У жилама му кораци
пута прекинутог. Буја кроз нечуј хода
од суза потекла ријеке сјећања вода.

Дрхти Козара. Дрхтуре сунчеви зраци.
Пјевуше траве гласом к'о мека свила:
Те кости, знаш ли, па то су дјеца била!

Лара ПЕТРОВИЋ

ЗИМСКА

На хладноћи се све скупља
само леденице расту
упозорава комшиница са петог спрата

стопама чешљам пут
између зграда
пршти перут под чизмама

дечаци се грудвају
погодак у лице доноси десет поена
од малена тренирају где највише боли

ВОЛИМ КАД ДОНЕСЕ ЛАЛЕ

Ставим их у широку вазу
оне се опусте све до стола
растегну вратове као жирафе док пију воду
извију из целофанског загрљаја

као на рођендану
кад сам играла лудо, слободно
куковима ломила ритмове
скакала, рукама вртела собу

стајао си са стране
гледао ме и смејао се:
сломићеш се!

понекад се сетим тога
кад у вазу стављам лале
извијају се као ја некада

чекам да се за неколико дана сломе

И ДАЉЕ ГА САЊАМ НА СТРАЖИ ДОК МИ ПИШЕ

Посечени хлад вири из земље,
ужарено грло небеског светла
пече док читам његово писмо:

Ветар је постао видљив.
Узнемирени мрави журе још брже.
Лишће дрхти као даире.
Звецкају гране док гранатирам ноћи.

По земљаној постељи мрвим звезде
закопавам мисли о њему
ујутро читам тиша од дима цигарете:

Згужвани папири по небу одолевају ветру.
Квачице су дезертери речи, вијоре високо.
Сунце жмирка док га нишаним.
У оку си ми сакрила веру.

Пуштам мачку да лута
доноси убијене војнике на праг
ни у сну, ни у сну, ни у сну
не одговарам на његова писма.

Славица РАЧАНОВИЋ

БЕЗБРОЈ ТОНОВА

У безброј тонова слијева се
твоја њежна мелодија
и оставља траг у души
пјесника.
Када галебови полете
ка мору далеком,
тонови твоје мелодије,
пратиће их...
Као вода рамориш
и као капи њене на камену
блисташ.
Погледај ме опет! Ћутљиво,
без најаве!
На сунцу врелом трепти дан
док тражим узвишени ум
сазвучјем скривених тонова
љепоте коју душа има.
Недостижни!
Чезнем за тобом.
Стапам се са мелодијом
и слушам пјесме
у долини цвјетног врта.
Латице се њишу
тражећи нечију руку.
Само једном да их
додирне,
заувијек ће остати
снажне.

Јеленко ИВАНОВИЋ

МАЛА МОЈА ОД БРЧАНСКЕ МАЛТЕ

Мој рођак из села волио је
Рано јутром кроз шуму да прође
И угледа лице варалице
Новог дана како бјеласа се
и каже:
- Живот треба поставит' преда се!

Мој рођак из села волио је
Да засвира двојнице и фрулу
Кад пожање пшеницу у јулу
Да мирише на печено прасе
и каже:
- Живот треба поставит' преда се!

Мој рођак из села волио је
Да ошиша нас дјецу нејаку
Чита пјесме о Краљевић Марку
Гледа стоку како траву пасе
и каже:
- Живот треба поставит' преда се!

Мој рођак из села волио је
Пројy што је тврда а слатка
Срећу која га није дотакла
Да у туђе кљусе не узда се
и каже:
- Живот треба поставит' преда се!

Мој рођак из села волио је
Своју бригу и крџу да пуши

И у позне да запјева сате:
- Мала моја од брчанске малте
Док лудујем ти припази на се
Ја сам живот ставио преда се!

Здравко ЗГОЊАНИН БАЋО

ВОДЕНИЦА ЗА ЉУДОВАЊЕ

Породици Делић, Прибој

Испод Мајевице
Подно Бањ брда
Протиче бистра и хировита
Ријека Јања.
Кроз бадањ млазом точак окреће.

Посебна воденица.
Анђелкова.
Моћна, силовита
Општине спаја,
Људе спаја.

Понекад се чека,
Никоме се не жури,
Има вакта.
Млинар уштипцима служи.

Баш необична.
Топла за људовање.
Мајевичка пјесма се чује,
Словеначки туристи полку играју
И брашна носе.

Ето тако, поред прибојске ракије
И сувих шљива,
Мајевички бренд -
Златно брашно Анђелкове воденице,
Отворене за људовање и топле ријечи.

АФРИЧКА ФРАНКОФОНА ПОЕЗИЈА

Леополд Седар СЕНГОР

БАОБАБ

Баобабе, дошао сам да пресадим моје биће крај тебе
И своје корене сместим у твоје праотачко корење;
Сањам у себи твоје кврга̀ве руке
И очврснем када твоја снажна крв
У моју пређе.
Баобабе, „човек вреди колико му је оружје вредно!“
То натпис је који се њише на свим вратима света.
Одакле ћу црпсти толико снаге за толико борби
Ако се твом подножју не приклоним?
Баобабе, када се растужим,
Пошто будем лишен мелодије свих песама,
Покрени за мене гласове свих твојих птица
Како би ме животом огребале.
А када буде попустила земља под мојим ногама,
Допусти ми да да се покрене земља у твом подножју:
Како се благо она на мени окреће!

Танела Сузан БОНИ

У СВЕТУ МАЛИХ СТВАРИ…

У свету малих ствари
Добра ватра мало вреди
Она гори греје
Љубав је право злато света

Запали искру у углу свога ока
И пређи пустињу лишену људи
Као да цвета живот
На свим вратима и прозорима
Да би упознао правила
Безличног света
Насиље чије слама
Твоју крхкост
Не очекуј да пламен
Утрне у теби

(Приредио и са француског језика превео Душан СТОЈКОВИЋ)

Аљоша ЉУБОЈЕВИЋ

ТРАМВАЈ ЗА ОНАЈ СВИЈЕТ

Баку смо након педесет година проведених у Сарајеву одлучили да преселимо у Бијељину. Објаснили смо јој да је све мање покретна, да често заборавља ствари и да у скоријој будућности неће моћи да брине сама о себи. Овдје су јој дјеца, унуци, неко ко ће јој се у сваком моменту наћи при руци. Пристала је и одобравала нам, са задовољством и полетом који се јавља при сваком новом почетку.

Стан у Сарајеву продат је веома лако, а нови дом у равници купљен у приземљу тек изграђене зграде, како би старица са што мање напора одлазила до продавнице, поште и пијаце.

Када је дошло вријеме усељења, када смо опремили кутак у којем ће провести остатак живота, дошао сам на идеју да јој организујемо својеврсну прославу, неки вид закуске којој ће присуствовати и неколико њених пријатеља из града у којем је проживјела двије трећине свога вијека.

Били су то први дани прољећа, кроз прозор стана допирао је пријатан вјетрић, низала су се сјећања и смијех, заливени покојом чашом вина. Када је пало вече, а дружење завршено, видио сам баку како сједи на старој Шипадовој столици и потиштено гледа у гоблен окачен на зиду.

- *Срешћете се опет, не брини. Кад год пожелиш, могу да те одведем у Сарајево. И овдје има добрих комшија, видио сам да си јуче ходала са неком женом...* – покушавао сам да је одобровољим и извучем коју ријеч.

Али није проговарала. Привукао сам столицу, ставио јој руку преко рамена.

- *Хајде, реци ми шта ти фали? Шта ти недостаје? Вода к'о вода, зрак к'о зрак. Важно је да ти неко уђе у кућу, да имаш с ким кафу да попијеш* – настављао сам упорно.

Само је уздахнула и поглед са гоблена оборила на под. Заћутао сам и чекао да прозбори било шта. Напокон, мало се промешкољила и тихо изустила:

- *Немам...* – почела је у исто вријеме тужно и увријеђено.

- *Шта немаш?* – инсистирао сам.

- *Немам... Немам трамвај испред зграде.*

- *Немаш трамвај!?* – узвикнуо сам.

Зарила је лице у дланове и почела да јеца.

- *Какав ми је ово град? Какав ми је ово живот када немам трамвај испред зграде? Када не могу да се пробудим, спремим и одвезем на колаче, до шеталишта, до ријеке...* – плакала је бака.

Био сам запањен њеним сузама. Пустио сам да се смири, да избаци све што јој душу притишће. Напокон је престала. Обрисала је лице и уздахнула, тако тешко као да јој се срушио цијели свијет. Наслонила је чворнате шаке на кољена, некако се придигла, и одгегала ка трпезаријском столу. Тамо је, у бијело-плавој кантици од павлаке (она од два килограма) стајала засађена љубичица. Била је то једина ствар коју је понијела из Сарајева. Брижљиво јој је дотакла цвијет, залила је и вратила се на столицу. Поново примијетих изгубљеност у њеном погледу, па започех што мирније.

- *Бако... У Бијељини никада није било трамваја. Овдје нема ни градског аутобуса. Ово је мали град. Људи немају потребу за тим... И шта ће ти трамвај! Све ти је на дохват руке. Гдје год пођеш, ту си за десет минута. А ријеке имаш двије. Дрину и Саву. Водићу те да видиш како је лијепо предвече сјести... гледаш у воду... одмориш душу. Хоћеш ми обећати нешто, а? Да ћеш мало да живнеш, да се орасположиш. Жива си, здрава, са својом си дјецом. Какав трамвај...бако!* – загрлио сам је, али ме је жустро одгурнула и дигла нос.

Није било даље расправе. Напустио сам стан, осјећајући да је ово тек почетак једне нове епизоде у нашим животима.

Већ сутрадан, испоставило се да ме осјећај није преварио. Двије ријечи које су постале константа нашег породичног бивствовања биле су – бака и трамвај.

Најприје је почела да нас све игнорише. Било да јој је дошла кћерка, зет, или њен први унук (ја), није нам придавала ни трунку пажње. Покушавали смо да започнемо разговор, измишљали разноразне теме, призивали успомене, али ништа је није доти-

цало. Удостојила би нас неколико уздаха, пропраћених узречицом пуном досаде – *Е, да...* С друге стране, када јој сврати нека од комшиница, опет је ћутала, али би у неком моменту одједном почела да говори, као спикер на ТВ-у, о томе која су све градска насеља повезана трамвајском мрежом и колико јој је времена требало да се од Маријин Двора провоза до Али-пашиног поља. Комшије су одлазиле кући збуњене, а неки нас почеше избјегавати на улици.

Када бисмо јој донијели ручак, одбијала је да једе. Шерпа је усамљено чамила, топла храна се хладила и на крају претварала у стврднуту и заборављену масу. Бака би се само подигла да залије љубичицу и мирно враћала на двосјед. Једном ју је мајка покушала нахранити као дијете. Обећала је да ће јој причати о трамвају, само да зине и прогута неколико кашика грашка. Чинило се да је упалило.

- *Ако све ово поједеш, отићи ћемо један дан у Сарајево и провозати се трамвајем* – рекла је мајка.

- *Али ја желим трамвај испред зграде. Шта ми значи један дан* – одговорила је бака и престала да једе. Сва даља прича била је беспредметна.

Сваки дан је мршала, тањила се, лежала у кревету и ћутала. Схватио сам да, као њен најстарији унук, не смијем да дозволим да умре, да пред очима свих нас свене и угаси се. Требало је учинити нешто, дјеловати што прије.

Пробдио сам ноћ размишљајући како да вратимо нашу стару баку, веселу и срећну. И негдје пред зору, дође ми у мисли једна идеја. Бесмислена и дјетињаста, али зар нису и одрасли - дјеца, када зађу у године? То је било то. Знао сам да мора успјети!

Испод бакиног балкона налазила се омања пољана, зарасла у жбуње и дрвеће, а кроз густо шибље назирали су се остаци оронуле куће од ћерпича. Позвао сам багеристу и заказао за викенд чишћење терена. Окупио сам неколико познаника и након два дана рада и десетак одвезених камионских приколица, пољана је синула у свој својој бескорисности.

Нисам часио ни часа, па отрчах у једину ковачницу која је постојала у нашем граду. Радници су ме гледали у чуду када сам пред њих ставио нацрт за трамвајске кружне шине, дугачке педесет метара.

Позвах и пријатеља који се бавио изградњом монтажних објеката.

- *Постоји ли икаква шанса да ми израдиш трамвај?*

- *Молим?!*

- *Трамвај. Копију трамваја, али у правој величини.*

Спустио ми је слушалицу, па сам отишао до њега и све му потанко објаснио. За све то вријеме, бака је лежала у кревету и венула. Имали смо осјећај да ћемо једног тренутка ући у собу и затећи празну постељу. Али ја сам био сигуран у план. Стрпљиво сам чекао и свакога дана посјећивао мајсторе. Једне сунчане и топле суботе, све је било спремно.

На пољани испод балкона постависмо шине, а уз помоћ дизалице и приколице пренијесмо конструкцију трамвајског вагона. Потрудили смо се да уредимо и прилаз, неколико клупица, цвијеће, пар садница јавора. Била је то станица као из бајке, са правим правцатим трамвајем!

Одушевљено сам устрчао уз степенице и упао у стан. Бака је лежала сломљена, стакластог погледа и разбарушене косе.

- *Бако, бако!* – продрмао сам је.

- *А... Шта је...* – одговорила је буновно.

- *Устај! Трамвај је стигао!*

- *Какав трамвај...* – звучала је измрцварено.

- *Ама слушаш ли ти мене!? Трамвај, прави правцати трамвај! Ено га испод твог балкона. Дођи да погледаш.*

Зашкиљила је и одмјерила ме. Тражила је у мом погледу трунку истине, комадић наде. Ухватио сам је за руку и скоро одвукао до балкона. Неколико секунди није била свјесна шта се догађа, а када је у њеним зјеницама засјао трамвај, то чудо од превозног средства у којем је чувала сјенке прећашњег живота, готово да је полетјела да га додирне.

- *Трамвај! Трамвај! Стигао је трамвај!*

Изнурена и угасла старица у тренутку је добила снагу, осмијех је заиграо на њеним образима, покретима је удахнут живот. Сада је она мене вукла и наговарала да пожурим, да што прије стигнемо до трамваја.

Сјела је у конструкцију, упалио сам моторић који смо смјестили у задњи дио, и магија је почела. Низао се круг за кругом, групица нас који смо се окупили на клупама махала јој је при сваком новом проласку, а бака је сијала од задовољства. Трајало је то све

до вечери, када смо је вратили у стан, срећну, задовољну, и коначно – у њеном трамвају.

Све је било као и раније. Почела је да једе, да се смије, да разговара са породицом и пријатељима. Одлазила би рано у набавку, спремала ручак, чистила стан. Купила је још љубичица којима је тепала и пјевала. Пролазили су дани и мјесеци. Након свршених послова, силазила би иза зграде, сједала на клупу и посматрала тај тајанствени објекат њених дубоких чежњи. Знала је да у сваком моменту, кад год пожели, може да уђе у свој трамвај и одлети у само њој познат свијет.

Бака је посебно вољела да поједе штрудлу са орасима, па ме је мајка једног јутра позвала и тутнула у руке топло и мирисно тијесто, замотано у двије крпе и кесу. Док сам носио тај замотуљак према њеној згради, размишљао сам колико човјек у току свог живота, тог трена који траје колико и један уздах, троши енергије да сачува ствари које га окружују, за које мисли да су вриједне. И ова штрудла коју премећем из длана у длан, њена врелина која ме тјера даље, нестаће чим одмотам рубове ознојене крпе.

А онда, када сам се приближио старичиној згради, већ припремљен како ћу баку видјети на клупици испред трамваја, насмијану и замишљену, како ћу јој рећи да јој носим њену омиљену посластицу, у трену сам остао укопан, а срце је почело да се пење у грло. На пољани, испод бакиног балкона, није било ничега! Ни шина, ни трамваја, ни клупица, ни баке! Ходао сам изгубљен, трчао уз степенице до стана, враћао се назад, заустављао комшије, питао да ли су је видјели, покушавао безуспјешно да сазнам било какав детаљ.

Раставити конструкцију која је тешка готово пола тоне! Исјећи и натоварити шине! Покупити све до посљедњег шрафа! Коме је то, забога, требало?! Али гдје је нестала бака? Отац, мајка и ја растрчали смо се по комшилуку, обишли све улице и сокаке, назвали познанике и родбину, звонили од стана до стана. Ништа. Ни трага, ни гласа. У полицији су нас саслушали детаљно, али нису проговорили ни ријеч. Позваће нас чим нешто сазнају.

Дошавши кући, сјели смо у дневни боравак, погледали се кратко, и занијемили. Били смо попут издуваних балона, као тијела астронаута у безваздушном простору којима је само глупави, изблиједјели смијешак остао да титра на лицу. Чудна осјећања су се мијешала, од мучнине и страха, до спознаје да неко с нама тје-

ра шалу, али боговски смишљену и испланирану. Мајка је највише стрепила и чак почела да се тресе од неке грознице, па смо је огрнули деком. Прошло је већ десет сати како о баки нисмо чули ништа.

Када се поноћ приближила, мама је са врха ормана дохватила стари албум и са сузама у очима почела да нам додаје фотографије на којима је бака. Посебно ми се свидјела једна црно-бијела на којој позира са наочарима, док иза ње нека дјевојчица у хаљаници и лакованим ципелама покушава да ухвати голуба на Врелу Босне. Било је и оних на којима се виде трамваји и трамвајска пруга, али сам примијетио да их мајка избјегава и да их гура устрану. Пробдјели смо тако до пола ноћи, заспавши на тросједу или тепиху, гдје се ко нашао.

У зору, пробудило нас је реско звоно телефона. Мајка је у трену подигла слушалицу.

- *Ви сте пријавили нестанак, извјесне, Савке Пердан?* – питао је полицајац са друге стране.

- *Да, да! Ми смо.... овај, ја сам њена кћерка, реците!* – треперила је мајка.

- *Дођите у станицу. Имамо неке информације* – додао је и прекинуо везу.

У чекаоници су нас смјестили на дрвену клупу, а затим нестали. Послије пола часа мучења, изашао је старији мушкарац са брчићима и нагласио да уђе само отац. Ми можемо негдје прошетати. Мајка је палила цигарету на цигарету ходајући око полицијске станице, а ја нисам одвајао поглед са улазних врата. У неки час, појави се отац, преблиједио и унезвијерен, носећи број „Ослобођења“. Биле су то свјеже, јутрошње новине.

Пришавши, само је понављао:

- *Ђавоља посла! Ђавоља посла! Ђавоља посла...* а затим је без ријечи отишао.

Узео сам страницу на којој су новине биле отворене и у дну прочитах наслов – ПРОНАЂЕНА МРТВА ЖЕНА У ТРАМВАЈУ.

„**Припадници Полицијске станице Центар – Сарајево, пронашли су беживотно тијело жене С.П. (70) у трамвају у кругу КЈКП ГРАС. Тијело је пронађено у раним јутарњим часовима, а полиција утврђује све детаље јер је нејасно како се особа нашла у дијелу дворишта у којем се одлажу стари и покварени трамвајски вагони. Чувар ГРАС-а, који је пријавио**

случај, рекао је новинару „Ослобођења“ да је старицу затекао насмијану, обучену у свечано одијело, нашминкану, како сједи без знакова живота, држећи у крилу торбу. На лице мјеста изашао је дежурни тужилац, као и тим форензичара.“

Не бих да описујем кроз какав смо пакао прошли док бакино тијело нисмо вратили у Бијељину. Сваки члан наше породице био је на неки начин сумњив истражним органима, а наша родбина и пријатељи пуних мјесец дана су свједочили о животу С.П, изненађењу које смо јој приредили у виду трамваја испред зграде, старичиним навикама, интересовањима, душевним стањима. Када смо сви прошли полиграф, морали су да нас пусте.

Баку смо сахранили почетком априла, уз тек пробуђене прољећне мирисе и оно скакање желуца које доноси ово доба године. Отац ми је након укопа пришао и ставио кључ од њеног стана у длан, промрсивши кратко: *Ријеши се тог ђавољег стана*.

Повремено бих отишао до бакиног стана, сјео на ону Шипадову столицу и посматрао кревет, лустер, гоблене, фотографије поред телевизора. Мртве предмете је много лакше описати него људе. Људи нам измичу и бјеже, неповјерљиви су, али у сваком тренутку спремни да нас изненаде. Знао сам да се никада нећемо опоравити, да никада нећемо открити шта се заиста догодило. Наши животи обиљежени су до краја. До сржи у неповрат. Зато сам убрзо послије бакине смрти продао стан и закључао врата заувијек.

Овог прољећа, пет година након најтежег периода који су сви у породици покушавали да забораве, шетао сам центром града, кад ми на памет паде да је тачно на данашњи дан сахрањена бака. У трену ми је њен лик почео да кључа негдје у малом мозгу, а пошто смо је ријетко помињали, а на гробље нисмо ишли (желећи да наш невјероватни случај престане да буде главни предмет расправа код родбине и суграђана), ријеших да се бар провозам до зграде у којој је живјела, до мјеста гдје сам је посљедњи пут видио срећну.

Док сам возио уским и пропалим улицама размишљао сам о томе како Бијељина засигурно неће постати град у правом смислу, са великим трговима, широким друмовима, нити ће икада нашом равницом кружити трамвај. Можда је бака била у праву када је негодовала, када се бунила и пркосила, тражећи да има само тај комад гвожђа на металним шинама, тај грумен европског и урбаног у хаосу малограђанског микросвијета.

Опсједнут хиљадама мисли, ни примијетио нисам када сам се нашао испред њене некадашње зграде и познате пољане. Остао сам скамењен. Не знам како сам угасио аутомобил, како сам се клецавих удова извукао вани, наслонио на хаубу и запалио цигарету, док је зној цурио са чела.

Цијела пољана, цијела ливада коју смо некада тако брижно почистили и изравнали, па поставили шине, трамвај и клупице, била је прекривена љубичицама! Истим оним које је бака, са највећом љубављу и посвећеношћу, садила у кантице од павлаке и држала у стану и по ћошковима балкона.

Један свијет, један свемир обојен у љубичасто, простро се пред мојим ногама вукући ме у свој загрљај.

Улетио сам у аутомобил, додао гас и док су гуме нервозно шкрипале кроз сокак, само сам проциједио:

- *Ђавоља посла!*

Тихомир НЕСТОРОВИЋ

КАЧКЕТИ ДРУГА ДАМЈАНА

Једини кројач у граду Г. стари Илија Лазић, познатији као Иљо Шнајдер, није спавао цијелу ноћ. Имао је пуне руке посла. Требало да до јутра сашије шест качкета за управника Земљорадничке задруге „Прва бразда“ Дамјана Јанковића. Да је Иљо качкете шио за продају или било коју другу муштерију посао би завршио у пет поподне, као и сви мајстори. Имао би довољно времена да се наспава до јутра, па да одморан буде на великој свечаности када се буду Задрузи предавали нови трактори.

Тако би и било да управник Задруге није све вријеме сједио поред њега и наређивао му како да ради. Пратио му је сваки покрет руку - кројење, величину и оштрину маказа, боју конаца, убоде игле, ширину и дубину капе, поставу са њене унутрашње стране, металне копче на уској траци изнад чела и друге детаље. Мајстор Иљо је зато сваки качкет кројио и шио више од три сата. Раније би му за тај посао требало мање од сат времена.

Управник Дамјан Јанковић имао је испред себе неколико фотографија варошких и општинских руководилаца, и двије предсједника среза друга Николе Карамарковића. Шнајдер је требало да начини качкете баш какве су имали другови на фотографијама. Истовјетне. Нове. Најтеже је било урадити качкет сличан оном који је, на некој свечаности, у десној руци држао предсједник среза. Невоља је била што се на снимку видио само његов мањи дио. Како год би га Иљо скројио Дамјан би имао примједбу. Рашивали би капу, загледали у фотографију, кројили нови материјал, шили, па опет све изнова, јер је Дамјан био незадовољан.

Ипак, највише времена су изгубили посматрајући фотографије. Шнајдеру је то била велика невоља због слабог вида. Та мана није му много сметала у послу, јер је он могао шити и у мраку. Њему су сва мајсторска спретност и сналажљивост била у прстима. У ствари на њиховим врховима, на јагодицама. Било је довољ-

но да само дохвати маказе, да опипа штоф, постави га правилно у машину и капа би била готова.

Тако би било и са кројењем и шивењем бијелих оковратника, попрсја и крајева рукава за кошуље које су у то вријеме носили нижи службеници, трговци, занатлије и портири испод сакоа као имитације кошуље. Стављали су их на старе, изношене поткошуље или обичне бијеле мајице. Сакои су све покривали осим тих детаља одјеће, сашивених од најјефтинијег бијелог платна, па је личило да онај који их носи увијек има нову, испеглану кошуљу. Због тога никад нису скидали капуте, јер би са тим надограђеним дијеловима личили на најобичније кловнове. Нарочито они који су носили пругасте бијело-плаве мајице.

- Е, то је то, друже Лазићу! То је баш капа за мене. Видиш... То мени и доликује. Управнику Задруге - радовао се Дамјан Јанковић када је коначно стао испред великог кројачевог огледала са првим качкетом на глави.

- Заиста ти лијепо пристаје, Дамјане. Имаћеш сутра најљепшу капу на свечаности – рекао је кројач.

- Како то, друже Дамјане? Хтио си рећи - друже Лазићу! – опоменуо га је управник Задруге.

- Откад смо ти и ја другови, Дамјане? Отац ти могу бити. Ја сам некад момковао са твојим Немањом. Како онда нас двојица можемо бити другови? Не иде то – љутио се Шнајдер Иљо.

- Не каже се, друже Дамјане... Ваљда знаш у ком времену живимо, друже Лазићу? У напредном!

- Знам ја то, Дамјане, али ти и ја не можемо бити другови. И готово. Да си ми исписник, па хајде де, али овако? Не иде, брате.

- Сви смо ми сада другови, друже Лазићу! Свиии! – зајапурио се Дамјан.

- Слушај, Дамјане. Ти знаш да сам ја био шнајдер у бригади чим је формирана, па до краја рата. Од - до! И знам ја добро шта значи то друже. Али ти и ја не можемо бити другови. Упамти то, Дааамјааанеееe!

- Није то, друже Лазићу, због мене, него чуће неко, па ћеш...

- Хоћеш ли ти, Дамјане, качкет или да се разилазимо? И шта ћу то ја имати? Да ме нећеш пријавити?

Дамјанова надменост је сплашњавала. Ћутао је. Добро је знао колико је Иљо био заслужан у рату.

- И, Дамјане? Политичка настава или качкет? Одлучи! – љутито је питао мајстор.

- Добро, де... Велим ти, није мени због личног изгледа него због предузећа. Због „Прве бразде“. Мора њен руководилац изгледати уредно, да не кажем револуционарно. Уосталом, мени ће друг Карамарковић предати кључеве од нових трактора. Како ћу их примити без капе на глави? А имам ја тога још доста да се сашије – правдао се Дамјан.

Хтио је тиме кројачу дати до знања да он није било каква муштерија - него кадровик. Руководилац. Старјешина. Због тога је и инсистирао на другарском ословљавању. Службено. Без интимизације. Ипак, он је значајна личност у мјесту.

Кројач више није обраћао пажњу на ту врсту етикеције. Управника „Прве бразде“ и даље је ословљавао само именом. Њих двојица били су рођаци, додуше даљи, али ипак род. Уз то био је знатно старији од њега. У таквим међусобним односима старији су млађег ословљавали именом, јер је то био и статусни положај у варошици.

Ипак, Иљо Шнајдер се намјерно управнику „Прве бразде“ обраћао његовим именом дајући му до знања да његов положај и титула за њега много не значе. Чак ништа, јер је Дамјан некада био његов шегрт. Додуше, неуспјешан, па га је отпустио. Он је, ипак, најугледнији међу свим мајсторима. Кројач. И то не било какав.

- Дамјане, да ти сашијем још и нови оковратник и манжетну за кошуљу? – подругљиво је питао мајстор.

- Зашто? Ја увијек, друже Лазићу, носим кошуље, а не њене дијелове. Какав бих ја био управник Задруге и руководилац а да не знам шта ми доликује? А овако сам одговоран и одлучан!

- Паметно, Дамјане. Паметно. – одговорио је Иљо Шнајдер.

- Правилно, друже Лазићу. Правилно. Морам ја и са качкетом на глави изгледати одговорно и одлучно, као другови из среза и општине. Да се зна да сам на партијској линији... Ето, због тога ја хоћу најбољи качкет.

- Намучили смо се, али вриједи. Ноћ је одмакла, па је ред да се и ми разилазимо. Заспао је и ко је стоку погубио - рекао је преморени Иљо.

- Да се разилазимо? Ни говора, друже Лазићу! Радићемо ако треба до зоре! - изненађено је одговорио Јанковић.

- Па, ево имаш, Дачо, четири нова качкета. Нећеш их ваљда на свечаности мијењати сваких пола сата?

- Свашта, друже Илија Лазићу? А шта ако друг предсједник среза буде имао неки качкет на кога неће личити ниједан од ова четири? Шта ако не буде носио баш овај са фотографије? Шта онда ја да ставим на главу? Шта? Лонац! - галамио је управник Задруге.

Већ се било разданило када је завршен посљедњи, шести качкет. У центру варошице већ се окупљао свијет. Радници „Прве бразде“ гланцали су нове тракторе, плугове, дрљаче, сијачице и друго оруђе. Помагали су и комуналцима да се уреди трибина, да се поставе велике заставе, такође, спацијално сашивене за ову прилику. Зато су и биле знатно веће од застава које су раније истицане.

До стрке са шивењем качкета дошло је јер су из среза изненада наредили руководству варошице и Задруге да хитно организују свечаност, јер су се наредне седмице одржавали избори, а друг Никола Карамарковић је главни кандидат њиховог среза за народног посланика у републици. Због тога је требало да се у Г. одмах приреди свечаност, да се Карамарковић обрати бирачима.

Због свега тога Иљо Шнајдер је требало да сашије шест различитих качкета за управника „Прве бразде“ за кога је смотра трактора била прворазредна прилика да се и он, у најбољем свјетлу, покаже општинским и среским руководиоцима. Увијек се након избора врше кадровска помјерања, а он је био рад неком унапређењу.

Јанковић је у службену кожну ташну ставио све качкете, уредио се за свечаност и чекао госте. Био је гологлав.

- Види га сад? Гологлав! Зашто ме онда намучи цијелу ноћ? И све: друже Лазићу, друже Лазићу... Шта има да ме Лазића. Као да се не знамо... Друже Лазићу? Свашта са блентавим Дамјаном. Требало је још да ми дода и очево име Михајло, као што то чине Руси, па да каже; друже Илија Михајловићу Лазићу... Али, шипак! Де, гукни, брајко, као Руси! Зна се гдје ћеш завршити... Да... А буди харамбаша, па помени и Дражино презиме Михајловић ако смијеш! Вуна, вуна... Зна Дамјан шта ће и како чинити. Чува се Дашо танког леда... А што га нисам јаче теглио за уши када је учио занат код мене? – гунђао је мајстор Илија поспремајући кројачницу.

На тргу се окупио силан свијет. Дамјан је стајао на свечаној бини. Иза паноа сакрио је ташну са осталим капама. Када се појавио предсједник среза Карамарковић управник Дамјан је одахнуо -

гост је био без качкета. Гологлав као и он. Чак су им и фризуре биле истовјетне. Није, дакле, било потребе да се из ташне вади качкет.

Управник „Прве бразде“ раније је био водник Југословенске народне армије, али су га убрзо демобилисали и поставили на нову, цивилну функцију. У ствари, Дамјан Јанковић је требало да буде ражалован и истјеран из војске због пијанства и развратног живота у граду гдје је био подофицир. У посљедњи час га је заштитио његов рођак првоборац, пуковник Милоје.

Чим је Јанковић, пијандура и искључив човјек, скинуо војничку капу одмах је на главу ставио качкет, баш онаквог кроја и боје какве су тада носили високи државни функционери. Имао је читаву збирку капа: окер, црних, тегет, карираних, сивих, сивомаслинастих, бијелих... Имао је и један од црне коже. Њега је носио само када је обилазио задружно имање. Упркос томе за ову свечаност сашио је нову колекцију капа.

О ношењу качкета Дамјан је строго водио рачуна. То му је увијек било на првом мјесту. Узимао их је према одијелу које ће тог дана носити, али више према политичким приликама. Никад из куће није излазио без службене кожне ташне црне боје какве су носили највиши фунционери у срезу и општини. У њој је једино имао своје капе, увијек три-четири. Чим би видио какве је тог дана качкет варошког партијског секретара Благоја, кришом је из торбе вадио истовјетан свој качкет и стављао га на главу.

Када су се, прво државни, а убрзо републички, сресни и општински званичници у јавности појављивали без качкета, Дамјан је одмах код берберина Тодора, уредио фризуру какву је имао Благоје. Није му сметало што је његова коса била неуобичајено жута, важно му је било да је он, као и секретар, своје власи зачешљава на десну страну, како би на лијевој страни главе имао повећи зализак. Због боје косе у Г. су га назвали Лимун. Према том надимку је и упамћен. Дјеца у школи одмах су његову двојицу синова, Станимира и Војислава, прозвали Лимунчићи, а кћерку Панију Лимунада.

Када је Благоје постао предсједник општине љети је носио бијели шешир, а зими, у рано прољеће и касну јесен црни од квалитетног штофа из државних магацина. Одмах су и шешири Дамјана Јанковића били идентичани као и предсједникови. Кришом је ишао у Београд и куповао нове шешире, јер су у Г. биле само двије врсте шешира старинског кроја – црне и тамнобраон боје. Такви нису доликовали четрдесеттрогодишњем управнику „Прве бразде“.

Чим је ненадано смијењен један од највиших државних функционера, који је увијек носио шешир, као по команди сви општински политичари и руководиоци у предузећима и установама скинули су шешире - ишли су гологлави. Дамјан Јанковић је то први учинио. Вријеме качкета је давно прошло, посебно оних од црне коже, а ношење шешира било би протумачено као знак подршке смијењеном државнику. А то тада није било добро.

Ни тај модни политички тренд није дуго трајао, јер је и шеф државе Јосип Броз увијек носио шешир. Ако не на глави, онда у лијевој руци, јер се десном руковао са гостима и саговорницима. Броз се није одвајао од шешира ни приликом најзначајнијих посјета другим земљама, нити када је у Београду примао стране државнике. Локални фунционери, слиједећи примјер предсједника, одмах су на своје бујне косе, увијек пажљиво зачешљане уназад, ставили шешире. То им је постао статусни знак.

Дамјан Јанковић је напречац купио, за почетак, два шешира. Бијели од лаког материјала за љето и црни штофани за хладније дане. Касније је купио десетак шешира разних боја и облика, али увијек истовјетних као у руководилаца, посебно сличних шеширима које је носио друг предсједник.

Ипак, то му није помогло. Убрзо је због проневјере смијењен са руководећег положаја у „Првој бразди“, јер је од продатог стада расних јуница у задружну касу стигла знатно умањена сума од оне која је била планирана.

Заборављен од свих, Дамјан Јанковић, звани Лимун, погурен често сједи на клупи у градском парку под крошњатом врбом и дрхтавом руком баца голубовима комадиће бајатог хљеба. На глави му је стари, искрзани сиви шешир који носи и љети и зими.

У граду Г. даље продају шешире у двије боје - у црној и у тамнобраон. Купују их само сељаци када примијете да ће се упокојити неки старац из њихове породице, јер се у овом крају покојници још увијек сахрањују са шеширом на глави.

Не памти се да је икад неко сахрањен са качкетом, али потомци Дамјана Јанковића неће за њега морати куповати посмртну капу – имају пун велики кофер његових шешира разних облика, боја и величина.

Бошко ЛОМОВИЋ

ИЗ ПИШЧЕВЕ ДНЕВНИЧКЕ БИЉЕЖНИЦЕ

(Октобар 2021– јули 2022)

*

Све наше балканске будалаштине (политичке) око језика постају смијешне и неодрживе кад дамо одговор на просто питање. А питање је: Којим језиком говоре Мароканци, Алжирци, Либијци, Египћани, Ирачани, Сиријци, Арабљани и житељи Емирата? Хиљаде и хиљаде километара удаљени једни од других, свакако имају локалне лексичке специфичности, али сви „њихови језици“ имају једно име – арапски.

*

Хрватска академија знаности и умјетности тражи да њихова земља не дозволи чланство Србији у ЕУ уколико се у нашим уџбеницима не признаје хрватски језик као посебан, независан од српског. Пустимо политичке шпекулације, позовимо историјске чињенице у помоћ. До Бечког договора, 1850. године, штокавско језичко подручје је било велико и обухватало Србе православце и Србе католике, те становништво исламске вјере (превјерене Словене, углавном Србе). Хрватским језиком се сматрала чакавштина. Кајкавски говор је само дио словеначког језика који припада говорима Западних Словена, јер је на подручју на којем живе похрваћени Словенци. Бечким договором одлучено да се штокавски (српски) дијалекат прогласи за књижевни језик свију Јужних Словена, осим Бугара, Словенаца и Македонаца. Тако је било, тако је и данас. Узалудан је труд политичких првака да постану очеви нових нација и новоименованих језика. Све им пада у воду пред дефиницијом: „Ако два човјека разговарају својим матерњим језицима и, при томе, се сасвим добро разумију без преводиоца, значи да говоре истим језиком“.

*

Према попису становништва који је Аустроугарска обавила на простору општине Дубровник, на дан 31. децембра 1890. године,

дубровачка општина је имала 11.177 становника, од чега је 9.713 (или 87%) говорило српским језиком. Говорило се још италијанским, њемачким, мађарским итд. Није пописан ниједан становник који је говорио хрватским језиком. Није то било давно, било је прије 132 године.

*

Јављају новине да ће од сутра (петак, 10. XII 2021) започети „Ноћ књига“ и трајати три дана (читав викенд), и то у 33 града Србије. Ваљда по угледу на „Ноћ музеја“. Зашто је дан замењен за ноћ? Шта се то добро у ноћи догађа што не би могло под свјетлошћу сунца? Ноћ је, рекло би се, за нешто друго. Рецимо, за „Ноћ вјештица“, „Ноћ дугих ножева“, за „Кристалну ноћ“ и “Ноћну стражу“.

*

Недавно је писац Светислав Басара гостовао у Сарајеву. Пошто је, подрепашки, нахвалио град на Миљацки, изјавио је како долази из „оријенталне деспотије“. У деспотијама, оријенталним или не, власт се династички насљеђује, без избора, са оца на сина. Зна Басара да је Алију на челу странке, једно вријеме и на челу државе, насљедио син Бакир. Такође, зна и да је „деспот“ Александар Вучић на челу Србије вољом оргомног броја грађана и да његов син Данило, готово је сигурно, неће прихватити очеву фотељу, по здравље и живот опасну. Ако не зна, подсјетио га је данас (4. јануар) „Политикин“ колумниста Мухарем Баздуљ. Али, узалуд – Басара ће и даље (као и још неки српски писци и глумци) гајити свој аутошовинизам (др Предраг Марковић, историчар: „Аутошовинизам је мржња према свом народу“).

*

Ових дана, један високи кинески функционер (можда министар спољних послова), на захтјев САД да Русима, због рата у Украјини, уведе санкције, одговорио је високом америчком функционеру: „Наговараш ме да истучем свога пријатеља. Послије ћеш ти истући мене, јер сам остао сам“. Конфучијански, зар не!

*

На Аполоновом храму у Делфима исписано је често навођено гесло: „Упознај самога себе“. Исписана је на истом месту још једна порука, али се, не знам зашто, за њу готово и не зна: „Ништа превише, ништа преко мере“. Чини ми се важнија за човјечанство и његов опстанак.

*

Каткад се ваља подсјетити на ријечи велике Еленор Рузвелт: „Велики умови дискутују о идејама, осредњи умови о догађајима, а мали умови причају о људима“.

*

Позва ме телефоном професорка из основне школе у сремском селу Путинци да говорим пјесме њиховим ђацима. Похвалила ме код ње, каже, њена колегица из Чачка (недавно сам, у оквиру „Дисовог пролећа“, говорио поезију у пет чачанских школа), па би радо да ме и школа у Путинцима прими и угости. „Али“, каже, „просвјета је сиромашна, нема хонорара“, а не спомену да ће надокнадити ни путне трошкове. Дакле, дођите на мобу!

Можда бих и прихватио (навикао сам да се пјеснички посао багателише), али, истога дана, дође ми у стан сервисер да погледа „ер кондишн“ у сусрет долазећем љету. Попе се на мердевине, отвори апарат, чачну га отуд-одовуд, суну чашу течности у њега и сиђе са мердевина. Све потраја десетак минута.

„Колико дугујем, мајсторе?“

„Двије и по хиљаде динара“.

„Свака част, руке ти се позлатиле!“, похвалих његов занат и постидех се свога књижевног. „Ево и да те још частим“, јетко рекох и додах на тражену суму двеста динара.

И одустах од пута у Путинце.

Николета ПЕТРОВИЋ

ОНА И ТЕТКЕ...

Мало тога је могло да исправи урезану линију између њена два плава снена ока, као што је то чинила титрава слутња да ће, са подневним сатима, двије погурене женске силуете одшкринути капију и појавити се на прагу уџере… Громогласном призивању: „Јелооо, јеси ли ту?”, а убрзо потом и поздраву, уз осмијех, “Помаже Бог добрим укућанима”, увијек је претходио пригушени жубор женске еглене која је невјешто претурала препуне цегере из једне руке у другу, испитивачки прегледајући спремљене милоште, док је у мислима ницао списак свега онога што није стало или је успут сметнут

Тад сва чељад у кући поскачу око узваника, осим мушке сјенке која остаје непомично да сједи на челу стола, тврдо отпоздрављајући, и она, заплетена око шпорета, која покушава ослободити упослене помодреле руке, ширећи их ка озареним лицима милих својих сестрица.

Босиљка и Зорка, сама им имена казују нарав у души. Једна лијечи, друга тјеши. Долазиле су ријетко, по Богојављењу, Ђурђевдану и Госпојини. Иако из оближњих села, припрема за пут и сам долазак био је одувијек напор, али не толико за корачање, колико за проналазак времена, у којем, због њихове посјете, не би ништа трпјело код куће. Знало се добро, одвајкада, да женско чељаде када пређе младожењин праг, са собом носи спрему, али не и бригу и обавезу за своју фамилију. Уз мужа стиче иметак, гради и кући, рађа потомство, али упоредо добија још један пар родитеља, који су и мач и покривач за све обавезе и надања. Тако да се изван авлије одлазило ријетко, а и када наиђе неки повод, ишло се у пратњи. Једино код сестре могло се доћи пар пута у години, онако сербез, без још једног пара нађулених ушију које чују и прећутано, а камоли тиху прозборену жалопојку.

Ни сјеле нису како треба, већ би из цегера вадиле дарове које су брижљиво одвајале од посљедњег сусрета. Приглавака ни-

кад доста, чинило се за нас дјецу, као да зима без престанка траје од јануара до децембра, али, ипак, радосно је назути нови пар исплетених чарапа, које бисмо, онако још пуске и неразгажене, навлачили са толиким трудом, да се чинило као да су нам стопала била одувијек гола и промрзла. Осим кафе и дувана, из тих цегера допирао је и опојни мирис шапа и обланди, али су се погледи лијепили понајвише на кекс у жутој кутији, са које би нацртани лимун сваки пут развукао киселкасти осмијех на дјечијим лицима. Јер, слаткиши су били нешто што се чека, ријетко доноси, и што је скоро па увијек био повод за препирку, ко ће бити чувар те слатке кутије, и да ли се кекс може подијелити на равне части…?!

Уз мирис кафе престаје сва дјечија препирка, која, онако заслађена, одлази вани да искористи сате за игру, без помних погледа старијих и њихових прекора упућених за многобројне зијане који су се несмотрено отимали из живахне дјечије маштарије.

За то вријеме, старији би, уз сваки врели срк из филџана, започињали или би приводили крају неку тему из убоге свакодневнице, од љетине до поскупљења и нових планова. Након овог помало рутинског разговора, домаћин би се повлачио, или у своје одаје или у двориште, а сестринска прича би се потом ширила попут паукове мреже спајајући својим невидљивим нитима прошлост и садашњост, сузе и смијех, бригу и радост…

Вољела сам да их слушам како умилним гласом брину једна о другој. Иако свјесне да не могу много помоћи, слушањем и благим ријечима на сваку бол спустиле би облогу, знајући добро да је људска мука лакша када се подијели на двоја леђа. Иако, већ жене у годинама, по сјају у очима, распознавала сам у свакој од њих душу дјевојчице која не умије да стари, нити да престане да се нада…

Нарочито ми је био дирљив начин како су вјешто избјегавале сваку осуду, јер, ако ријечи не могу бити света водица, нек' не буду ни препеченица која уједа за душу. Помирљивим тоном сваку би дилему одагнале у сестринском срцу, плетући међусобно вијенац утјехе и стрпљења. По тим особинама разликовала сам их од очевих сестара. Све њих је везивао један назив – тетке, али однос који су имале са мојим родитељима био је другачији. Јер, док су мајчине сестре попут вила долазиле са меком и топлом причом, у очевим сестрама тињала је нека тегобна сила којој је неријетко успијевало да истјера мир из нашег дома и да у исто вријеме на

очево лице навуче забринути поглед који би на сваку ријеч укућана бацао оштрице безразложне срџбе и љутње.

Научени да сваког госта срдачно дочекамо, никада нисмо показивали одбојност према онима што својим ријечима и покретима покушавају угасити пламен породичне свјетиљке. Јер, знали смо да ће тај пламен сваки пут бити поново упаљен мајчином снагом која топи сваку залеђену тишину између оца и нас укућана.

Тек кад сам стасала и године многе када су прошле, схватих да човјек неминовно среће и сусреће многе људе, неки су кодом везани, многи само у пролазу, али се иксрени благослов са туђих усана не може сакрити, па чак ни уништити, све док ти праг прелазе они најмилији, који својом душом грле и прихватају као дио себе, сваку твоју стрепњу или ведрину.

Тако је и она, дуго стајала на капији, машући својим сестрицима, за чијим силуетама је ћутке пуштала свој сузни поглед, тихо зборећи: “Збогом, Босо, збогом, Зоро”, док је у себи тихо размишљала о свему оном што нису стигле проговорити… Некако је увијек мало времена за причу, а док га чекамо, то исто вријеме отегне се као гладна година. И све прође као трен; и поздрав, и разговор, и загрљај. Од срца се сваким растанком кида по један пупољак проживјелог дана са онима који потекоше са истог извора…

Наставиће се…

Милан ПАНТИЋ

ТО, МАЈСТОРЕ!

Све најљепше успомене из дјетињства везане су за игру, а посебно мјесто заузима мали фудбал. Прво смо играли на нашем гувну, мјесту гдје се врла пшеница, користећи сваки слободан тренутак, послије многобројних кућних и школских обавеза.

Недјеља је била резервисана за Бјелик, пропланак у оближњој шуми, гдје смо импровизовали терен и играли мини турнире између неколико оближњих заселака. Пола времена смо се препуцавали да ли је гол или није, фаул, енац, аут, корнер, а одлучивао је власник лопте, јер, кад се он наљути, сијело је завршено. У ствари, то и нису биле неке лопте. Не сјећам се кад смо и да ли смо уопште играли са правом кожном фудбалком.

Никада нисам добро играо фудбал, иако сам имао неке предиспозиције, чак и боље од вршњака. То се односило, прије свега, на физичку снагу, упорност, а неки тврде да ни интелигенције није мањкало. Узори су нам били Пеле, Гаринча, Шеки, Џаја, Моца и други, све врсни фудбалери, прије свега префињени дриблери. Е, ту сам био никакав. Понекад и прођем, али чешће изгубим лопту, него што је ваљано искористим. Суштина мог фудбала је била у комбиновању и у ударцу шпицом. Ако иде по голу, голман окреће леђа. Чешће је ишла крај гола. Можда би био ефикасан у великом фудбалу, гдје су голови много већи.

Ни моја шира породица није могла да се подичи неким фудбалским мајсторима. Можда бих могао да издвојим братића, који се у четвртом разреду хвалио да је дао три гола, сваке године по један.

Тако је то било са фудбалом све док нисам дошао у град, у гимназију. Тамо је и физичко, уосталом као и музичко и ликовно, било озбиљан предмет. Срећом, био је и теоретски дио, правила појединих спортова, димензије терена, тежина лопте и тако то. Петица се ником није подразумијевала, ма какве биле остале оцјене.

Професор физичког, Перо Лиц, био је, свакако, највећи лаф међу професорима, па чак и у граду и шире. Имао је специфичан

смисао за хумор. Тако нам је причао како је у војсци био ложач парних авиона. Због њега смо зазирали да идемо у кафане, али кад смо били матуранти, знао нас је некад и пићем почастити. Тренирао је кошаркаше, од којих су неки стигли до репрезентације наше, тада велике, државе. Неки су се нашли и на побједничком постољу тадашње европске лиге шампиона.

Имали смо два терена "Маракану" и "Грбавицу". Они који су знали играти, заузимали су бољи терен, а ми на "Грбавицу". Професор је најчешће био под кошевима, покушавајући да од нашег двометраша из разреда направи кошаркашку звијезду. На нас антиталенте није превише обраћао пажњу.

Оне који нису добро баратали лоптом, најчешће стављају у средину. Непоуздани су пред својим голом, а не може да им допадне напад, јер фудбал се игра за голове. Проблем је био што смо ријетко добијали лопте а онда кад је сами освојимо, нерадо смо их препуштали другима.

Тога дана се, управо, догодило тако нешто. Негдје на половини игралишта сам отео лопту од противничког играча. За контранапад нисам имао слободне саиграче. Погледао сам лијево, десно, а онда је свом снагом, шпицом, распалио по голу. Голман није ни трепнуо. Лопта је завршила у голу, у лијевом горњем углу. Ми, дешњаци, само тако смо и гађали.

- То, мајсторе! – загаламио је професор Перо, којега нисмо ни примијетили да прати утакмицу.

Било је то у другом разреду гимназије прије четрдесет и четири године. Петица до краја средње школе. Никад више у каријери нисам дао такав гол. Нисам ни играо важне мечеве. Чешће сам био у улози помоћног "селектора", члана управе или спонзора.

Ваљда ме је понијела слава и зауставила велику фудбалску каријеру. Са само шеснаест година добити такву титулу од највећег лафа и мангупа у граду, за мене је било довољно за сав живот.

Професор је у дубокој старости, пише своје спортске меморе, можда чак и неку врсту енциклопедије. Скоро сам га видио на ТВ, у рубрици Легенде града. Сада не живимо у истом граду, али, ако се сретнемо, питаћу га да ли се још увијек сјећа онога гола са "Грбавице". Иако не вјерујем да се, послије толико година и толико ученика и спортиста, који су прошли кроз његов живот, сјећа и мене, ипак ћу се дубоко разочарати, ако га је, којим случајем, заборавио.

Никола ЛЕРО

ЛЕТЕЊЕ БЕЗ СТРАХА

Иако сам често мијењао мјесто боравка, нисам волио путовати. Исцрпљивале су ме све те гужве, контроле, провјере, то неизмјерно чекање у редовима са онима које зову странци (у које сам се и сам убрајао). Контам да би било још горе да нисам млад, образован бијелац из Европе (иако Босна баш и није Европа и ја више и нисам баш тако млад). Ипак, упркос свему, волио сам летјети. Мислим да је разлог то што на 10 000 метара висине Земља изгледа као лијепо и мирно мјесто. Изгледа као мјесто које и није тако лоше за живот, гдје није важно ко је ко, како изгледа и одакле долази. Проблем настаје када се почнете полако спуштати.

Већ на неколико хиљада метара указују се обриси друштвене фрагментације, коју је нагли прелаз из индустријског у модерно друштво донио, а коме се и даље нисмо правилно адаптирали и питање је да ли ћемо икад. Видите границе и царине, премјештање руралног становништва у урбане зоне, предграђа у којима живе остаци изумируће средње класе, стотине и стотине километара аутопутева којима сви журе негдје, вјерујем: не знајући ни сами гдје. На неколико стотина метара прије слијетања слика постаје све јаснија. Идилични пиксели мира, сада када нема облака да се скрију иза њих, показују свој прави изглед. Видите подјеле на богате и сиромашне, ерозију тла које деценијама искоришћавамо, загађење, тоне и тоне бетона по којем се крећемо мислећи да је то нормално

Тек онда, пак, када слетимо, када смо на метар од земље и на метар од себе самих - видимо друге како забринуто провјеравају документе, ужурбано носећи своје кофере, газећи и гурајући сваког испред себе, видимо све како заиста и јесте. Видимо све пукотине и сву бол коју носи ова планета. А и ми с њом.

Виктор ПОТАЊИН

НА ВЕЧЕРЊЕМ РУМЕНИЛУ

Замишљени војник ишао је путем. Мјеста су му била непозната – пуста степа и врућина. Чизме су ступале у прашину, као у брашно, ђонови су јако пекли ноге. На небу су лепршале мале сиве птице. Желио је да пије и да поприча с човјеком.

Прије сат времена војник је сишао са воза. У вагону је било весело и хладно. Од брзине воза рађао се вјетар, улазио кроз прозоре, спуштао се на лица. Сви у вагону су вољели војника, гледали у њега пажљиво, с њежном тугом. Причао је о јужним крајевима, одакле је путовао, о мајци и слијепој сестри, која је у фабрици ткала свијетлоплаве тепихе. Војник је био једноставан и бистар, звао се Владимир. Видио је како се људи на тренутак припијају уз њега срцем и враћао им је оним што је најдраже – искреношћу. Једну ствар им није рекао – зашто силази са воза усред степе.

Воз је на малој станици стајао минут. Много је људи изашло да испрати војника. Свима су очи биле туробне, опроштајне, и он је желио да их утјеши:

- Земља је округла, скупићемо се – али више ништа није смислио.

- Немој да заборавиш мајку, па ти си хранилац – рекла је бојажљива старица и упиљила се у земљу, сјетивши се своје дјеце.

- Кофер стави на раме, иначе ће ти руку истегнути – предложио му је кондуктер, његово округло женско лице је поцрвењело, постало покајничко.

- За тебе је лијепа млада... – рекла је окретна дјевојка и неочекивано постала тужна. Воз се тргнуо.

- Срешћемо се, ипак ћемо се срести! – скоро је викао Владимир, али воз је већ кренуо, у тамбуру* је остала она дјевојка, беспомоћно је махала руком, тражила његове очи, али сметало јој

је сунце. Војник је видио њену дугу љупку косу, ружичасту руку, хтио је да се осмијехне, али га је забољела глава, воз се слио у непрекидну зелену линију, она се прекидала, топила, а онда ју је прогутала свјетлост. У ушима се појавила тишина, на шинама су планули плави одбљесци.

На станицу је нечујно стигао аутобус. Отворила су се врата. На земљу су се спустили мрзовољни, измучени врућином људи. Посљедња је изашла хрома жена с дјевојчицом. На дјевојчици је висила кратка изблиједјела хаљина, вириле су јој гаћице. Подизала их је пред свима, очито, још није знала за стид, очи су јој се блажено заокругљивале.

- Мам, а гдје су парне локомотиве? Гдје је твоја болница?

Жена је поправила на глави зимску мараму, гласно кихнула и наслонила се на штап. Пришао јој је Владимир.

- Мамице, је ли далеко до Виселки?

- Ако идеш право – десет врста. Код кога ћеш?

- Код Тоне Грачеве.

- Познајем је. Муж ми је одатле. Ко си јој ти, добри човјече?

- Онако.

- За онако се не иде. Пази, не љути се...

- Зашто?

- Иначе, војничићу, жене треба жалити. И Тонка је – човјек... Немој да је унесрећиш.

Дјевојчица је узела мајку за руку, ова се штапом одгурнула од земље, ноге увучене у кратке топле чарапе и каљаче, једва су се подизале. Кренуле су напоредо, дјевојчица је била виша од мајке, једва је чекала да је престигне и, како би обуздала нестрпљење, поскакивала је на једној нози. Хаљина јој је узлијетала горе, откривајући дуге мршаве ноге. Онда је мајка застала, очигледно се уморила, и дјевојчица се приљубила уз њу читавим мршавим тијелом, загрлила је, као пред растанак. Штап јој је испао из руку и мајка се беспомоћно затетурала. Поред њих је прошао аутобус, усковитлала се прашина, а кад се слегла, оно двоје опет је ишло напоредо. Кћерка више није скакала, гледала је дубоко у земљу, као да је тамо нешто изгубила.

Војник је остао у тишини, у завјетрини, као у пустињи. Код куће су сви утонули у дријемеж, чинило се да је почео прије хиља-

ду година и да буђење неће скоро. Био је усамљен, одмах је заборавио на удобан вагон, дјевојку прелијепе косе, тихе ноћне мисли уз лупу точкова, у слепоочницама му је полако кружила крв, желио је да оде код мајке, код добродушне сестре, коју је пожелио, али одједном је затрубио воз. Појавио се иза леђа, неочекивано. Владимир се тргнуо, подигао поглед, одозго се навалило огромно небо, радосно је лупао воз, тутњава се пробила кроз мртве капке, пси су изашли изван капија, поред Владимирове главе је промакао вјетар, збрисао самоћу, збуњеност пред загонетним сусретом, пред другачијим животом, који настаје. Опет се осјетио лаким и важним, као што му је недавно у возу у очима затреперила свјетлост – од њих су се према небу подизале засљепљујуће нити, час су одлазиле, час се расипале у дуге искре и гасиле. Поред њега је писнуо воз, утишали су се точкови, опет се појавила тишина, али другачија, блага, ливадска. Ноге су се опрезно подигле са земље, обузело их је узбуђење, и Владимир је скоро потрчао.

Поред њих је прошао момак на бициклу, у качкету и чизмама. На леђима му је кошуљу овлажио зној, коса му је далеко изашла иза штита, бијела и златна. Рам је лупао, задњи точак се климао, стално се освртао, плашећи се да га не изгуби. Кад се освртао, намигивао је Владимиру, као да је нешто знао о њему. Учинило му се од момка да је Коља Абрамов, друг по служби, исто тако бијел, рошав, такође из Виселака, живи поред Тоње – прозор до прозора. Од њега је Владимиру изненада дошла нова судбина, пуна радости и туге. Можда су Кољку све вријеме без разлога називали подругљивцем, ништавним човјеком. Причали су да га је жена прије војске оставила - отишла с малим другом, а он је закључио – све је на свијету лоше, ако је жена лоша. Почео је да се свети за невјеру, за прерану бол, постао окрутан. Највише је мрзио Владимира због неугасивих дјечјих мисли, звао га „бебом“, иако су њихови кревети у касарни били један до другог, а све пакете од мајке Владимир је дијелио попола. Пред одлазак кући се промијенио, дао му Тоњину адресу: „Преписку ћу средити?! Земљакиња усидјелица. Два села су се тукла. Због ње! Да!..

Прво писмо послао је одмах, у марту, честитао јој празник. Одговор је стигао брзо, писмо кратко, зачуђено, а на крају – захвалност за прољећни поздрав. Друго писмо послао је сутрадан. Писао га је због прољећне туге, снијега који се топио, изгледа радосних птица, које су долетјеле с југа, брзих јутарњих снова, од којих се грло стезало. Ставио је фотографију, само се у њу уздао: стоји на

обали мора, висок, предусретљив, а поред његових ногу је вода, и од ње је тако снажан, с осмијехом – зуби се блистају. Чекао је одговор. Пролазили су посљедњи прољећни дани, не враћајући се. И стигло је писмо. Тоња је писала да на мору није била. Питала је какво је – модро или свијетлоплаво. А даље – радосно, да је у селу сад топло и да је почео да бекрија Тобол. А по њему се воза кутер, као по мору. Тако је весео, бијел – само би га гледала. А на обалама су се појавиле ливаде, па у цвијећу. Али није јој до цвијећа – почели су сјетву. И на крају, малим словцима – о томе, да је Владимир лијеп испао на слици – завист ју је тиштала. Такви људи треба да иду у биоскоп, дјевојке ће се јако заљубити – и без писама...

Дуго му је био биоскоп у глави. Да ли се шали, или смије. Али одмах јој је опростио. Опет је почео да пише неочекивана њежна писма. Послао јој је и поклон – плави плетени шал, који је мирисао на завичај, исти такав носила је и сестра. Желио је да га носи сваки дан, да буде весела. И још се надао, кад га стави - да ће се сјетити, да ће почети стремити к њему у мислима, да ће пожељети сусрет. Већ ју је и сам читаву замишљао: испод танке обрве с тајном ока, и горд, висок раст, као код сестре. Исти такав глас и смијех.

Од тада није више било писама. Неизвјесност му је јаче приближавала Тоњу. Ноћима није спавао, па и ноћи су му биле дуге, не можеш поново да их ослушкујеш, да их дочекујеш. Недавно су му дали допуст. Боравио је код мајке осам дана, напричао се са сестром. Враћа се назад, на путу су Виселки, читав дан му је на располагању. Желио је да живи код Тоње, да је се нагледа.

Сада је тешко ходати. Сунце се подигло више, шаље праве зраке. Чизме су му мокре, у деснима слано, стеже му језик. Испред њега појавила се шумица, уздизале су се танке, с објешеним листом, брезе. Учинило му се као да чује музику, или с неба, или испод земље. Застао је, сав се протегнуо, али музика је живнула јаче, разбијајући врућину, и дунуо је повјетарац, слаб ваздух дотакао је образе. Музика није пролазила. А он се није мицао. Свирали су на танким развученим жицама, сваког часа могле су се прекинути, угасити: свака жица звучала је посебно и бојажљиво. Таква су крила у ластавица, не смијеш их додирнути – сломиће се, страдаће. Али одједном су жице постале слободне, брзе, слиле се у један звук, који бјежи, он је полетио високо и тамо се расуо, пао на земљу. Замијениле су га одвојене жице, свака је дисала на свој начин, час бојажљиво,

са пола снаге, час брзо, плашљиво, задувавши се од трчања – а звук је ронио и копрцао се, али је био весео. Иза бреза изашао је црн уморан коњ. Владимир је видио његове трептаве очи и кратке длакаве ноге. Вукао је таљиге на чврстим дрвеним точковима. Коњ је био мали, налик псу и због тога су се таљиге чиниле веома тешким. На таљигама је сједио старац с балалајком, по свој прилици коњ се одавно навикао на свирку, кретао се незаинтересовано, размишљајући о путу. Дизгине су се затегле, и он се зачудио, мрднуо устрану очи, оне су бљеснуле као мјесец и угасиле се. Велики богињав старац скупио је узде у шаку, напућио доњу усну, а лице му је одмах постало љутито. Владимир се поздравио, одговорено му је:

- Здраво, ако се не шалиш... А ако се шалиш, онда ми немамо везе с тим...

На таљигама се налазила плетена корпа, пуна жутих, још неугинулих, караша. Риба је широко отварала уста, слабо се прућакала, одозго су је покрили мокрим шашем. Старац је одложио балалајку и упиљио се у њега из непосредне близине.

- Сам свирам, сам пјевам. Иначе, врује је – заспаћу.

- Ко је рибу наловио? – опрезно је упитао Владимир.

- А-а, старица ногавицом... Предаћу је у бифе, отићи ћу по нове ствари. А чији си ти?

- Нисам ваш. Идем код Тоње Грачеве.

- На ноћ.

- У госте...

- То је, наравно – младићка ствар. Таквог удварача није имала... Колико си висок?

- Заборавио сам.

- Играш ли лопте?

- Шта вам је! То је кошарка...

- Озбиљан си. Иначе би ноћу мало поиграли!

- О чему ви то, оче?.. Вјероватно познајете Абрамова?

- Кољшу... И он је за њом приодао. Тај је – сврдло. Сад се у град одвукао. Тамо нема будала. Освојиће прво мјесто.

Коњ се у рукуницама тргнуо, очи су му засузиле, и кренуо је без питања.

- Лаку ноћ, војничићу!

Таљиге је заљуљала рупчага, и старац је пао право на корпу. Извјештачено је закукао и ошинуо коња крајем узде, али коњ се није чак ни окренуо. Низ Владимирова леђа прошла је студен, хтио је да појури за таљигама, да испита, дозна, али ноге су му већ живјеле засебно, и није их чуо. Тихо је дрндала балалајка, затим је засвирала из све снаге и старац ју је пјевајући пратио. Владимир је подигао поглед – ивицом пута скакала је зелена птичица, гледала га, реп јој се подигао увис и трзао се. Злобно је шутнуо у њу камен, лакше је било дисати. Кренуо је напријед. Налетио је на бијело сањиво теле дугог врата. Теле се упиљило у њега и замукало. Затим је на пропланку угледао камару дрва, труле мотке и стају – мазанку* под сламнатим кровом. Слама је стара, свуда около се накостријешила. Поред ње је ниска кућа с тополом. Почињала је улица. Била је кратка, скроз се видјела, вјероватно је село било мало. Јако је ожеднио, под језиком му је пливала со, усне су му се запекле. Друга кућа је била с капијом, али она се нагнула, хтјела да падне на улицу, али јој се на груди наслонио брезов колац и подупро је. Из двориштa је искочио дјечак и појурио за кокошком. Ходала је с пилићима – старим недјељу дана, јурнули су под њу. Она је раширила крила, завртјела главом, грчевито се ухватила за прашину. Владимир је замолио да се напије. Дјечак га је повео у двориште, све вријеме се осврћући и тешко дишући.

Поред доксата, у кориту с водом, сједио је други дјечак, ситнији од оног првог, тапшао се по стомаку, преврћући очима. Старији је повикао:

- Сашка, доста је. Бунарска је вода.

Овај није слушао, само је показао једно око, али је онда угледао војника, пао на леђа и заридао. Вода под њим је узаврела, пљуснула преко ивице. Владимир га је поставио на ноге и благо прешао дланом низ његова жута леђа до пета. Од длана су остале бијеле бразде – и Сашка више није ридао. Полако је изашао из корита. Старији дјечак је донио крпу, почео да му брише ноге, сваки прст посебно.

- Наш зечић сад је чи-и-ст, шапе су му би-и-јеле... Ето какви смо!

Сашка се јако протегао. Округли стомак истурио се, као заграда, у средини се показало удубљење, врат је заронио у рамена

– и Сашка је постао потпуно округао и топао. До њега се сањиво пробијала мачка, зграбио ју је за предње шапе, однио у избу.

У избу је било празно и чисто. Сашка се с мачком попео на сто, почео да је грли, али старији дјечак их је отјерао и послао у горницу*. Предњи угао избе био је прекривен ћебетом, тамо је нешто писнуло, и старији дјечак је јурнуо иза паравана. У рукама је држао флашицу с млијеком.

Владимир је сјео на клупу и заборавио гдје је. У глави је осјећао тјескобу и врелину, ту је ушла жена у тамној марами с дјевојчицом, очи су јој се подигле, упорне, са смијешком, старац с балалајком завртио је главом, љутит и говорљив, на тренутак је оживио ужасан смисао његових ријечи о Кољки Абрамову и Тоњи – сав се каменио, чврсто стиснуо очне капке. Желио је да се ослободи тих ријечи, да их угаси, али оне су се распламсавале, нису га слушале, подавијао је под себе ноге све даље и даље, али страх није попуштао и било га је све више. Одлучио је да пита старијег дјечака за Тоњу, али овај је нестао на дуже вријеме. Владимир је одбацио ћебе и угледао колијевку. У њој је лежала већ велика рађа дјевојчица и сисала из флашице млијеко. Погледала је искоса у Владимира и престала да сише. Показало се чисто весело лишце. Мирно је разгледало војника, трепавице су јој брзо трептале. У јастук је урасла златна коса, поред ње је, као змијица, шмугнула сјенка. Усне су неколико пута цмокнуле ваздух, намрштиле се и опет пронашле цуцлу, трепавице су се одмах укочиле, образ, ближи прозору, поцрвенио је. Старији дјечак се наднио над колијевку и малим прстом притиснуо нос дјевојчици.

- Реци „би-би“.

Писнула је и он се радосно осврнуо.

- Много је код вас народа – тихо је рекао Владимир.

- Све је на мени... Мајка нам је на послу, они су – на мени... – тужно је поновио старији дјечак.

- Је ли отац жив?

- Умро је. Трактором су га изгазили. Пијан је у бразди заспао. А мајка ће ускоро доћи. Сада је на мужи.

- Умориш ли се с њима? – упитао је Владимир и поцрвенио.

- Навикао сам. Види, Зинка је потпуно рађа! Не знам, на кога је... – очи код старијег дјечака постале су уморне – на колијевку смо је навикли, без ње не спава...

- Колико ти је година? – опет га је упитао Владимир.

- Сви су моји – неочекивано се увриједио старији дјечак и донио у кутљачи воде.

- Тражио си, онда пиј. Треба ли ти хљеба? Већ сам се навикао да храним...

- Кога храниш?

- Па ујака Љоњу. Иде са станице. Мајка због њега плаче. Истјерали су га, свеједно иде.

Иза паравана зачуо се нејасан јецај, и старији дјечак опет је појурио у предњи угао и неочекивано позвао:

- Гледај, ничу јој зуби!..

Владимир се нагнуо над колијевку. Зинка се бранила од муха и широм отворила усне, да ли од увреде – никако се нису састављале, из црвених малих десни избила су два зуба. Старији брат је хтио да их додирне, принио је уснама прст, али брзо га је повукао и усхићено се осврнуо, и изненада је Владимир угледао велике прекрасне очи, високе црне обрве, међу њима се крила борица, вјероватно се појавила од великих мисли и тешког рада, било му је неиздржљиво жао тих суза, тако жао да је заборавио на своју тугу, отишла је Тоња, заједљиви старац с балалајком, ни он није издржао – притиснуо је уза се старијег дјечака из све снаге, почео да му милује косу, рамена, радосно замишљајући рођење свог сина, и све је у њему јако замрло, само су се чула мала мршава рамена, тихо су подрхтавала, полако клизећи доле, одлазила. У соби је пала столица, Сашка је узвикнуо, а старији дјечак је појурио тамо, за њим Владимир. У почетку их је заслијепило огромно округло огледало, пуно сунца. Свјетлости је било све више и више, очи су биле заслепљене, нису вјеровале, нису жељеле да вјерују, али свјетлост је почела да блиједи, да нестаје, и онда је Владимир поново јасно видио високог момка на обали мора, у бијелој кошуљи, с веселим ватреним зубима. Био му је тако познат, некадашњи, али га се уопште није сјећао, иако је постојао и живио у њему, од рођења – а онда га је Владимир препознао – ухватио се за столицу да дође до даха.

Изнад фотографије са огледала спуштао се плави плетени шал. Узео га је и размотао колико је дуг и широк, на њега је повикао старији дјечак, али глас је био слабашан, као у полудријемежу.

- Не дирајте га. Мајка је забранила да се дира.

Старије дјечак му је истргнуо шал из руку. И Владимир се сасвим пробудио. Старији дјечак и Сашка су стајали поред њега, гледали га са два пара уплашених злих очију.

- Хтио си да га украдеш! – досјетио се старији дјечак и кренуо на Владимира читавим грудима.

- Ја ћу тебе укра-а-сти, укра-а-сти. Гле, примијетио шалче.

Сашка је такође заурлао и затоптао ногама, међу коњена му се забила мачка, почела да се трља, али он ју је одвукао у угао и опет пустио глас. Лице му је поплавило, није видјело како је старији дјечак ударао главом Владимира у стомак и пријетио:

- Сад ћу га вратити мамици! Сашка, примакни врата!

Сашка је појурио према вратима, коњеном запео за мачку и пао на леђа. Владимир је почео да га диже. Сашка се гребао, очи су му се страшно разрогачиле и нису трептале. Владимир се повукао ка вратима, пред њим се опет појавио старији дјечак:

- Ухваћен је онај, који се гризао.

- Нисам се гризао – мало се насмијешио Владимир, али на очи му је пао мрак од бола. Старији дјечак је подигао Сашку, стао поред њега, високо се испрсивши. уздисао је у себи, врат му је поцрвенио, а Сашка је дахтао и ступао с ноге на ногу. Владимир је зажмирио и окренуо се према зиду. Од огледала на зид се одбила бијела свјетлост, и свијетлила. Тихо су шкрипнула врата. У избу по поду залупали су брзи кораци, и у собу је ушла висока жена. Дјечица су појурила ка њој у скуте хаљине, као пилићи, она их је стисла уз довратник и тихо рекла:

- Зашто си дошао, Владимире? Препознала сам те. Исти си и у животу...

Кренуо јој је у сусрет, она се затетурала у страну и почела натрашке леђима да улази у избу. Владимир је коракнуо одмах за њом. Жена је искочила у двориште и застала. Сашка је викао на сав глас:

- Мамице, куда ћеш?

Владимир је изашао у двориште. Жена му је окренула лице.

- Дошао си да ме исмијаваш? Враћај се назад.

- Тоња! – задихао се.

- А код Тоње – чопор. Чуј – дере се мираз.

Владимир је пришао сасвим близу, не знајући шта ради, пружио руку испред себе. Рука је налетјела на њено раме, по њој су снажно ударили, кад је отворио очи – жена је већ трчала улицом, све вријеме се осврћући, коса јој је пала на рамена. Била је дуга и сјајна. Владимир је појурио за њом, очајнички је потрчала, већ се завршавала улица, и тамо се зауставила. Сачекала га је. Откриле су се огромне црне очи, као код старијег дјечака. Онда је чуо њен глас:

- Одлази... – више ништа није рекла, кренула је у поље. Сад се није осврталa, гледала је у ноге, коса јој се спустила на груди. С пута је скренула тамо гдје су почињале брезе. Расло је ријетко дрвеће, кроз њега се пробијало сунце, и свако стабло стајало је посебно. Од бијеле коре одвајале су се тамне гранчице. Тања се кретала полако, сустигли су је старији дјечак и Сашка, ухватили се за хаљину и почели да се деру, као пред смрт. Владимир је такође одлучио да умре, мислећи о себи као о неком туђем и далеком. Дошли су до шуме, сунце се спустило ниже, сијало им, очигледно, у лице, и Владимир је видио како су се од њега заклањали рукама. Полако су их сакриле брезе.

Опет је ушао у село. Из свих дворишта искочили су људи и гледали га веселим очима. Али он ништа није видио. Иза њега остала је посљедња кућа и топола. Дрво се њихало на вјетру.

На путу се ковитлала прашина, неко се позади смијао. На пропланку је и даље стајало теле, савило је своје дуге уши. Сјео је поред њега, увукао главу у топао врат. Теле је затворило очи и Владимир се дигао на ноге. Али само што се подигао, у глави су му се појавили гласови Сашке и старијег дјечака, отјерао их је, али се они нису повлачили. Коракнуо је напријед и почео да броји кораке. Почињало је вече, унаоколо је било тихо и пусто. Владимир се осврнуо и ноге га опет нису слушале. Иза села стајале су три фигуре – једна велика и двије мале. Учинило му се да су му махале. Али када је сунце изашло из облака, видио је да људи стоје непомично. Небом су се кретале црвене пруге – појављивало се вечерње руменило. Појављивало се постепено, разгарајући се до великог огња. Владимир је коракнуо напријед и опет се осврнуо. Људи су ишли за њим. Косе су им се слабо сијале од руменила, и он се уплашио, зашто иду споро – срце ће им стати. Руменило је заузело пола неба – и видио им је лица. Али изгледали су слабо, нејасно. Није више могао да чека. Тихо, као по води, пошао им је у сусрет.

*тамбур – затворена платформа путничког вагона
*мазанка – набојница, колиба облијепљена глином, блатом
*горница – соба за госте, дио избе за госте

(Са руског језика превео Милијан СИМИЋ)

Милоје ВЕЉОВИЋ

ЗЛИ ЈЕЗИЦИ

• Срушила се наша кула од карата, али ми се и даље коцкамо!

• Полако се и ја дижем са дна. Подигао сам последњу пару с текућег рачуна!

• Засукали смо коначно и ми рукаве. Да непријатељима покажемо лактове!

• Наш вишестраначки систем смо усавршили. Земљом нам управља један човек!

• И ако нам нису све овце на броју, наше блејање се не смањује!

• Ако се наш раст привреде настави овим темпом, потпуно ћемо зарасти!

• У великом смо раскораку. Никад више нисмо имали универзитетских центара, а мање образованих.

• Могао сам и ја бити цар, али не нађох царицу!

• У животу никад нисам тражио боловање кад сам видео каквих болесника има.

• Предлажем премијеру да примања плата српских радника буде сваке седмице. Тек тад ћемо развући плату до краја месеца!

Мирко БАБИЋ

ПОВОДОМ ОБЈАВЉИВАЊА РОДОСЛОВА БРАТСТВА ИСТОЧНОХЕРЦЕГОВАЧКИХ МИЛОШЕВИЋА (1710-2022)

Највећи допринос званичној историографији данас дају углавном неисторичари, аутори бројних монографија насељених мјеста, као и монографијâ породица и братставâ. Аутори ове „нерегистроване“ интерне књиге (одштампане у Рогатици 2022. без ЦИП-а) Милимир Миго Милошевић и Мајо Милошевић то потврђују ријечима: „Писање родослова је један од најзначајнијих и најодговорнијих момената у животу једног човјека“ (стр. 601). Како општу историју иначе и чини збир свих појединачних „историја“, а, с обзиром на чињеницу да само „сви људи све знају“, овај метод јесте и једини научно прихватљив уколико желимо да упознамо праву истину и „да нам историја буде учитељица живота“.

Исто тако, у умјетностима самостално формирани умјетници (самоуки, аутодидакти, „наивци“ ...) донијели су свјеже идеје и без њих се не може замислити званична историја умјетности. На исти начин окоштале клишеје официјелне историје (или, прост недостатак података и сазнања) бивају редиговане доприносом оваквих „самостално формираних историчара“.

Посебност овог родослова Милошевића јесте његов обим од преко 600 стана, са 154 родословне шеме (стабла, лозе, поврзе) и рад на њему од импресивних 17 000 норма часова. Пошто је овај родослов рађен на основу већ постојећег родослова Жарка Милошевића (1919-1999), аутори су додатно консултовали 58 публикација које су у вези са братством Милошевића и племеном Бјелопавлића, тако да је ова књига већ добила карактер монографије овог братства, са амбицијом да своје братство стави у општи историјски контекст Нације („Историјски гледано, истрајавање кроз вијекове па све до данас је само борба за опстанак нације“ стр. 9).

У овој књизи егзактно и децидирано су наведени сви потомци од Милоша рођеног 1710. године па све до 2022. и обрађен је број од 3

421 његовог директног потомка (а са побочним и придруженим /Звицери, Челопек, Кекићи, Хордомељ и огранак од Симе/ има их око 5 000). Аутори, скоро стидљиво, запажају да је њихов предак Милош оставио иза себе „једну од највећих лоза на простору Херцеговине“, међутим, овдје се ради о томе да је овај родоначелник Милош за десетак покољења оставио иза себе, скоро сигурно најбројнију, и најраскошнију српску лозу (Копривице јесу бројније, али они се развијају од 15. вијека). Овоме иде у прилог и чињеница да су Милошевићи врло често презиме код Срба (са око 43 000 презимењака спадају међу 10 најбројнијих презимена код Срба) а да само ови источнохерцеговачки Милошевићи чине преко 10 процената. Аутори се нису упуштали у даље хипотезе и објашњења овог феномена (јер да је прије само 300 година било 1000 оваквих момчина као што је овај Милош, само од њих би данас било чак 5 милиона „нових“ Срба). Слично се по свој прилици десило 1043. године када је византијска власт, умјесто плата за ратне заслуге на Сицилији, дала земљиште страним плаћеницима – Албанцима са Кавказа. Сретним спојем њиховог кавкаског гена са домаћим женама створен је јединствен генетски материјал, а њихово аритметичко умножавање било је јединствено у Европи. Тако су за само неколико стољећа Албанци постали народ са неколико милиона житеља.

У случају Милошевића десило се да је тај родоначелник Милош имао 4 сина: најстарији Лука Милошев(ић) по овом родослову данас има чак 1 094 потомка; брат Анто 1 034 потомка, Вујадин 930 потомака, а од најмлађег Јована је 363 потомака. Овај примјер Милошевића показује да је могућ индекс аритметичке прогресије раста становништва од по 2 сина од којих би сваки имао по 2 своја сина; и тако у наредних 10 покољења (пасова, генерација). У случају Милошевића, доказано је да се то може (само у неким албанским братствима - фисовима имамо овакве, али учесталије појаве; с тим што су Албанци успјели да асимилују околне Србе, Влахе, Цинцаре и Грке који су временом постали Албанци). Дакле, ако човјек, по овом индексу, има 2 сина, 4 унучета и 8 праунучади; а они наставе тако, у седмом покољењу има их 128, али у десетом покољењу већ 1 024 (што се скоро у бројку поклопило у случају Луке и Анте Милошевића). Ако би се овај тренд наставио и до 17-ог покољења, тада би их било 131 072, али у 20-том покољењу (600 година) било би их фантастичних 1 048 576. (а за 1000 година број би увелико премашио милијарду). Иначе, савремена генетика сматра да се тек након 21 покољења може да формира нова генетска мутација.

У случају „братства Милошевића“ који су у ствари дио генетичког рода „Доброгорани-Радмановићи“, а историјски су дио средњовјековног племена Бјелопавлићи (који су на простору Зете наслиједили старије српско племе Лужани), има још једну посебност, а то је да славе релативно ријетку славу Свету Петку и да имају гене хаплогрупе L1b. Ова хаплогрупа настала је „међу ловачко-сакупљачком популацијом јерменске и иранске висоравни“ (Генетичко порекло Срба Старе Херцеговине, Београд 2021, стр. 795-796) а у Европи се појављује тек од средњег вијека и врло је ријетка овдје (гране L-L599 /само код појединаца/ и нешто бројнија грана L-M22). „Код Срба, присуство хаплогрупе Л не прелази 0,50%, док је у старој Херцеговини тај број нешто виши (око 1%) захваљујући присуству разгранатог рода Доброгорана и Радмановића, који припадају грани L-M22-M317-M349 (стр. 796). Ова европска варијанта је присутна „међу либанским Маронитима, кавкаско-анадолским народима, караитским Јеврејима и Арапима“ (стр. 797).

У Старој Херцеговини два рода имају ову грану хаплогрупе Л. Први су Доброгорани-Радмановићи, а други су Бастаси. Струка сматра да су „српским родовима најближи хаплотипови Маронита (стари хришћани) из Либана“. Занимљиво је предање да Бастаси (славе Аранђеловдан и имају 3 братства) у Жупи Никшићкој потичу од једеног попа који се ту однекле доселио (можда баш из Либана, јер су тада вијековима живјели у једној држави Османског Царства; али и у Византији или у Римском Царству).

Из родослова источнохерцеговачког братства Милошевића сазнајемо да је родоначелник Милош био син Вука Брђанина (1675-1743; изгледа да је имао 6 синова и четовао око Никшића) и унук војводе Радула Илића-Ђуровића; а праунук војводе Илије (око 1606-1660.). Милош је рођен у мјесту Добра Вода у Катунској нахији, на територији племена Цуца, одакле се са мајком преселио у Бањке код Билеће. Милошев најстарији син Симо Милошевић (1740-1849) лијепо се скућио код бега Љубовића (из Невесиња), а имао је 5 синова и једну кћер - Марију. У ову Марију се загледао бегов син, па да не би морали мијењати њену вјеру Симо се сели у Брестице гдје се опет брзо скућио, а чак је 47 година био кнез села. Можда најпознатији у свом фасцинантном потомству је био хајдук Зеко (1830-1886.) барјактар Књаза Николе. Може се рећи да је матица Милошевића у Коритима и Билећким Рудинама, одакле су се расељавали у ближу или даљу околину. У Брестицама су били по бројности одмах иза

Братића, а чине већину у Риоцима и Билећким Рудинама (од њих су и Кекићи у Површи Гатачкој и Малешевићи из Главице).

Феномен биолошке виталности Милоша Милошевића повезан је са једним сретним спојем његове генетске Л- хаплогрупе са погодним женским х-геном (као у случају албанског кавкаског гена). Рекосмо да су Милошевићи по бројној заступљености у рангу братства, али, формално гледано, они су само велика разграната фамилија у роду „Доброгорани-Радмановићи“ а заједно су дио племена Бјелопавлићи. Ова најстарија племена су настала прије доласка Турака: Зупци се помињу од 1305, Бањани од 1319, Дробњаци од 1353, Ђеклићи од 1381, Бјелопавлићи од 1411; док су Озринићи и Пипери први пут као племе поменути 1416.године, те Риђани 1420, Бјелице од 1430, Његуши од 1435, и Васојевићи од 1444. Ова група српских племена (данас се поједини припадници осјећају као Црногорци, или су се раније утопили у албанска племена) заједнички се називају Брђанима и у најближој су вези са Херцеговачким и Приморским племенина и Старом Црном Гором (тек послије битке на Крусима и Мартинићима 1796. Бјелопавлићи и Пипери су заузети од Црне Горе, али ови их ни до данас не сматрају у потпуности својима). По прастарим обичајима „војне демократије“ Скупштину сваког племена су чинили „сви племеници који су носили пушку“ (стр. 20) а посљедњи тако изабран старјешина племена (кнез, војвода, сердар) у Европи био је Марко Миљанов из Куча.

Занимљиво је да у овој књизи налазимо и податке које је о прастарим догађајима забиљежио још Вук Караџић, о томе како су настали Бјелопавлићи. По том предању Бијели Павле (рођен 1280) је учинио услугу краљици Јелени Анжујској, а ова је проклела старо српско племе Лужане које јој није хтјело да покаже пут за Оногошт (Никшић). Због тог проклетства Лужани се затру у братоубилачком рату, а њих наслиједе потомци Бијелог Павла. Ова прича подсјећа на предање о сукобу Крича и Матаруга са Дробњацима (хаплотип J и хаплотип P). Стручњаци би морали да обрате пажњу на хипотетичко постојање кућишта Бијелог Павла у селу Сретња, као и на гроб матарушког краља Сумора и војводе кричког Калоке, и низ других археолошко-историјских и етнолошко-антрополошких информација.

За велико поштовање је чињеница да и данас постоје народи код којих се не разликује биолошко (крвно, генетичко) и духовно сродство (религија, језик, обичаји). За ове људе се каже да „личе као јаје јајету“ и имају исту боју очију, косе, тена, облика главе и

главних црта лица; и укупну тјелесну конституцију. Такви су нпр. Јапанци (и Корејанци) O1 хаплотип или Кинези – O2 хаплотип, Роми и Дравиди – H хаплотип, Папуанци (S и M хаплотип). Биолошки јединствени су Бушмани и Хотендоти (A хаплотип) или Пигмеји (Б хаплотип). Лијепо је чути да 75-та генерација потомака Конфучија данас заузима мјесто ректора једног кинеског универзитета, или да је неколико милиона потомака само Џингис-кана (или да се неки представљају као потомци Карла Великог). Међутим, сама по себи ова чињеница не значи практично ништа, јер су данашње нације промјенљива друштвена категорија и ствар су интимног опредјељења сваког појединца како се он осјећа, а не само шта је он по биолошкој датости. Тако Папуанци, иако „личе као јаје јајету“ толико су разједињени да говоре преко стотину језика. . .

Ову потенцијалну дилему код нас је ријешио Кнез Иво од Семберије приликом откупа робља, рекавши да је „нерођено драже од рођеног“, а ава Јустин Србе дефинише ријечима „Ко не нађе себе у Светом Сави, није наш“. Дакле, за човјека као духовно биће важнија је социјална од физичке антропологије, па у том смислу и ОУН прихватају ту чињеницу о људској слободи да се опредијели о сопственој припадности некој заједници. Јер, ко би данас могао рећи да Емир Кустурица или Анри Гујон нису већи и бољи Срби од огромне већине „обичних“ Срба по рођењу (словенски тип човјека R1a, динарски тип I2a, медитерански тип E-V 13, или источњачки типови J2; док у Старој Херцеговини има још 6,7 % типа R1b и типа I1 са 7,2 %, а тип G и N су заступљени са по 3,2 %, док су испод 1 % L , T и Q тип). Или, ко би могао рећи да Пушкин није један од највећих руских (и свјетских) пјесника, иако му је дјед био Црнац (кога је цару Петру Великом поклонио као роба српски гроф Сава Владиславић). Исто тако, оне који оду од Срба и пређу на ислам или католицизам и не сматрамо Србима – нити ми њих, нити они себе (тако се деси да се и родитељи одрекну дјеце, или брат са братом престане да говори до краја живота).

Но, да се ми вратимо нашем чудесном братству Милошевића, иако је оно само велика разграната фамилија у групи сродних фамилија (клан, фис, грана рода). Њима припадају: Вучуревићи, Водовари, Илићи (из Кривошија); затим Вукајловићи, Матовићи, Мићановићи, Вучковићи, Гавриловићи, Симовићи (из Зубаца), Вујичићи, те ови Милошевићи из Билећких Рудина. Њима се још придодају (исти клан): Драгојловићи, Јанчићи и Лаконићи (из Уба-

ла у Боки Которској) као и дио Радуловића из Кривошија. Сматра се да је Вукале Марков поменут 1733. године био родоначелник Вукаловића, а Вукале Мићановић се спомиње 1801. у једном спору Зубаца са Конављанима. Вучковићи се спомињу од 1807. итд. Вучуревићи из Никшића сматрају да је њихово 7 браће у Шобајићима протјерано у Загарач, па у Цуце, итд, итд.

У овој књизи о источнохерцеговачким Милошевићима још једном се потврђује чињеница да су животне прилике и окружење „брушећи Херцеговце од некога направиле драги камен, а од некога прашину“ (иако су истог хемијског састава). Тако смо више него сигурни да ће се ускоро појавити дорађено издање ове књиге у смислу да се покуша досегнути до цјеловите монографије комплетног рода Доброгорана – Радмановића. Јер, и њени су аутори рекли „племенито је и узвишено изучавати своју историју и историју своје породице (и да је то далеко корисније него) тумарање по безглавим европским булеварима“ (стр. 18).

Са поменутим корекцијама ову књигу треба обавезно каталогизовати и учинити доступном најширој читалачкој публици, јер ће имати карактер праве научне монографије. „Изнаћи ћете смисао живота из оваквих књига“.

Живко ГОРДИЋ

ШТА СЛУШАМ И ШТО ТО СЛУШАМ

Искрене побуде према музици не теку у правцу реализације задовољства код слушаоца како се то на основу њене чулне природе подразумијева. То је зато што цјелина музике увелико надмашује своје етаблиране дијелове ма колики био њихов удио у комплетирању музичке цијелине. Напросто, бит музике одређује њено прекорачење или, филозофским жаргоном речено, њен трансцендентни моменат. Ова отвореност према несводљивости трансцеденције има своју прецизну појмовну тежину која ме је опредијелила за ону врсту музике гдје се чулност јавља само у инфинитезималу могућег прекорачења - за оно што је Томас Ман преко свог Адриана Леверкина у дјелу "Доктор Фаустус" дословно назвао домишљање. Ко би уопште рекао да је знаковна интенција присутна у језику тонова и готово математички лимитирана, способна да се у одређеном тренутку одрекне своје специфичне језичке сигнатуре и крене према оним сферама гдје ниједна ствар више није идентична свом појму. Ова дисконтинуираност имплицира оно одређење по коме је музика осим у својој рудиментарној нотној форми, сва у знаку неидентитета и као таква представља облик неукротивости коме било шта - а нарочито фиксирани апсолут - није дорастао. Музика је својим привидом нарушила априорне принципе свијести онако како их је Кант формулисао и тиме заувијек избрисао демаркациону линију између замисливог и спознатљивог. За музику та граница представља вјештачку баријеру и утолико је ирелевантна. Цијену за то музика је платила кроз апсолутност која се у њеном случају озбиљила у свијету крајњих антиномија и нерјешивих противрјечности. Овај спознајни дефицит даје трајну чар музички изображеној истини, нарочито у оним феноменима који се преко музике одазивају на име смрти, пролазности и коначности. Она у својој властитој темпоралности чаролијом тона препознаје пролазност и признаје да је коначност инхерентна квалитета постојећег свијета.

На темељу ових естетичких знамења расла је моја привржeност према овој врсти умјетности па сам све више постајао зависан од оних дјела која су ту темељну особину знала на убједљив начин у себи изложити. Стојећи на траговима реквијемских одредби у избору наметнула се у сфери појединачности, у мом случају, она музика која коинцидира са овом фаталном експозицијом. У складу са јасно постављеним интенцијама просто је немогуће у спектру индивидуалности изоставити Jima Morrisona и "The Doors", Floydove, Neil Younga или "Tangerine Dream". Код ове музике углед дјела расте кроз најежену кожу рецепције као прву и пресудну естетичку слику за разлику од простог потрошног свиђања за чију је судбину одговоран инфериорни али неизбјежни суд укуса. Другим ријечима, чулност је у овом случају задужена за стварање амбијента људске беспомоћности ако се она сагледава из коначне онтолошке перспективе. Ако сам у музици пролазност издвојио као водећи оријентир опхођења са тоновима, онда се Morrison мора наћи на овом виртуалном престолу. Сва Morrisonova егзистенција оцртава се на топографији изреченог музичког дискурса и то на начин гдје ријеч и тон нису једно другом страни, за разлику од већине случајева гдје се ријеч у музику утискује као ефемерни али неопходни додатак. Чак и тамо гдје се музика искључиво поетски јавља, као у случају посмртно нађенога Savage Garden - а, чак и тамо се чује мелодија - мелодија које нема - да би у тој инсуфицијенцији несвјесно из себе активирала један од најпотреснијих реквијема ... датог у лику властите смрти. О, како је ту поетску срођеност са смрћу акустичким путем легитимирао Albinonijev Adagio кроз оно што је код самог Morrisona остало неизрециво. Morrisonov егзистенцијални крај показује оно што је у музици смисаоно - да тонови започињу управо тамо гдје очи више ништа не виде. Овакву вјечност Morrison је закупио у својој 27. години када је напокон схватио да је смрт истинска страна његовог бића, покушавајући тако на посредан начин указати да више музике има у вјечној тишини париског гробља Pere Lachaise, на мјесту гдје је он сахрањен него у свим регијама медиокритетског живота који на музику гледа искључиво као на забаву. Показао је преко музике на један специфичан начин да је смрт највећа привилегија живота, што је опет животом непосредно демонстрирао. Помоћу ове симултаности трајно је ушао у мит који се у даљњем надирању времена лако ослобађа потоњих и добро постројених идолошких егзибиција.

Музика је приказ коначности у форми трајања. Овај музички аксиом форматирао се у њемачком “Kraut - rocku” и био нарочито близак бенду “Tangerine Dream” за кога мислим да је музички антиципирао коначну судбину универзума у стању потпуне ентропије, што данас итекако сциентистички најављује савремена космологија у теорији “Великог праска”. Ко год је слушао “Федру”, могао је у том дјелу чути звуке празне бесконачности, која на осцилаторном дијаграму бића више не трпи било каква дешавања. Ентропијски звук групе “Tangerine Dream” сугерише да се Келвинова нула у процесу бесконачног ширења појављује као трајно и непромјењиво стање финалног постојања и поред тога што апсолутна нула и бескрајно ширење представљају логичку противрјечност. Али то су противрјечности логике засноване на априорном карактеру лимитиране свијести и увелико постају доступне музичком парадоксу на мјесту гдје она сама себи постаје упитна - гдје се она показује као своја властита непознаница. Ту се коначност показује у празнини постојања за коју је задужена увијек растућа ентропија исказана у суровости другог закона термодинамике. “Tangerine Dream” је музички израз све већег црвеног помака универзума и звуком претставља грознију варијанту доплеровог ефекта који нас преко свог обојеног спектра присиљава на спознају онтолошког безнађа универзума. Готово иста интенција са незнатним помаком према човјеку, реализована у приземљеном процесу обрнуте теодицеје јасно је видљива код Floydova и то у категоричком императиву мелодије. У својој емфатичној експресивности мелодија Floydova слиједи у себи потиснуту идеју по којој је овај свијет најгори од свих могућих свијетова и, да је којим случајем само мало гори, не би могао више постојати. Под евентуалном пријетњом избора вјероватно би се у приказу ове музике на референтан начин зауставио и придржао за албум “Dark side of the moon” који музички понајбоље репрезентује темељну идеју о узалудности егзистенције исказану у крајњем чуђењу над постојањем. Можда је занимљиво напоменути да се на плану индивидуалне узалудности она на аутентичан начин оцртала у облику нијеме резигнације код њиховог оснивача Сид Барета и испољила се у његовој свјесној екскомуникацији у моменту када је све напустио у намјери да своју изолацију инстинктивно попуни мајчиним присуством, али не кроз утјеху и конвенционални смирај, него ради онога што бљешти у садржају једног Watersovog стиха и гласи: “Па помоћи ће ти мајка да оствариш своје ноћне море”. По-

слије терапије “мајка” слушао сам Барета како је озвучио прогресивну празнину постојања и дошао до увида да се овај смије слушати само један пут у шест мјесеци без посљедица. Иначе, презирем музику која служи као средство за постизање менталне равнотеже, па ваљда због тога волим Барета за кога су разочараности и апатија нормално стање, као што је то својевремено било примјерено античком стоицизму. Баретово суочавање са ништавилом, добро видљиво у празнини његовог погледа, представља облик спасења које се одиграва на мјесту пободеног егзистенцијалног распећа. Слушајући Баретову музику готово сам сигуран да је васкрсење мртвих могуће и на гробљу аутомобила - управо тамо гдје је нестала свака месијанска понуда. И код мог миљеника Брајан Ена, музика је врста адаптације на деспаратну стварност и то на врло чудан начин - она се одиграва на хармонијској скали дјечије успаванке дате у молском извјештају заводљиве мелодије испуњене звучним опијатима од које би дјеца требало, при лагано одшкринутим вратима, да без задршке потону у сретан сан. То зато јер његова музика црпи обећања из дјечије бајке умјесто да их срамотном зрелошћу одбаци. Ова музика ствара конвергентну релацију између илузије и збиље уз малу али пресудну дозу парадокса који се експлицира у привиду могућег помирења. Наиме, од његове музике, нико никада није заспао. Она нас држи вјечно будним у еху неостварених дневних снова. Постоји нешто у његовој музици, нешто неодредиво, због чега би Одисеј поново морао везивати своје морнаре, како не би подлегли искушењу и патентираној привлачности архајских сирена. Јан Кертис, Џенис Џоплин и Хендрикс су вјероватно због слабог бродског ужета или трулог јарбола ускочили у амбис ове намагнетисане смрти, па се и дан данас као легенде налазе у неодољивом загрљају ових прелијепих створења. Код Џенис Џоплин музика се развија као продужени крик мелодије и готово је немогуће било гдје у савременој музици примијетити експресивнији извођачки патос него у овом случају, па зато ни мало не чуди што је јадна Џенис у потпуности сагорјела у запаљивом гориву музике. Поменуто сагоријевање у музици је процес у коме субјективност у својој естетској априорности бива напросто усисана у само умјетничко дјело да би тамо нестала. Несретна Џенис представља парадигму те потрошивости. И прије него што окончам дијалог са незахвалним питањем шта слушам и што то слушам, постављеним тако да не оконча на стерилном списку топ листе, морам још само поменути Neil Younga

и групу The Walkabouts и са њима окончати овај портрет звукова. Younga морам поменути као музичара који је успио из бескрајне монотоније избацити досаду и понављању дати нову димензију у коме се оно јавља као трајна акустичка потреба. Довољно је погледати Џармушев филм "Year of Horse", па уочити како у његовој пјесми "Like a Huriccane" монотонија на врло једноставан начин до краја показује свој креативни потенцијал. И напокон, "Walkabouts - е" наводим као егземплар оне музике која је настала на тоновима који су у стању да на један необичан начин погоде и посљедњу ћелију смисла и при том тај смисао пребаце на рачун спонтаности - изван оне тако нападне и тако присутне извођачке извјештачености. И на крају, ако сам већ приморан да створим неку грубу синтезу око музике и слушања, онда се музика коју слушам можда понајвише концентрише у Дилановим ријечима - Hard rain is gonna fall, резолутно показујући у ово мало ријечи да је мора живота увелико и дословно присутна на хоризонту естетике. У ономе што се зове увијек усамљена егзистенција, ја ћу под тежином ове кише стајати без профилактичке сигурности како бих је ослушкивао у тежини сваке капи које на јединствен начин обједињују музику у рефлексију трајног суочавања очаја и љепоте... како би нам она у добовању своје неизрецивости упорно изговарала исту ствар: "А кад се све стиша, пашће тешка киша, пашће тешка, тешка - пашће тешка киша".

СИГНАЛИЗАМ ИЗ РАЗНИХ РАКУРСА

(Мирољуб Тодоровић, *Извори сигнализма,* интервјуи, друго допуњено издање, Еверест Медиа, Београд и Међународна културна мрежа „Пројекат Растко“, Београд, 2021)

„*Јер права уметност увек је била*
и остаће истраживање“
Мирољуб Тодоровић

Постоји обимна стручна литература о сигнализму, али за оне који хоће да га упознају не читајући све те студије, Мирољуб Тодоровић је сачинио ову књигу интервјуа, објављену у едицији Библиотека “Сигнал“, која нас, на најбољи могући начин, упознаје не само са сигнализмом него и његовим оснивачем и главним представником.

Књига се састоји из осамнаест интервјуа који су датирани од 1971 – 2010. године и објављени су у разним листовима и часописима. Први је изашао у „Листу младих“, Ниш, а посљедњи у овом дјелу у и „Вечерњим новостима“. У тој обланди интервјуа заступљени су: „Јединство“ Приштина, „Рад“, Београд, „Омладинска искра“, Сплит, „Покрет“, Титоград,, „Просветна реч“, Приштина, „Домети“, Сомбор, „Дневник“, Нови Сад, „Народне новине“, Ниш, „Борба“, „Политика“ и „Новости“ Београд. Неки текстови преузети су из књиге Мирољуба Тодоровића, „Токови неоавангарде“, неки су објављени у његовој књизи „Планетарна култура“ а један текст је из књиге Миливоја Павловића „Свет у сигналима“.

Интервјуе је водио знатан број личности: Звонимир Костић Палански, Слободан Вукановић, Миливоје Павловић, Добрица Камперелић, Андреј Тишма, Бранислав Милтојевић, Иван Правдић, Илија Бакић, Јелена Косановић, Душан Станковић, Зоран Радисављевић и Драган Богутовић, с тим што су од неких аутора објављена по два интервјуа.

Први интервју под називом „Уметност и наука“ постављањем питања: „Какве су могућности израза сигналистичке поезије?“ даје одговор да су те могућности изванредне, посебно из разлога што

се та поезија не ограничава само на један медиј, језички, него се користи и ликовним и музичким. Истакнуто је да сигнализам укида традиционалне нормативе пјесничког изражавања као што су: стих, строфа, метар и ритам. Пошто је језик ове поезије универзалан, то она има дубоко хуман карактер приближавајући људе разних националних језика. Сем тога, указано је да сигнализам треба да прати науку и да се служи неким од научних метода. М. Тодоровић ће напоменути да се у збиркама : „Сигнал“, „Киберно“, „Свиња је одличан пливач“ користио чак и неким математичким методама као („табеле случајних бројева, статистички методи, математичка комбинаторика)“ (10. стр.) као и употребом компјутера.

У интервјуу „Песма је у структури света“ постављено је питање дање актуелости овог покрета те је указано на чињеницу да је он постао дио наше културне историје као и да је у сталном даљем развоју. У овом покрету вршена су истраживања на плану и вербалног и визуелног. Истакнут је посебно *Други манифест сигнализма* који је у први план ставио пјесму као догађање свијета и пјесника као биће. Тиме сигналистичка поезија представља потпуно ослобађање језика. М. Тодоровић скреће пажњу на двије врсте ове лирике: ону која је везана за језик и вербално као и ону која укључује визуелне и вокалне елементе.

Текст „Сигнализам „*изам*“ или „изум“ одговара на питање одржавања сигнализма већ трећу деценију, инсистирајући на сталном „револуционисању бића уметности“ (20. стр.), М. Тодоровић даје и појашњење о часопису „Сигнал“ (пет бројева изашлих у периоду од 1970 -1973. године). Био је то часопис који је представљао интернационалну ревију за сигналистичка истраживања. Часопис је наишао на добар пријем у низу земаља: Уругвају, Енглеској, Француској, Аустрији, Италији, Њемачкој, Јапану и др. земљама и представљао „најбољу авангардну ревију у Европи“. (24. стр.), али, нажалост, због недостатка финансијских средстава, престао је да излази. Међутим, основан је Сигналистички документациони центар, који прикупља грађу о сигнализму, те је успостављена сарадња са бројним сличним центрима и архивима у свијету. У овом интервјуу указано је да је Тодоровићева књига „Алгол“ добила бронзану медаљу на међународном конкурсу „Најлепша књига у свету“ коју организује удружење њемачких књижара у Лајпцигу.

У интервјују „Оспоравани сигнализам“ инсистира се на одржању сигнализма и поред оспоравања многих а у интервјују „Европа

и сигнализам“ указује се на чињеницу да је сигнализам искључиво наш аутохтони, авангардни покрет, који је најприје био везан за егзактне науке а касније је то проширено на семиологију, теорију игара, истраживања у језику. Тодоровић набраја широку лепезу жанрова у сигнализму као: стохастичка поезија, феноменолошка, шатровачка, технолошка и др. а затим долази и апејронистичка поезија која се „ослања на случај, ирационално, чак мистично.“ (37.стр.). Тодоровић истиче да су у књизи „Сигнализам у свету»сакупљени најзначајнији текстови о овом покрету, затим да је Јулијан Корнхаузер у Кракову 1981. године објавио студију „Сигнализам - предлог српске експерименталне поезије“, а то је његова докторска дисертација одбрањена на Јагјелонском универзитету, затим Живан Живковић припрема одбрану докторске тезе. „Сигнализам - генеза, поетика и уметничка пракса“. О сигнализму је оставио и необјављену књигу, преминули, др Војислав И. Илић, професор Филолошког факултета, који је одмах подржао сигнализам и писао о њему. Тако се и Љубиша Јоцић, припадник ранијег књижевног покрета надреализам, укључио у сигналистички покрет 1975. и написао текст у одбрану овог покрета, у коме ће и сам активно учествовати све до своје смрти 1978. године.

У тексту „Писање као одбрана од смрти» М. Тодоровић, на питање зашто пише, одговара да може преузети ријечи хиспаноамеричког писца Карлоса Фуентеса: „Пишем да не бих умро.“ Напомиње да је почео да пише рано, у деветој години а да је прву пјесму под називом „У позну јесен“ објавио као тринаестогодишњак у београдском листу „Пионир“. Као дјечак је писао највише 1954. године (укупно 34 пјесме), док 1951. није настала ниједна његова пјесма. На питање шта за њега значи завичај, Тодоровић одговара да он завичај у правом смислу и нема јер му се породица селила из мјеста у мјесто. Рођен у Скопљу 1940, он је с породицом, као српском, доживио протјеривање у Србију и тада се с мајком и сестром селио по великоморавским селима да би гимназију учио у Нишу а факултет завршио у Београду. Истиче да му је „прави и једини завичај само поезија (42. стр.).

„Сигнализам – феномен наше културе“ говори о значају симболизма. Тодоровић набраја своје сараднике сигналисте: Спасоја Влајића, графичара Зорана Поповића, Марину Абрамовић, Нешу Париовића, Тамару Јанковић, Владу Стојиљковића. Слободан Вукановић у Приштини 1970. године оснива сигналистичку групу „Опсесија“ док је у Нишу активан Добривоје Јевтић а у Новом Саду Богданка Познановић.

У тексту „Свет је пун сигнала“ питање се односило на мејл-арт, за који Тодоровић одговара да је планетарна умјетност те истиче своју књигу „Фортран“, која је направљена од пет компјутерских картица у 47 примјерака. У стваралаштво мејл-арта укључује се Добрица Камперелић објавивши књигу о мејл-арту а ту су и: Андреј Тишма, Јарослав Супек, Ненад Богдановић и Шандор Гогољак као и Александар Јовановић.

У тексту „Извори сигнализма“ на питање: „Како је све почело?“ Тодоровић говори о свом јављању у књижевности. За жаљење је што је писац уништио свеске из тог раног периода које су биле пуне „стихова, прича, цртежа, чак игроказа“ (59. стр.). Од педесетих година код њега почиње интересовање за науку а на идеју о синтези поезије и егзактних наука долази 1959. године кад пише и прве сцијентистичке пјесме. У годинама 1959. и 1960. упознаје се са историјском авангардом: футуризмом, дадаизмом, надреализмом и апстрактном умјетношћу. То је представљало велики преокрет у његовом раду јер је до тада био везан за Библију, древне митове и народну поезију. Под утицајем Аполинера, пише своју прву визуелну пјесму „Сунце“. За Тодоровића је право откровење био Андри Мишо „са својим ташизмом и „калиграфским психограмима“, (61. стр.), под чијим утицајем дуго ствара. Одушевљава се поезијом: Дилена Томаса, Алена Боскеа, Бранка Миљковића, Момчила Настасијевића, Сен Џон Перса, Томаса Елиота и Волта Витмена. Тада настаје и Тодоровићева прва збирка поезије „Планета“ која је „први манифест сцијентизма/сигнализма, основа из које је касније све настало надограђујући се“ (63. стр.).

У тексту „Проширивање поетике сигнализма“ Слободан Вукановић пише да је Тодоровић претходне године (1994) објавио пет књига, од којих је свака самосвојна на свој начин. То су књиге: „Румен гуштер кишу претрчава“, „Девичанска Византија“, „Стриптиз“ и „Гласна гаталинка“ као и књига фрагмената и поетичких записа „Хаос“ и „Космос“. Док су пјесме у „Стриптизу“ написане шатровачким језиком као и збирка „Гејак гланца гуљарке“, која је доживјела неколико издања, у „Гласној гаталинки“ Тодоровић пише пјесме у јапанској хаику форми.

Интересантно је да је Тодоровић обрађивао и теме из наше прошлости као у збиркама „Видов-дан“, „Девичанска Византија“ и неким дијеловима „Гласне гаталинке“. Овај писац истиче да је понекад склон да поезију види као „естетско ткање човекове ‘историјске судбине’ “ (70. стр.).

Текст „Завичај и поезија“ (Моје нишке године) односи се на пишчеве аутобиографске податке од рођења. Мијења мјеста живљења од Ражња, Новог Пазара, Ћићевца до Ниша и коначно до Београда. Описује школовање, посебно гимназијске дане. Ту су и трагични доживљаји кад Тодоровићу умире сестра Надежда, свршена ученица Средње музичке школе, у деветнаестој години живота од опаке болести. За тај догађај писац пише да „пресудно доприноси коначној и неопозивој одлуци да се потпуно и без остатка окренем стваралаштву (књижевности и уметности) као једино могућем начину да се колико толико поправи (или, чак, можда, превлада), трагична позиција човека у космосу“ (81. стр.). У том интервјуу Тодоровић ће указати на чињеницу да му је прва књига „Планета“ објављена у Нишу 1965. године за вријеме док је он био на одслужењу војног рока у Загребу. За објављивање ове књиге посебну захвалност дугује Сави Пенчићу и Веселину Илићу, који је од почетка подржавао његов књижевни рад а „његов текст *Авангардни песник Мирољуб Тодоровић* имао је пророчки значај и умногоме утицао на моју даљу песничку судбину“ (83.стр.). Године 1966. Тодоровић се с мајком сели у Београд, гдје ће наставити да живи, али везе са Нишом никада неће прекидати.

Илија Бакић објављује интервјуу под насловом „Сигнали у простору, времену и уметности“. Разговор се води о првим објављеним дјелима те Тодоровић оцртава малу књижевну средину у Нишу, али истиче да прво објављено дјело „Планета“ добија десетак приказа. Један од првих тумача „Планете“ био је Миодраг Петровић који закључује да је то дјело конципирано „ као физикално-астрономска студија“, али у таквом кључу који „тражи решење већ две хиљаде година“ (88. стр.). Веселин Илић, пишући о овој лирици, по први пут употребљава термин авангарда. Позитивне осврте дали су: Милан Комненић, Милован Витезовић, али не и Перо Зубац. У овом интервјуу Тодоровић истиче и успостављање јаких веза с алтернативним умјетницима широм свијета а, такође, и одговара на питање употребе шатровачког језика, за који се заинтересовао крајем шездесетих година, уочавајући тзв. лоповску варијанту (језик делинквената, криминалаца) и ђачку варијанту (језик средњошколаца и студената):„То је веома интересантан, за мене чудесан језик у језику, ослобођен апстракција, општих места, потпуно нов и свеж, пун хумора, саркастичан, а често и циничан.Њега диктира непосредна животна ситуација и акција. Зато није спор и

досадан, већ афективан, често двосмислен и веома сликовит. Само с те стране, по тој својој особини, он је прави драгуљ за поезију, поготову за ону поезију, као што је сигналистичка која се супротстављала и рушила старе традиционалне шаблоне и стварала нове непознате језичке и поетске просторе“ (91/92. стр.). Ту Тодоровић наводи примјере својих збирки „Електрична столица“ и „Гејак гланца гуљарке“ као и тврдњу да сигнализам траје већ три деценије и да је прошао кроз прву космолошку (сцијентистичку, планетарну) до тадашње апејронистичке фазе која је доживјела неколико издања.

Јелена Косановић у тексту „Песма је изнад разума“ поставиће питање збирке „Звездана мистрија“ и указати на Тодоровићеву везаност за традицију у циклусу „Видов-дан“. На питање да ли себе сматра и даље авангардним пјесником, Тодоровић одговара потврдно, али да ће на то питање „најбоље одговорити време, будући читаоци и тумачи“ (100. стр.) а на питање да ли вјерује у моћ поезије одговара: „Песник је творац и не само творац већ чудотворац“ (101. стр.).

У интервјуу насловљеном „Поезија је краљица уметности“, како је поезију назвао Тодоровић, он истиче да је превасходно пјесник иако је објавио преко педесет књига поезије, есеја, полемика и дневничке прозе а бавио се и цртежом, колажом и мултимедијалним радом. „Песма је крик из утробе егзистенције, говор жуднье. Тамо где речи постају залога за будућност, песма је јемство постојања“ (108. стр.). Душан Станковић у том интервјуу истиче да је Тодоровић у кратком времену добио двије књижевне награде: „Тодор Манојловић“ и „Оскар Давичо“.

О часопису „Сигнал“ под насловом „Ратни сигнал“ истакнуто је да је изашао нови број часописа „Сигнал“ као „ратно издање“. Часопис је интересантан што су у њему објављена реаговања пријатеља сигналиста из читавог свијета као „оштра осуда НАТО агресије на Србију“ (111. стр.). Ту Тодоровић указује и на улогу Живана Живковића (касније прерано преминулог), који је написао преко „пет стотина страница приказа, есеја и теоретских студија о сигнализму“ (129. стр.).

Миливоје Павловић је творац интервјуа „Столеће сигнализма“ у коме Тодоровић даје рекапитулацију овог покрета. Интересантно је Павловићево питање да ли је Тодоровић наслутио да се јавља нови покрет , али Тодоровић одговара да се на почетку још није мислило о покрету. Још једно интересантно питање поставље-

но је у том интервјуу. „Да ли је било дилема око имена новорођенчета?“ (120. стр.) уз одговор да је најприје долазио у обзир термин „*конструктивизам*“, затим *„атомистичка поезија“, „сцијентизам,“, „песничка наука“* и „*сисцијентизам“(* си – скраћеница од синтеза)“ „и коначно, дошао сам до термина сигнализам. Сковао сам га од латинске речи *сигнум – знак* али сам, то је више него очигледно, био инспирисан и новолатинском речи *сигнал“*(121. стр.). Тодоровић истиче да су нову поезију напали тада угледни критичари Зоран Мишић и Ели Финци, али су је бранили и прихватили: Душан Матић и Оскар Давичо а пут је коначно прокрчен Живковићевим студијама. На крају интервјуа Тодоровић закључује:„Искрено мислим да ће наредно столеће бити столеће сигнализма“ (147. стр.).

Зоран Радисављевић је водио интервју који је подведен под наслов „Сигнализам ослобађа језичку енергију“, гдје је истакнуто да је Тодоровић, поред многих, и добитник Вукове награде Културно-просветне заједнице Србије „за изузетан допринос развоју културе у Србији и на свесрпском културном простору“ (149. стр.). У том интервјуу наведен је и знатан број страних теоретичара и критичара који су писали о сигнализму.

У интервјуу Драгана Богутовића, објављеног у „Новостима“, под називом „Трагање за неизговорљивим“, постављено је питање како је сигнализам „коначно уобличен као нов и провокативан књижевни и уметнички правац?“ а Тодоровић је одговорио да је овај покрет рођен још педесетих година, а да је до стварног дјеловања покрета дошло шездесетих година, заправо 1969. године када је у Београду формирана прва сигналистичка група, а годину дана касније покренут је часопис, Интернационална ревија „Сигнал“ – гласило сигналистичког покрета“ (155. стр.). Тодоровић ће ту истаћи: „Уметност је, по мени, стално трагање за неизговореним и неизговорљивим, а у речи, говору и знаку извор је и зачетак бића, прва гласница постојања неухватљивог свемира и још неухватљивијег човека“ 159. стр.). Тиме је изречена најбоља дефиниција умјетности, или, боље речено, књижевности и поезије.

Књига „Извори сигнализма“ је врста уџбеника о овом покрету; ту су пробрани интервјуи који га најбоље презентују и показују колико је то жив и животан покрет, јер стално трага не само за суштином него нечим новим, дотад неизреченим и неисказаним.

Може се рећи да савремена поезија, на свој начин, прати ту идеју сигнализма и да су савремени пјесници не само трагачи за пла-

меном ватре која ће обасјати њихова лица, као и лица читалаца, него и борци за освајање нових хоризоната и несазнајних вриједности.

Ослобађајући поезију устаљених клишеа у погледу строфе, стиха, метра и ритма, сигнализам је кренуо и у авантуру језика, као кључног елемента, те обасјао пут са којег више нема повратка на старо него само у непознато и неизречено.

Љиљана ЛУКИЋ

Слободанка ШАРЕНАЦ

ПОЕТИЧКА ИСХОДИШТА ЈЕДНОГ СТВАРАЛАЧКОГ КРУГА

(„Лексичка ватра језика: прикази и есеји о књижевном делу Милијана Деспотовића“,Народна библиотека „Академик Сретен Марић“, Косјерић, 2023. Приредила: Бранка Ж. Лазић)

Књига „Лексичка ватра језика“ насловом упућује на богатство семантичке функције у корену поетичког одређења, иницирајући магму стваралачког импулса у процесу настајања уметничког дела, његовог обликовања у светлосном ореолу речи, у сублимацији одређујућих параметара стварања својствених песничком субјекту. По обиму и садржају пренапрегнутог је и згуснутог значења.

Избор приказа и есеја из богатог библиографског записа о свеукупном делу Милијана Деспотовића (Субјел, 1952), није само синтеза стваралаштва Милијана Деспотовића и жанровски поливалентно дело, настало с тежњом да издвоји скуп текстова истог поетичког еквивалента, који сабирају супстрат песничког, афористичког, критичког, књижевно-историјског и хроничарског прегледа, већ и историјско-поетичког сведочанства о крајпуташима, једном од симбола српског идентитета, рада на монографији о историји развоја школе и школства у једном делу Србије, и сведочанство о сакупљачко-акрибијском раду на очувању народне традиције. Заиста разноврсно и слојевито дело, и у прегледу приказа и есеја, видљив је траг ентузијастичког полета стваралаца и истинског посвећеника уметности, чувара историјског памћења и културе.

Синкретизам створених дела, говори о једном зрелом стваралачком кругу, чије исходиште тражимо у корену језика, који тако добро познаје, о чему сведочи и лексички слој његовог дела, бројне језичке кованице, које су обогатиле наш песнички језик, а могу да се нађу у било ком новом „Речнику српског језика“. Врло значајан је Милијанов допринос развоју хаикуа у тадашњој Југославији, и сад, на српском језичком простору. Склоност и отвореност ка но-

вим формама песничког израза, открива и филозофско упориште у поезији Милијана Деспотовића, које се не ограничава само на форму хаикуа и зен филозофије. И као покретач часописа „Паун“ и „Свитак“, он се и на пољу развоја периодике може разматрати као особена појава у култури.

Дакле, врло тежак задатак је обухватити стваралачки круг широког спектра рада Милијана Деспотовића, који се назире из овог обухватног прегледа.

Почев од књиге „Берачи гљива“, којом започиње овај преглед, откривамо страст обликовања речи, у самосвојном песничком ходу који је Сретен Вујковић лепо означио као песниково узмицање пред многобројним и различним зверињем око себе и у себи, у оживљавању готово митолошке атмосфере, с далеком асоцијацијом не само на Орфеја, већ и на једног од наших најзначајнијих неосимболиста, Бранка Миљковића, блиског орфејској ватри стварања, у којој тражимо поетичке трагове и Милијана Деспотовића. „Невреме над Субјелом“ и „Јевремов штап“, доносе плодове тог трагања у непојамности некад разбокорених, а некад штедрих и шкртих речи, у којима искри везаност за родно тло и тајанствени Субјел, који у својим менама открива лице времена, и наше пролазности, у меланхолији успомена.

Везаност за завичајно и „матерњу мелодију“, али и храброст да се искуша у нама не баш блиској форми хаикуа, говори о новој тематској окосници, присутној у поезији Милијана Деспотовића, у коју уноси елементе своје поетике. Откривамо пионирски рад на новој форми стиха, али и лични печат истинског уметника, где ишчитавамо мотивски регистар карактеристичан за његову поезију. Склоност представљању слика природе, које подсећају на уметничка платна, сведочи о синкретизму уметности изнедреном у вешто искристалисаном песничком изразу. Истовремено, открива се и љубав према ликовном изразу, тако да лирско има специфичан супстрат, који даје нови квалитет стиху. „Виолина од крика“ (1999) садржи избор из до тада објављених 17 књига Милијана Деспотовића, почев од далеке 1974. и сажет је преглед пажљиво изабраних стихова, где су се нашли и хаику стихови, затим сентенце, белешке, формирајући препознатљив поетички систем.

Сад добијамо могућност двоструког сагледавања избора, и из перспективе књиге „Лексичка ватра језика“, што отвара простор

призивању постмодернистичког контекста читања и тумачења, и делује као нека врста игре са померањем временског оквира. Бележење континуитета песничког трајања говори о гласу виолине, асоцирајући на елементе постојеће поетичке равни, надахнућу и експресивности израза таквог надахнућа, уз присуство аутобиографског податка, и, можда, митолошког орфејског даха, и интертекстуалне везе са песником Бранком Миљковићем. Песме прате и коментари песника, напомене уз песме, жанровски разноврсни записи, који говоре о слојевитом тексту песме, и објашњењима, при чему читамо везу са песничком традицијом, али и додире са присутним постмодернистичким елементима у српској књижевности, у ширем контексту.

У овом избору искристалисан је тематски регистар поезије, од носталгично обојених стихова о завичају, успомена на мајку у антологијским стиховима, до широко заснованих општих тема поезије, чију основу чини рефлексија принципа истине, доброте и лепоте, врло често са филозофском позадином, али и тема везаних за актуелну друштвену ситуацију, до форме хаику стиха, сентенци, афоризама, поетичких коментара. Ова књига у једном књижевно-историјском сегменту даје портрет песника Милијана Деспотовића, и на тај начин добијамо избор у избору, као текст у тексту, па је и тумачење неопходно прилагодити тој форми. Поетички крик песничког субјекта у распрскавајућој снази речи сведочи о ватри стварања, али и о присутном рационалном суду, као регулативу који покушава да обузда стваралачки импулс и уобличи га.

Иако наоко и по филозофској основи поезија крајности, ипак то није, јер синтетизује универзалност античке мисли и горчину егзистенцијализма западне филозофије мирећи је са зен филозофијом Истока у хаику стиховима, које врло вешто гради. Помиње се и „поетика бремените празнине“, као видљива одредница Деспотовићеве поезије, корак ка метафизичкој равни, у формирању трансценденталног слоја, у ком се чита и интертекстуална комуникација са песничком традицијом. Постојање „бременитог вакуума“ открива импулсе поетичких начела Милијана Деспотовића, у суштини лирску нит, што спаја простор невида са простором „видљивог“ хватајући оваплоћене сенке платонистичких идеја. Деспотовићева поезија предмет је дијалога физичара Панковића и афористичара Банића, дијалога, у коме читамо квантну основу поезије, њену микроприроду растворљивости и дисперзивности,

посматрамо мотив природе у другачијем осветљењу, и уочавамо органску везу физике и поезије.

Врло занимљива је књига „Траг вечног мастила“, која открива поетско-филозофске фрагменте, са аутопоетичким упутствима и говори о сталном промишљању изговорене и написане речи од стране песника, о потреби остављања сведочанства о поетичком путу. „Песникон“, књига необичног назива, од посебног је значаја, не само антологијског, већ превасходно историографског, и показатељ Милијановог дугог рада на сакупљању песничког стваралаштва пожешког краја, у временском распону од деветнаестог века до наших дана, при чему је он био вођен начелом да сваки песник, који је пореклом из пожешког краја или је стварао у пожешком крају, буде заступљен једном песмом. Откривају се Деспотовићеви поетички ставови, и новине у схватању и доживљавању улоге поезије. Поезији додељује још једну, историографску функцију, сматра је „литерарним дневником“. Тако поезија постаје сведочанство о једном крају и једном времену. Ова Деспотовићева антологија значајна је као документ књижевне историје, и полазна је основа свим изучаваоцима културне историје пожешког краја.

„Разговори са Сизифом“, необична књига поезије, открива поетичко полазиште песничког субјекта, и његов непрестани дијалог са митском личношћу, представником идеје апсурда, с јасном симболиком човековог, али и уметниковог мукотрпног успињања стазом до врха и враћању назад истом стазом. Вера у снагу речи и моћ језика оплемењује ову књигу, и даје јој посебну вредност. Књига има делом и епистоларни карактер, песник води дијалог са њему блиским саговорницима у песничком свету. Присутне су и афористичке секвенце уклопљене у лирско ткиво, порозно, које их прима. И хаику стихови, у вешто осликаним описима природе, доста говоре о човеку и његовој усамљености у свету. Књига „Разговор са Сизифом“ најављује дијалошку форму; у више рукаваца гранају се лирске линије, вођене поетичким наумом песника, и откривају кључне сегменте поезије Милијана Деспотовића.

Ова књига сажима и мотивско-тематски регистар поезије Милијана Деспотовића, где врло значајно место заузимају љубавни и родољубиви мотиви. А као епилог стоји објављена беседа приликом примања Гетеове награде, са поетичким ставовима песника, о улози и значају речи у којој обитава људска душа.

„Расветљавања“, прва књига есеја, приказа, беседа са интервјуом, као епилогом, потврђује већ познату структуру дела, жанровски поливалентног. Већа пажња је посвећена поезији као феномену и универзалном говору, него прози, што је и очекивано. Посебно радује и читалачка и критичка заинтересованост за књижевност за децу, која је неправедно потиснута на маргину, изван фокуса савремене критике. Свака од књига у овом обимном прегледу, открива слојевитост и сложеност богатог стваралачког опуса Милијана Деспотовића.

Након „Расветљавања“ уследила је убрзо књига „Свему вратити говор“, књига критика и есеја, са једном беседом, у којој је највећа пажња посвећена поезији, и што је значајно, ауторова промишљања о поезији послужила су као основ за формулисање оригиналних поетичких ставова. Поезију одређује као основ свих уметности, дајући јој кључно место, јер она је у дослуху са суштином свих појава. У беседу посвећену трагично преминулом песнику Пауну Петронијевићу, још једном уткао је и своје поетичке ставове. Осим тога, ова књига је значајна и за књижевну историју, јер је сведочанство о мање познатим и млађим стваралаоцима.

О „Размислицама“, књизи посвећеној књижевности за децу и младим читаоцима, можемо говорити као о вредном прилогу проучавању не само књижевности за децу, већ и упутству за критичко превредновање дела песника Момчила Тешића, који јесте песник за децу, али и хаику песник, што је занемарено. Деспотовић се, између осталог, бавио феноменом игре, хумора, маште као главним одредницама поезије за децу. Одредио је и критеријум критичког вредновања анализираних песника, што говори о стално присутном методолошком и критичком промишљању аутора. Враћање хаику поезији у писању ренге као нове форме у књизи „Трагови шумског зеца“, открива склоност Милијана Деспотовића експериментисању, тражењу новог израза, слободи песничког изражавања, неспутаном истраживању домета хаику поезије.

„Мисленик“, збирка афоризама, показује и досегнути ниво у овом облику уметничког изражавања, уз потребу модификовања форме афоризма, па се добијају записи који увек не могу да се уклопе у дефиницију афоризма.

„Узначења“ доносе нове значајне прилоге књижевној историји, као пета књига сабране критике Милијана Деспотовића. И

у овој књизи бави се стваралаштвом завичајних писаца, писаца из Пожеге, али и писцима из Куршумлије окупљеним око Књижевног клуба „Милутин Ускоковић“. Беседа о Ускоковићу, зачетнику српске модерне у прози, уз биографске податке о Ускоковићу и његовој вези са Куршумлијом, говори о поезији „лексички кодираној“ у прози, која је и одредила његово приповедање. Одблесци импресионистичке критике, искуство песника и стваралаца као рефлектујући импулси сенче критичке текстове ове књиге. „Меморија језика“, драгоцени документ једног тренутка у култури, поливалентно дело, састављено од приказа, есеја, беседа, и једног интервјуа, у већ познатој форми, открива и Деспотовићев наум досезања до дефиниције поезије, како је сам експлицитно нагласио. Он полемише са мислиоцима, филозофима из различитих епоха, сучељава мишљења, теоријска и поетичка уверења, на свом помало утопистичком путу спознавања бића поезије. Велику пажњу посветио је намери да од заборава отргне дело трагично преминулог песника, Пауна Петронијевића, и истовремено дошао до закључка, истражујући Петронијевићево дело, да поезија ослобађа човека патње и бола. Милијаново виђење катарзичке функције поезије видно га приближава Аристотеловом схватању улоге уметности. У епилогу књиге је интервју са песником, тако да биографском основом, која открива детаље из живота песника Милијана Деспотовића, обогаћује форму овог дела.

„Семиотика читања“, такође књига критике, састављена од приказа поезије, прозе, афоризама, садржи и једну нову вредносну компоненту, покушавајући да осветли дела базирајући се на етичким, естетичким и традиционалним вредностима. „Несванице“, књига поезије, после низа књига критике, открива нов доживљај у поезији, горчину зрелости, филозофског и поетичког промишљања у страсној распетости између истине и лепоте, у стваралачкој ватри и плодовима језичких кованица, које оплемењују српски језик. Као у калеидоскопу, у прегледу есејистичко-критичких записа о делу Милијана Деспотовића, слажу се и поетичке одреднице дела. Огледао се Деспотовић и у аналитичко-синтетичком разматрању књижевног дела једног писца посвећујући „Реторику светлости“ књижевном делу Верице Тадић. И у овој књизи видљиво је лирско сагласје, и поетички дијалог сродних песника. Улога читаоца у рецепцији књижевног дела дошла је до изражаја у „Дочитавањима“, у којима фактор субјективности не нарушава форму објективног критичког суда, али му даје нови квалитет.

Милијан Деспотовић је доста пажње посветио очувању историјског памћења објављујући опсежна истраживања прошлости пожешког краја и остављајући вредан прилог историографији. Једна од таквих књига је и „Витезови црногорског среза“, у којој су сакупљени родослови и биографије носилаца Карађорђеве звезде из тог краја, што је веома важан историјски документ и прилог проучавању историје борбе српског народа у Балканским и Првом светском рату.

У виду биографског прегледа, Деспотовић је сачувао и имена учитеља и свештеника, који су у ратним годинама од 1912. до 1918., рођени и живели на територији Црногорског среза, као и оних који су рођени у том крају, а живели у другим деловима Србије. Врло значајно истраживање за историју школства у Србији и историју цркве, расветљена улога учитеља и свештеника у одсудним тренуцима борбе за отаџбину, тако да Деспотовићу заиста припада велика заслуга као приређивачу књиге „Крст и перо“, на приљежном раду и труду око сакупљања ових података, који су од великог значаја не само за историју пожешког краја већ и за српску историју. Посебно је вредно пажње дело, настало на трагу великог српског књижевника Бранка В. Радичевића, који је први скренуо пажњу на крајпуташе и њихов значај у нашој култури, а Борислав Михајловић Михиз написао надахнут текст пратећи „плаву линију живота.“ Тако је и Милијан Деспотовић, у делу „Живе камене душе“, сакупио крајпуташе једне регије и анализирао, обновљене, конзервиране, што је племенит подвиг „Удружења потомака ратника 1912-1920 „генерал Љубомир Марић“, чији члан је и аутор дела. „Камене душе“ , крајпуташи - белези наше историје и јасне слике живота и смрти, као и записи на њима који каткад откривају и снажан набој епског и драмског у трагичком раскораку живота и историје нису само део народне традиције већ и симбол нашег идентитета.

Милијан Деспотовић је оставио значајне прилоге за књижевну историју о културној сцени Врњачке Бање, коју су посећивали најзначајнији српски писци у периоду социјалистичке Југославије, као нпр. Добрица Ћосић, Оскар Давичо, Антоније Исаковић, Десанка Максимовић... У књизи „Тапија на небо и воду“ представља и савремене писце из Врњачке Бање, укључује есеје и критике везане за радове, који се баве историјом Врњачке Бање. Сличну улогу има и књига „Чулци времена“, у којој је Милијан Деспотовић објавио зборник текстова крагујевачких писаца, сарадника часописа „Свитак“, што је врло вредан прилог за књижевну историју једног града.

Деспотовићев акрибијски рад на прикупљању грађе за монографију врло је важан за историју школства у Србији, а резултирао је књигом „Субјел - школа, угледници и академци“. Књига говори о једној од најстаријих школа, чије постојање сто осамдесет година, сведочи о историјски дугој тежњи народа једног краја ка просвећивању и жељи за знањем. Посебно је тешко сазнање да се школа са таквом традицијом угасила, јер нема ученика. Ова књига је прилог чувању од заборава богате и дуге историје школе. Свој крај Деспотовић је овековечио у још једној значајној књизи и значајном прилогу српској фолклористици, „Субјел - изреклице, угледници и академци“ која је пред штампом. У овој књизи бележио је народне умотворине из свог краја, и показао се као вешт сакупљач са јасним критеријумима, што је видљиво по забележеним умотворинама. Уз народне умотворине, сакупио је и биографски преглед значајних људи краја, што показује жанровску поливалентност и овог дела.

Овај обиман преглед дела Милијана Деспотовића, сведочанство је о његовом неуморном раду свих ових година, посвећености различитим областима интересовања, великој стваралачкој енергији, али и различитој природи изабраних текстова дела, са истом поруком - о испуњеном самосвојном поетичком путу, који остаје отворен за нова надахнућа.

УПЕЧАТЉИВИ ЛИКОВИ ГОРШТАКА ИЗ ПИШЧЕВОГ ЗАВИЧАЈА

Момчило Љ. Копривица: *Прошло вријеме, потрошени животи* (*Гдје ко ник'о ту навик'о*), приповијетке, Удружење књижевника Републике Српске, Бања Лука, 2021.

Познати афористичар Момчило Љ. Копривица у зрелим годинама окушао се и у обимнијем књижевном жанру приповијеци и већ у својој првој збирци *Прошло вријеме, потрошени животи* испољио несумњиву нарацијску вјештину. То показују: занимљиве теме и смишљено вођене фабуле прича, упечатљиво приказани ликови херцеговачких горштака, добро осликани завичајни предјели, функционално употријебљени детаљи и сликовит језик.

Готово све приповијетке у овој збирци настале су из пишчеве потребе да се одужи завичају, конкретније мјештанима села Градина, општина Гацко. Љубав према завичају мотивисала је писца да објављивањем завичајних прича од заборава сачува неке вриједности које су му преци пренијели у насљеђе.

Копривица нас мудро упозорва да не заборавимо да су у селима, у највећој мјери, очувани бројни дарови природе. Из његових приповједака исијава истинска љубав према завичајним предјелима, њиховим честитим житељима, традицији и обичајима вијековима његованим у Херцеговини. Стога је на више мјеста исказо жал због олаког и неразумног занемаривања свега драгоцјеног што још имају само села.

У представљању живота у родном крају писац се често служио контрастирањем прошлог и садашњег, затим истицањем неоправданих разлика у економском положају сеоског и градског становништва, те жигосањем неморалног понашања представника власти у социјалистичком и капиталистичком систему који су бринули само о свом личном интересу, а потпуно занемаривали стаус оних помоћу чијих гласова су добијали повлашћену позицију у друштву.

Временски оквир збивања радње Копривичиних приповједака је Други свјетски рат, обнова и изградња ратом порушене

земље, те период неуспјелог експеримента са оснивањем сељачких радних задруга у коме су до пуног израза дошли антагонизми између имућнијих сеоских домаћина и оних који су прије рата били њихове слуге и надничари. Копривица спада међу ријтеке писце који су се озбиљно бавили трагичним подјелама српског становништва у рату на четнике и партизане, а послије рата на имућније домаћине (кулаке) и беземљаше. Он је истинито приказао велике грешке послијератне власти која имовину богатијих сељака даје на коришћење и управљање беземљашима, који не познају ни основна правила чувања и умножавања те имовине. Сељачку драму присилног одвајања од обрадиве земље, радеће стоке и неопходних средстава за рад у пољопривреди писац је могао тако снажно да ослика јер потиче из породице која је и сама преживјела те трагичне подјеле и разне отимачине. Пошто су у душама чланова његове породице остали трајни ожиљци од понижења и незаслужених казни, Копривица је једнога дана морао да искаже своје виђење понашања два подијељена слоја сеоског становништва у том времену.

Истинити догађаји у херцеговачким селима у тешким ратним и поратним годинама формирали су његове најупечатљивије књижевне ликове: Михаила Копривицу, официра војске Краљевине Југославије (прича *Село у рату*), војника Југословенске народне армије, Јована, сина бившег четника Милована (прича *Четник био и остао*), марљиву сеоску домаћицу Цвијету (Цвију) Милутинову (прича *Једна је Цвија*), честитог сељака Љуба, коме је посвећено највише приповједака у овој збирци. Због немогућности да у краћем осврту на збирку приповједака *Прошло вријеме, потрошени животи* детаљније анализирамо све ликове, рећи ћемо нешто више само о онима којима је писац посветио највише пажње.

Најистакнутије мјесто заузима узорни домаћин Љубо, који се у збирци од 13 приповједака појављује у њих 7. Он посједује све врлине упорног и издржљивог горштака који стоички подноси животне изазове. Копривица је Љуба представио као брижног мужа и одговорног оца спремног на велика одрицања да би са супругом Драгом у тешком времену подигао и школовао дјецу. Све што је у овој збирци речено о том човјеку, одише мудрошћу, одмјереношћу емотивношћу.

Нескривено пишчево емотивно поистовјећивање са овим ликом код појдиних читалаца може створити утисак да је он пре-

више идеализован. Међутим, писац тај утисак вјешто отклања детаљним описом драматичних Љубових преживљавања у којима овај лик остаје постојан и присебан. Ево како он, пред своју прерану смрт, резимира свој тегобни животни пут: „Године стигле, младост протутњала, живот прошао, оголио и опустио, сагорио без сјаја и пламена. Млад човјек се радује будућности, док би старији радо вратио прошлост. Знао сам да идем, маневришем, и лијево и десно да би породицу водио право“ (М. Копривица, *Прошло вријеме, потрошени животи*, стр. 141).

Са доста пажње вајан је и лик патријархалне жене и мајке Цвијете (Цвије) Милутинове. Она је оличење марљиве сеоске домаћице која је задивљујуће успјешно обављала тешке послове на њиви и у пољу, као и много шта што тражи сеоска породица. Судбина јој је додијелила мужа Милана, који је био цијењен мајстор за многе послове ван куће, али који, по Цвијиним ријечима, „не умије сам ништа па ни готово узети да поједе“. Зато је Цвија морала преузети низ послова које су у другим породицама искључиво обављали мушки чланови.

Због таквих одлика ове жене, која се по много чему разликовала од других сеоских жена, писац је с разлогом причи о њој дао индикативан наслов *Једна је Цвија*. Одликовала се та жена несвакидашњом снагом, ријетком упорношћу и непресушним оптимизмом. У породици и у селу су је сви поштовали а то је заслужила својом увиђавношћу, несебичношћу и добротом. Посебну људску вриједност Цвија је испољавала као мајка и супруга. И у старости је сачувала здрав дух и тај најтежи животни период прихватила као нешто природно и неминовно. Зато је писац причу о Цвији завршио бираним ријечима: „Мало је Цвија. Сигурно таквих данас више нема“ (Наведено дјело, стр, 70).

Трећи лик о коме Копривица говори са пијететом је мајстор Милко. Представио га је у четири приче: *Мајстор Милко*, *Паљење кречане*, *Јесења набавка* и *Љубова посљедња битка.* Милко је ненадмашан мајстор за градњу кућа и израду других потрепштина сеоског становништва. Аутор за овог мајстора каже да њему највише пристаје узречица „Што очима види, рукама ствара“. Врлине овог човјека посебно су дошле до израза када он са комшијом Љубом коњском запрегом путује у Бротњо да набаве вино и ракију за славу Светог Николу и за Божићне празнике. Као прави домаћин, Милко је прије поласка на дуг и напоран пут провјерио исправ-

ност свега на шпедитеру што би могло да омете њихов планирани посао. Тај скромни човјек околину плијени својом добронамјерношћу, мирноћом и присебношћу у свим приликама.

Желећи да житеље Градине представи што вјерније, Копривица је навео мноштво мудрих изрека којима ликови у његовим причама поткрепљују своје ставове. Уз то, у његовом тексту је доста и личних сентенци о смислу живота, о релативности и трошности сваког успјеха ма како се он чинио великим и значајним у одређеном времену, о смрти која потире све осим сјећања оних који остају иза умрлих, о борби човјека да и у злим временима уз главу сачува бар неке моралне врлине.

Наводимо само неке максиме које су Копривичиним јунацима биле водиље на замршеним животним путевима као и оне којима је писац исказивао своја етичка начела. Кад у поратном времену исљедник постављен од нове власти физички насрне на незаштићену Јованку, жену припадника четничког покрета, она се брани јединим средством које има – ријечима: „Слободно удри, јуначино, покажи сву силу на жени! Само запамти да ничија није до зоре горјела, па неће ни ваша“ (Наведено дјело, стр. 48).

Период тешких искушења који је за имућније сељаке настао формирањем сељачких радних задруга писац лаконски дефинише: „Дошло је вријеме када су задњи прешли пред прве и да се питају они који се никада нису питали“ (Исто, стр. 27).

Родитељски завјет дјеци који се у херцеговачким селима преноси с кољена на кољено гласи: „Ма колико ти живот тежак био, једно никада не смијеш заборавити, увијек мораш остати човјек, друго шта стигнеш. То ће ти често бити теже од било којег терета који носиш на плећима, ако то успијеш, онда сва мука и тегобе које ти судбина намијени биће подношљивији“ (Исто, стр. 73).

Описи појединих ситуација дати су врло прецизно, са мноштвом функционалних детаља. Таква је она када Михаило Копривица, један од главних четничких вођа у Гатачком срезу, буде са свих страна опкољен од партизанске потјере, па моментално мора ријешити најтежу животну дилему – да ли се предати противнику и сачекати смртну казну, или покушати учинити још нешто за своје спасење. И четнички официр се и у тој незавидној ситацији одлучује за акцију којом спасава главу и, у стварности тешко замисливим околностима, емигрира у Америку.

Снажно је описана и Љубова повреда (прича *Љубова посљедња битка*) приликом превожења сијена по стрмом путу у зимским условима. Од тешких повреда које је задобио при превртању натоварених саона, за њега су били много тежи дани ишчекивања смрти, која је долазила споро и том добром човјеку остављала довољно времена да пресабере све оно што је преживио у свом мучном тежачком животу. У описе Љубовог боловања и растанка са животом, Копривица је унио много искреног саосјећања са мукама човјека који је, обављајући убичајени сеоски посао, несрећним случајем задобио повреде које су га прије времена одвеле у смрт.

Прави зачин појединим Копривичиним приповијеткама представља изворни, завичајни хумор. Мада га, у мањој мјери, има у свим приповијеткама, он је најуспјешније уткан у приче *Зимска сеоска сијела* и *Мајстор Милко*.

* * *

Истинским уживљавањем у незавидне судбине својих сродника и мјештана из завичаја, Копривица је успио да их читаоцу представи врло увјерљиво и реално. За потпун доживљај ликова он даје и њихове спољашње карактеристике, али много више се казује о ономе што они преживљавају и како се односе према свијету у коме живе. Главни Копривичин циљ је био да покаже моралну снагу сеоског станиовништва родне Градине. То становништво мучно живи на посној херцеговачкој земљи која много тражи а мало даје, али по сваку цијену чува поштење које му је, понекад, важније и од самог живота.

У овим нарацијама нема експериментисања, које је у нашој савременој прозној продукцији постало манир, него је све речено класичним стилом и стандардним језиком. Управо пишчева жеља да стилом и језиком буде доступан ширем читалачком кругу, подарила нам је једноставно, али вриједно књижевно дјело.

Цвијетин РИСТАНОВИЋ

СВЕТЛОПИС САМОСПОЗНАЈНОГ ТРЕНА

(Ружица Комар: *Очи Симоноде лепе*, Свет књиге, Београд 2022)

Лирска нит Ружице Комар (1044, Бањци, код Билеће) постојана је на страницама свих двадесет и шест до сада објављених поетских књига, почев од оних раних „Из пепела и снијега“ (1972) и „Путник за Хераклеју“ (1976), настављена и битније преображјем и надграђена збиркама далеко богатијег стваралачког иксуства: „Камено гнијездо“ (1996), „Очи моје мајке“ (2000), „Слово камена” (2004), „Игра океанског пијеска” (2009) и „Глас камена“ (2009), све до дела новијег датума за која се, уз све друго њеном лирском концепту својствено, може рећи да су не само песме модернијег сензибилитета чврсто заснованог на традицији без које нема ни оног стваралачког помака вертикалом, у време будуће. Поновним ишчитавањем доживљавамо их и као најуверљивије сведочанство и њене, али и општељудске драме каква настаје у време људског суноврата, у време ратног вихора. Реч је о збиркама објављениним после изгона из Сарајева, из времена трагања за иоле сигурнијим, ослоном, а најпре ослоном у себи, у свом вјерују, у непролазном. У каквом су јој знаку збирке „Јутро на камену“ (2013) и „Очи СДунчеве ((2019) као и најновија „Очи Симониде лепе“ (2022).

Доминантно је у њима поетеси Ружици Комар тако својствено, посве отворено, непосредно, присно а тиме и уверљиво, сугестивно слово о родном прагу и о огњишту, о Херцеговни као завичајном тлу са којим је у антејском, окрепљујућем споју. Томе је примерено и лирско-медитативно слово о трајним мотивима, о камену, храсту и о липи као симболима њене безостатне духовне припадности свом раду и својој вери. У таквом знаку је и све друго што се такође из збирке у збирку надовезује и чини их повесмом на истој преслици, искрено и танано слово, највише о Мајци, реч коју Ружица Комар и у збирци „Очи Симониде лепе“, нимало случајно, увек пише великим почетним словом. Учесталије су јој такође песме о светлости и о стећку а увек у лирском исказу са акцентом на дубини симбола које затиче на „кућама од камена“, призора

на њима, свих тих карактеристичних слика и записа који се лирском субјекту ове књиге показују отвореном књигом чијим одгонетањем, успе ли се у откривању поруке, истовремено стиже и свих времена број. Брујем и мудрост блиска оном што је од праискона, те попут мелемне травке снажи и бистри ум, даје снагу за скок из места а тиме изнова и могућност лета ка недосегнутом. О томе, или тако, у песми „Очи са стећка“ овако казује: „*Извор стећка тајна из космичке књиге/ Јека суза у јами усуд цестом братске мржње/ Слова из очију са стећка опомене несталих кроз олује/ Дозиви засутих трава у башти из поратне заблуде// Извор из слова са стећка дворца свељубав душе/ Буђење из смрти насупрот планетарне мржње/ из очијуу прозору сироте свемирске пирамиде/ Слова са стећка изгубљеног морнара океанске сузе//*“.

Знаковљем са камених књига под жарким херцеговачким небом, на чистини, на ветрометини, стећак доживљен као „океански праг, тајна барка, у којој пребива „Доброта људска, сан у прозору“. Ту је и „заклон од јеке топова“, „лијепа ријеч прва“. „Слобода као име правде са ломаче душе са камена“... Или, како такође казује у песми „Стећак праг океански“, стећак са знаковљем на себи доживљен као „*Пламен иза олује траг бонациса огњишта/ Шум храста слово љубави са камена праг океана// (...) Брисање фатаморгане оловне у пустињи насиља/ Сотоне у људским капутима бомбе по њивама// (...) Пјесма слободи ратника мира из несталих градова/ Буђење са прага океанског стећка ријеч из космичког каменолома*“.

Иако су песме на страницама књиге „Очи Симнониде Лепе“, песме посве „густог ткања“, а будући да су без знака интерпункције, бивају још гушће и херметичније, организоване у четири циклуса, („Око са фреске океанске“, „Округли сто у башти“, “Срце из камена“ и „Очи дворца са стећка“) раздел међу њима је веома узан и подела на лирске кругове се чини небитним. Следом те нити од које је ова збирка са именом краљице Симнониде која је својим удесом вековима после стравичног трена злодела постала симболом светског, безмерног, океанског бола, ово је, у ствари, једна богато усложена поема са болном јеком али и са сазнањима која су од Свевремена, као што су Симонидине у нечијем беснилу, у мржњи и при злу науму ископане очи временом схваћене као очи чијим се зеницама отвара пут у Свевид. И није то више само ехо оне речи такође у болу доживљног трена пеесника Милана Ракића пред познатом фреском у манастиру Грачаница. Сада је то

у муци, патњи, након свих суноврата једног народа, али и свих и жарких и ледених доба који живот на планети, свему уинат, није учинио ишчезлим, нити поглед оком у светлост од које је истина изговорена гласом оног који је прошао обе стране живота, рајску и паклену. Књига коју с разлогом можемо да доживимо као мноштo лирских фрески осликаних најстуденијим бојама речи од бола. Таквом доживљају књиге доприноси и учесталост појединих речи метофаорички дубљег и ширег значења: праг, камен, океан. светлост, а најучесталије су очи и мајка.

Завршница збирке „Очи Симониде Лепе“ сва је у знаку оног што је светлосним жаром вечног на камену одакле стижу слова доживљена као „*раскошни снијежни звуци са врелог камена у тишини/ бдење распећа у новој долини/ (...) прогнани вијекови загрљени у раскоши/ (...) Лик са фреске у даху свјетлости царске Симонидине очи/ Пробуђене из миленијумске братске зависти отете ријечи*// (Очи са стећка, стр. 63).

Такође је занимљиво да је у већини књига песама Ружице Комар најучесталије лирско слово о мајци пој и то од самог почетка њеног уласка у свет књижевности. У последњој збирци, реч мајка писана је великим почетним словом. Сасвим реалном се чини мисао како је овде реч о Богомајци. На такву мисао нас наводе стихови попут ових: „Длан Мајке мелемна ријеч свицу сиротану из свемирског мрака”; „Ријечи Мајке очи свјетлаци истине из лажи уклетих авлија”; „Длан Мајке дах из океанског вала сузапотпора отетог камена”; „Сунце из очију Мајке мирис отете погаче из верига са прага”; или је то, као у песми с краја збирке“ Мајка благих ријечи свјетлосних открића са невидљиве стазе... Наговештај таквог поја, посебно о мајци, дат је 1972. године, у раној песми посвећеној мајци Тодори коју и својим животним све време гледа упамћеним призором кад “*снијежну ораницу залијава (кап по кап, страсна)“ и „Чељад око огњишта бдије// У сну камен ти пружа руку војна./ Од љубави погрешно предвиђаш зло, (...) Хваташ капи воде из уста шарганових, Свјетлост скупљаш из ноћи у ноћ,/ Дајеш је дјетету...*“

Као и претходним, тако и збирком „Очи Симониде Лепе“ бива уверљиво да је Ружица Комар од оних песника чијом се лириком ишчитава траг, односно одјек оног најбитнијег али и најдраматичнијег што јој се збило и оставило неизбрисив траг душом посве несмирајном. Њен лирски запис о доживљеном суви је, неизбрисив

жиг ток удесног сева, свеједно да ли се догодио у доба детињства и младости, или током рата на балканском тлу, у данима прогона, избеглиштва... Њеним песмама непрестано провејава сећање на претке, а очито је дејство све те присности са завичајним тлом, мисао о битности вере у достизању оног ка чему срцем тежи и срцем га у тами и при свим маглуштинама добро препознаје. Управо је у томе темељност оног на чему почива вредност свега што њену аутентичну лирску тврђаву чини постојаном пред свим олујама и бурама које су минулих деценија пристизале и као да су проверавале чврстину и вредност ствараоца и дела које је, неминовно, истовремено и најдиректнији одраз и рација у емоције, његовог духовног идентитета. Без такве присности са свим у себи нераскидивим не би било ни таквих ванредно успелих песама које су директни одраз управо тог антејског споја: „*Глас ми уоквирен небеским каменом/ У коме ријеч расте из срца ријеке, некоћ, док изговорих// Стих, уклесан на мојим грудима, осмијех за жену,/ Дјевојчицу чија свјетлост лица и сад дише у пјесми,// О љубави која ће се тек догодити у сну јабуке,/ У рукама војника што на каменим раменима носи// Паклено небо у театру ратова, кад простори жању дјецу,/ Преко потопа, да ли чујеш стих из каменог оклопа, моја драга.?* („Пјесник у стећку“).

Поновним ишчитавањем књига песама Ржице Комар стиже се и до сазнања да је она, уз све што је књижевна критика правовремено запазила обележје самосвојности њеног лирског гласа, и песник негативне пројекције. Обистиниле су се њене слутње Сотониних разорних сила, зебње пред оним што је одгонетањем ликовниог знаковља на стећцима осетила и у тој зебњи задрхтала и немиром и сам шапат учинила нечујним. Ипак, реч за песму при мисли о злу и његовим последицама учинила је да и многе немушти временом и коначно – проговоре.

При речи о чврстини и доследности лирске нити Ружице Комар, видљиве у збирци „Очи Симониде Лепе“, као и повратком њеним ранијим делима „са исте жице“, која су увек и са значењем изузетне печатности, показаше нам се и друге песме настале у последње две деценије, након избега из Сарајева 1992. године и повратком завичајном, херцеговаком простору у коме јој при мирној шетњи поред Требишњице, при самотном јој трену стижу речи за песму. Пре него што ће се видним учинити тек треном записивања шапата из висина и из понорних дубина, призори у њима били су толико теретни да су чинили како и само дно амбиса с небом

сраста. Песмом у којој нема готово ничег сувишног сада је то она лирска, попут Аријаднине нити за проход лавиринтом душе оног коме без ње, без душе која све јасније види и све боље пампти, нема провида ни у једном правцу. Песма најпре написана а потом читањем и доживљена као лирски светлопис који је сав од трепета самоспознајног трена.

Давид КЕЦМАН ДАКО

СТИЛСКА РЕМЕК-ДЕЛА

На простору бивше Југославије, нажалост, нема много фестивала хумора и сатире. Зато је сваки од њих веома значајан у смислу омогућавања интеракције између писаца и публике, бољег упознавања и размене искустава међу ауторима, афирмисања сатиричног стваралаштва, већег медијског присуства жанра и успостављања критеријума у овој области.

У агенди фестивала овакве провинијенције у БиХ, Србији, Хрватској, Црној Гори и Северној Македонији, Међународни фестивал хумора и сатире у Бијељини заузима посебно место. Не само због чињенице да је опстајао и бивао све значајнији током две деценије постојања већ и због тога што је окупљао најбоље ауторе хумористичко-сатиричног жанра из целог региона, што је увек привлачио бројну публику, изазивао огроман интерес медија и што је сваке године изнедрио зборник, као трајан траг постојања и стварања.

И Фестивал и зборници не би постојали да није било неуморног организатора и приређивача – Грује Лере. Он је својом огромном енергијом, умешношћу, упорношћу, комуникативношћу, а често и довитљивошћу сабирао у Бијељини сатиричаре с разних страна, различитих генерација, интересовања, стилова, поетика, тематских опредељења и омогућавао им да презентују свој рад и демонстрирају вештину у писању афоризама, епиграма, песама, сатиричних прича. Уз писане форме, Фестивал је у својем програму садржавао и изложбе карикатура. Да оваквог Фестивала нема, хумористичко-сатирична сцена била би много сиромашнија, а публика ускраћена за истински уметнички доживљај.

Грујо Леро је, осим рада на организационим и техничким питањима везаним за Фестивал, велики део времена и огромно знање улагао у приређивање, објављивање и представљање зборника. Сваку од до сада објављених књига карактеришу систематичност, аналитичност, висок уметнички квалитет и строги естетски критеријуми. Сви побројани епитети односе се и на овај зборник. Тако добар резултат

може да оствари само неко ко, попут Лера, континуирано прати афористичарску продукцију, поседује стручне квалификације да селектује, а и сам има раскошан дар за успешно изражавање у овој форми.

Афоризме у зборнику, које је изабрао приређивач, одликују краткоћа, сажетост, језгровитост и лаконизам. Економичност у коришћењу фонда речи, дубина семантике и живописне слике чине афоризме стилским ремек-делима, која, обогаћујући уметност реторике, постају ефикасно средство у борби против монотоније и испразних говора.

Анализирајући садржај афоризама закључујемо да се у њима налазе хумор, парадокс, мудрост, филозофија, дубина, генерализација, општост и максимална смисленост. Најкраћа форма не би била то што јесте да у њој нема и елеганције, софистицираности, филигранске оштрине и уметничке суптилности. За разлику од афоризама у неким другим деловима Европе, афористика у нашем региону незамислива је без духовитости, луцидности, оштрине, критичности, разиграности и ведрине.

Тематика изабраних афоризма је веома разнолика, носи печат свог аутора и околности у којима ствара, а често одражава и његове опште погледе на свет. Понекад афоризми осветљавају филозофска питања, понекад имају оштар политички садржај, а често тумаче етичка питања или се баве животним ситуацијама, посебно у оквиру брака и породице. Заправо, обухватају све сфере људског живота и делатности, покушавајући да утичу на њих.

Афористика је заиста наука о животу, а афоризми могу показати човеку пут живота, утешити га у болу и мобилисати његову вољу да се бори против препрека. И образовна и васпитна улога афористике је неспорна, јер проширује свет духовних потреба људи и формира њихова морална убеђења. Поучност се, при томе, не дешава механички: афоризми због својих структурних особина – сажетости, подстичу читаоца на сопствена размишљања, као нека врста катализатора мисли, акцелератора процеса настанка асоцијација и идеја. Афоризми уче да се мисли и говори у исто време и зато је право уживање њихово читање, али и прикладно коришћење у говорењу и писању.

Цитираћемо, надамо се репрезентативни афоризам – од сваког заступљеног аутора по један:

1. ИСМЕТ АЛИЈАГИЋ – СЕКА: Иде нова пензија, а ја се ни од прошле нисам опоравио!

2. ИВО МИЈО АНДРИЋ: Код нас постоје двије категорије грађана. Прва живи од кредита. А друга… од камата.

3. МИЛАДИН БЕРИЋ: Јутрос сам срео комшиницу са „шљивом“ испод ока. Изгледа да се напокон удала?

4. МИРОСЛАВ ВУКМАНИЋ: Умирање од смијеха продужује живот.

5. МЛАДЕН ВУКОВИЋ: С овцама никада нећемо стећи имунитет крда.

6. ЗЛАТКО ГАРВАНОВИЋ: Живот на дуг је кратак.

7. ЈАНДРЕ ДРМИЋ: Заљубљени до ушију ништа не чују.

8. ДРАЖЕН ЈЕРГОВИЋ: У Хрватској није успјело пуно тога, па неће ни криза.

9. МИЛОВАН ЈЕВТОВИЋ: Прво је било „заједно смо јачи“, а онда смо хтјели да видимо „ко је од кога јачи“.

10. ГРУЈО ЛЕРО: Жене воле официре, али на занимање радије иду с војницима.

11. ГОЈКО МАНДИЋ: Криза? Код нас је то већ – репризa!

12. ЖЕЉКО МАРКОВИЋ: Ишао сам у Немачку. Тамо ради мој породични лекар.

13. КОНСТАНТИН МЕЛИХАН: Ако је ваш муж почео да прати моду, почните да пратите мужа!

14. МИЛЕН МИЛИВОЈЕВИЋ: Имам тако ватрену супругу. Чак јој и ручак увек загори.

15. ЈОВО НИКОЛИЋ: Успоставио сам финансијску равнотежу. Празан ми је и лијеви и десни џеп.

16. МИЛАД ОБРЕНОВИЋ: Није успјело испирање мозга, па су му га просули.

17. ДИНКО ОСМАНЧЕВИЋ: Некада су пописи служили да се види колико нас има, а данас да се види колико нас нема.

18. КОСТА ПАВЛОВИЋ (СРБА ПАВЛОВИЋ - СЕЛАДОН): У ресторану доручкујем на плејбек. Док други једу, ја зевам.

19. ЗОРАН Т. ПОПОВИЋ: Има жена које воле пуније мушкарце. Нарочито оне који су пуни као брод.

20. ДУШАН ПУАЧА: Револуционари потичу из сиромашних породица. Њихова деца из богатих.

21. БОШКО РАДИЋ - РАБОШ РАКИЈАВЕЛИ: Корупција поштује власт. Сваку лепо дочека и испрати.

22. ГОРАН РАДОСАВЉЕВИЋ: Полиција је криминалцима брзо ушла у траг. И натраг!

23. МАРИНА РАИЧЕВИЋ: Кривични процеси трају дуго због упале државних органа.

24. РЕШАД СУЛТАНОВИЋ: Међу запосленима нема више прељубе. Данас су сви родбински повезани.

25. ДЕАНА САИЛОВИЋ: Некад је Амор одапињао стреле. А онда је љубав одапела.

26. ДАРКО САМАРЏИЋ – КОДАР: Био је мало на лијевој, мало на десној страни. Сада је централна фигура.

27. ЗОРАН СИМИЋ – ЗОКС: Култура нам је отишла далеко. Некултура – још даље.

28. ТОМИСЛАВ СУПЕК: Власт улаже у образовање под паролом „За мандата до доктората“.

29. ВАСИЛ ТОЛЕВСКИ: Пошто се избори добијају помоћу листића, увијек добијемо власт само на папиру.

30. СТАНИСЛАВ ТОМИЋ: Мој дјед је био партизан. И главом и брадом.

31. АБДУРАХМАН ХАЛИЛОВИЋ – АХИЛ: Дигао се из мртвих... само да гласа.

32. АЛЕКСАНДАР ЧОТРИЋ: Ако све признате, знаћете због чега сте ухапшени.

Уметност није само писање афоризама, већ и избор најбољих међу њима, а то је оно што зборник пред нама чини јединственим, вредним и оригиналним.

Александар ЧОТРИЋ

ИСКРИЧАВОСТ ПРИПОВИЈЕДАЊА У КЊИЗИ „ДУКАТИ ПАЈЕ ЗЛОЈУТРА”

(Тихомир Несторовић: *Дукати Паје Злојутра,* Еурографика, Зворник 2023)

Проза Тихомира Несторовића осликава вријеме, људе и обичаје који су прошли, заборављени и потиснути. Из прошлости долазе „стари људи”, али освјежени, са подмлађеном причом прилагођеном савременом читаоцу. То су, како Несторовић често говори, људи које је он сретао или познавао и једино су им измијењена имена. Чудно звуче нека од тих имена: Аца Чиков, Мистер Ђоко, Ноцо Фаља, Дуки Шлус, Цицан Чуљо, Будиша просјак, Медо Капетан, Секула Манити, Игњатије Гусан, Машан, Петар Шкарт итд. Одабрана симболичка имена постоје као својеврсна индиректна карактеризација, пошто аутор не залази у дубљу анализу својих ликова, већ кратком и језгровитом реченицом на оштроумно учешће у интерпретацији, наводи читаоца.

Тихомир Несторовић води некололико књижевних разговора, а на појединим мјестима и преговора. С једне стране, то је дијалог са реалистичком фолклорном приповијетком и Милованом Глишићем, потом са писцима као што су Лаза Лазаревић, Јаков Игњатовић, Исидора Секулић, Борисав Станковић, Петар Кочић, Десанка Максимовић и Добрица Ђосић, када у први план истиче и осликава сеоски живот, старе дане и људе, балкански менталитет, генерацијске успоне и пропадања, смјену старих и нових… Несторовић је на страни доброг сељака, који није увијек у праву, понекад је и лакрдијаш и чудак, наиван и неук, али велике душе која је далековида и у коју може да стане цијело човјечанство.

Опет ти, Давиде, душа, па душа. Шта ти је то душа? (Несторовић 2023: 50, Усудиште Орловог брда).

Призивајући стара времена када се крај огњишта дружило, пјевало, спремало на устанак и приповиједало, човјеку из тог амбијента додијељена је улога умјетника. У приповијеци *Данка* поред теме рата, обрађена је и тема обнове и стварања новог живота,

управо преко симболике обнове огњишта и паљења животворне ватре. По повратку из рата, војник Периша Стојчевић пали ватру у својој кући. Дим који ковитла из оџака, сигнал је да је домаћин жив!

Ова прича личи на лијепе, староставне приповијести какве су некада дједови уз огњиште у дугим зимским ноћима казивали млађима, док су се варнице ројиле са упаљених пањева, па се сјајне и бљештаве, у ројевима, хитро дизале увис и нестајале некамо у мрклини чађавог поткровља. (Несторовић 2023: 24, *Дукати Паје Злојутра*).

Међутим, читалац се мора запитати шта је са угашеним огњиштима, јер било је и оних који се нису враћали из ратова, а било је и оних који, због неког породичног проклетства нису имали потомке. На овој тачки, гдје се читалац пита, преиспитујући однос према вриједностима и прошлом, отвара се друга страна ове збирке, односно уочавамо модернитет. Књига *Дукати Паје Злојутра* је и модерна збирка и то, када покреће питање позиције приповједача:

Да се не би потпуно угасила, јер више по кућама нема огњишта, ни варница које се дижу увис, ни дједови у модерним временима више не казују унуцима шта је некада било, па зато ту необичну причу о сиромашку Паји Злојутру и његовим дукатима први пут записујемо. Биљежимо је да се заувијек сачува. (Несторовић 2023: 25, *Дукати Паје Злојутра*).

То је савремени однос према причи и причању, о могућности преношења приче с кољена на кољено, али и на дубљем плану, однос према интимном и повјерењу. Можемо рећи да је савремено приповиједање у кризи, као што је и писање. У времену хиперпродукције, тешко је одабрати оно што вриједи, а још је теже представити то младим људима. У суштини, Несторовић као да покушава да каже да је истински умјетник у опасности, као што су људи уопште дубоко неповјерљиви једни према другима. Причати, приповиједати, предати другоме причу да је чува, дорађује и надграђује није само ствар умијећа и вјештине, већ и суштинског, људског повјерења, које као да ишчезава. У том смислу, самосвјесни приповједач се позиционира као неко ко преиспитује савремену „продукцију", а као алтернативу суптилно и брижно нуди „приповиједање" које спаја и уз које се „људује".

Критички се односи и према онима који лако, без части и одговорности мијењају кошуљу, значку и капу, те су такви прототипи приказани у приповијеткама *Качкети друга Дамјана* и *Свијетла бу-*

дућност Дукија Шлуса. У нашем културолошком коду ријеч *капа* заузима веома важно мјесто. Велики је број фразелогизама који садрже ријеч *капа*, а чија фразеолошка јединица указује на повезаност човјековог достојанства, части, богатства, угледа, моћи: *Давати и шаком и капом* (Давати обилно); *Доћи под капу* (Бити под нечијом заштитом), *Скинути капу* (Одати признање), *Бити под небеском капом* (под милошћу Бога, Свевишњег), *Капу доље!* (Свака част!) (Мршевић Радовић: 2008)[1]. Када неко другоме *кроји капу,* тај одређује границе туђих интереса и права, управља туђим животом и одлучује умјесто њега. Приповијетка *Качкети друга Дамјана* алегоријски и прикривено говори о људима и политичком контексту, који је увијек исти, такорећи *скројен,* једино се мијењају стил *капе* и главе које те капе носе.

Умјесто тог човјека *криве капе,* стоји Несторовићев сељак, доброђудни надничар, травар, пастир, скрајнути божјак. У питању су људи са маргине друштва, „фалични“ (*Женидба Петра Шкарта*), „манити“ (*Секула Манити*), који пролазе кроз „страданија“ (*Страданије Аце Чикова*), носиоци посебних знања и вјештина (*Гатке Благоја Мирчете, Травар Вукашин, Машан из храстове шуме),* у коначници, веома чудни људи (*Чудно чудни Авакум)*. Један од њих, најчуднији и најскрајнутији, са којим се точак варљиве среће поиграо, по коме је књига добила наслов, јесте Пајо Злојутро. Његови дукати, нису са овога свијета.

Тихомир Несторовић нема површан односе према теми проналаска ћупа са дукатима. Није само ријеч о феномену изненадног богаћења, него и о односу према комплексу сиромаха. Кад сиромах и надничар у газдином посједу испод пања, дакле испод мртвог дрвета које више нема плод пронађе ћуп, њега обузимају хистерија и лудило. Муче га сновиђења, караконџуле и демони, те једино што жели, јесте да се ријеши дуката. Тај сиромах нема много жеља.

Једини што је желио у том тренутку јесте да прода златнике, да се ослободи несанице и страхова, да се добро наједе и напије, да купи двоје-троје широке, бијеле гаће од беза, коју бијелу кошуљу, црни шешир, опанке и прслук (...). Прије тога хтио је да се први пут у животу осјећа значајним. (Несторовић 2023: 39, *Дукати Паје Злојутра*).

Комплекс сиромаха не појављује се само као посљедица материјализма већ и као дио феномена угледа, значаја и уважавања

[1] Драгана Мршевић Радовић: *Фразеологија и национална култура,* Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 2008.

у заједници. Попут Петра Шкарта, који је у својој средини одбачен и потцијењен, а суштински је најбољи од свих, тако је и Пајо Злојутро онај који „иде крајем“.

Ишао је крајем, по трави. Уосталом, тако сва сиротиња и иде државним друмом да им оштро камење не би исјекло обућу. Имућни сељаци ишли су колима, али никога од сиромаха нису хтјели повести. (Несторовић 2023: 37, *Дукати Паје Злојутра*).

Ипак, Несторовић пали ватру на огњишту и нипошто не жели да се помири са тим да су огњишта угашена. Његов Пајо Злојутро „продаје“ своје дукате, у жељи да се покаже и докаже, али, ипак, чврсто етички, аутор је на страни неисквареног човјека. Онај који је преварант, њега стиже проклетство, а у кући Паје Злојутра наставља се живот, пјева се пјесма, гласна, поносна и сита, као што нам Петар Шкарт показује да такав скрајнут, ипак, даје најбоље и најснажније потомке који настављају да одржавају огњишта.

У симболичној формули је и приповијетка *Данка,* која носи снажну поруку да се и послије ратова живот наставља. У симболичком низу одабране су ријечи *брат – рат – спрат(и) рат* (опрати се од смрти, рата, неживота, небића, негативног), гдје антиподски, али и симболички и митски стоје митологеме *ватра* и *вода.* Периша и Данка симболично се перу у ријеци, „спирајући са себе рат“, те долазе пред огњиште, које варничи. У ноћи, у љубавном заносу, ствара се нови живот, прави дукат – непромјенљива вриједност човјечанства. Тако аутор ове књиге брани чврсто увјерење да док постоје један човјек и једна жена (а некад је довољан и само један), који ће распламсати искру приче и приповијетке, живота и племенитости – има наде у нове *Дан(к)е,* „прометеје“ и апостоле умјетности.

Стојанка ЂОКИЋ

ПРЕПЛИТАЊЕ ИМАГИНАЦИЈЕ И СТВАРНОСТИ

(Данијела Милосављевић, *Ждрал*,
Банатски културни центар, Ново Милошево, 2023)

Иакон свог првеначког чеда, књиге прича *Dreaming*, која је угледала светлост 2017. године и која је била и јесте веома запажена код сладокусаца писаних речи, списатељица Данијела Милосављевић (1965, Зрењанин), по закону спојених судова или као узрочно–последичну везу, написала је и другу књигу прича, коју је насловила *Ждрал*, што је уједно и прва прича у књизи.

Испод наслова приче, стоји порука: *за моја два ждрала да им душе слободно лебде тамо где јесу*. Кроз судбину једне девојке - студенткиње, сазнајемо да су њени: *нана и деда, њена вечна подршка, њена два ждрала, који сада на својим леђима односе душе других у небо... Погледала је малог папирног ждрала, који је (...) добио нову шансу. Прилику да се уздигне изнад обичног папира и претвори у нешто лепо. Живот је тај који нас непрестано ломи, а ми смо ти који бирамо да буду обичан папир или ждрал... Као у песми Едит Пјаф, куцало је још једно срце испод њеног... Ни један живот није смео бити уништен, па ни онај који је тренутно растао у њеној утроби*.

Од најранијих времена ждралови су својом појавом, "свадбеним плесом", који се често назива и "ждралов плес", и вештином летења имали велики утицај на људе и митологију, књижевност и песништво… Ждралови лете испруженог врата… Кад ждрал склопи крила, перје досеже далеко преко репа, а код "девичанског" ждрала готово до земље. У причи *Ждрал*, има много симболике, између главног лика, девојке - студенткиње и ове птице… До "свадбеног плеса" није никада дошло, али је девојка наставила да корача кроз живот достојанствено, уздигнуте главе и испруженог врата.

Прича, наше нараторке, *Доба невиности*, инспирисана је књигом поезије Мирјане Штефаницки, „Вез рађен руком Моје Мајке", као и репродукцијом слике Џошуе Рејнолдса – "Доба безазлености" или „Доба невиности", утицајног енглеског сликара из

18. века, специјализованог за портрете. На насловној корици ове књиге налази се фотографија слике, девојка у жутој хаљини, урађена гоблен - везом... Колико љубави у девојци у жутој хаљини?!

Кућа је прича из живота једне породице, са емотивним нагласком на неизмерну љубав између мајке – старице, која „одлази“, и ћерке... Љубав према старој кући и *вео туге*, због пресељења у нови стан. *За њу су још увек стварни један трешњин хлад и онај познати мирис малина. Можда је неко у том тренутку могао бити потпуно срећан. Она није*.

Приче нису фељтонистичке, већ су у дослуху са реалном животном стварношћу, али и са прелепом имагинацијом списатељице, која жели да је дохвати. Тематски и идејно разнородне. Имају разрађену фабулу, композицију и динамику, који одговарају овом прозном жанру. Фонд речи одише богатством. Свака прича доноси *Слике са изложбе*, јер су детаљи верно, пажљиво и стрпљиво написани... Леп дар запажања је, на моменте, прожет маштом и лирским осећањима.

*Ми смо се са нашом децом играли, чак и кад нам је развој каријере отимао последње атоме снаге. Деца су јој отишла у иностранство на школовање, наша су остала у родном граду. Она показује слике своје деце и њихових породица, поред базена, тамо негде у белом свету. Наши су сви за столом, на недељном ручку. Ко је овде богат? – Два Јевреј*ина.

Добро контролисане емоције у овој причи, наводе читаоце на размишљање о универзалној поруци...

...Насмешила се Богу Јунису, римском Богу почетка и краја свих ствари, заштитинику врата и улаза. Богу, чија је дуалност била исказана симболом врата, која представљају истовремено и улаз и излаз... – Богатирска врата у Кијеву, затварају ову књигу промишљањима и сазнањима о разно – разним врстама врата. Између осталих и о Богатирским вратима у Кијеву, која је за цара Александра II Николајевича, дизајнирао Виктор Хартман. Тријумфалну капију (велика врата), а архитектурну скицу је Модест Мусоргски, 1874. године, компоновао и представио у свом ставку за клавир, проширени рондо. Богатири из наслова су витезови из руских легенди.

Поједини књижевни теоретичари и критичари, заговарају теорију да се наслов књижевног дела састоји од једне речи, што има и своје предности. Списатељица се у обе своје књиге, до сада,

определила да наслови садрже једну реч. Ова књига садржи двадесет пет прича. Поред тога што Данијела Милосављевић пише кратке приче, она његује и књижевне критике, а огледа се и у комбинованим формама.

„Писати треба само када осетимо потребу.“

Александар Тишма.

Данијела Милосављевић је свестрана уметница, која *ужива у бојама, мирисима и звуцима живота*. Осећа потребу да пише.... , пева у јеврејском хору „Haširа“, у Новом Саду, ручно израђује уникатни накит. У праву је што све ово чини, јер је у свом уму и души успоставила мир и равнотежу. Филигрански је златном жицом уоквирила рам за преузвишену књижевну реч.

Пожелимо Данијели Милосављевић топао лахор, нове инспирације и бритко перо.

Мирјана ШТЕФАНИЦКИ АНТОНИЋ

СКОРИЧКА СВИТАЊА

(Скорички културни клуб, 2021)

Како једном рече Елијар „најбољи избор песама је онај који сачинимо за себе“ – тако се и група књижевних ентузијаста одлучила да састави збирку завичајне поезије песника који живе у Скорици или су пореклом из тога краја, по сопственим критеријумима естетског вредновања. У предговору њихове књиге стоји да је Скорица село које гледа на планине Ртањ и Озрен, а није далеко ни од Сокобање, Соко Града, Ресавице, Бољевца и Алексинца. Изворна моћ природе и њених непредвидивих ћуди, вековима је надахњивала Скоричане да истрају у егзистенцијалној борби за опстанак и да непрестано трају у продуктима материјалне и духовне културе. У том дискурсу ваља посматрати песничку збирку *Коричка свитања* чију тематску и естетску структуру чине песме петнаест аутора који својим стиховима на најбољи начин представљају свој песички кредо, свој завичај и стална искушења животне свакодневице, из перспективе прошлог или садашњег времена.

Скоричка свитања су хетерогена књига поезије како по тематској и естетској структури поетског садржаја тако и по генерацијској припадности њених аутора који испуњавају скоро цео један век. Исконска потреба даровитих појединаца да говоре о себи и заору дубок књижевни траг, да певају о своме завичају у контексту историјских збивања и тешких животних искушења, прешла је у традицију целог краја, која се у неким случајевима преноси деценијама у неколико породичних генерација. О томе илустративно говори песничка лоза Ђокића. Најстаријег члана ове породице, Милисава Ђокића (1925-2006), који је био „млинар, ратник и истраживач“, наследио је његов син, Томислав Ђокић (1948), познати песник за децу, и две унуке које тек ступају на књижевну позорницу, Невена Ђокић (1992) и Милена Ђокић (1996). Форма и структура овог текста не дозвољава да се бавимо појединачно поезијом свих заступљених песника, али доајен назначене песничке збирке, Милисав Ђокић, заслужује посебну пажњу, бар из два разлога. Тај

стари ратар, човек без академског образовања, оставио је неколико изузетних лирских медаљона за децу (*Кукавица, Креја, Стражар врана, Вечити путник*) и једну социјалну, антологијску песму, *Сиромах крај контејнера*, која мелосом и садржином асоцира натипише са споменика - крајпуташа.

Тако ми славе,
тако ми вере,
ја поштујем
контејнере!
Јутрос сам
Позајмио капут
Боје слонове кости.
Власник је био
мало живљи од мене,
бог да му душу прости!

Гледано у целини, садржину назначене песничке збирке карактерише разноликост тема и мотива, различитих погледа на свет и начина уметничког обликовања. Слојевитост значења и порука нуди читаоцу регистар широких сазнања, а књижевног критичара опомиње, како каже Лотман, да је цео свет песнички текст, а да је текст ''осмишљено саопштавање света''. Притом ваља знати да песме из ове збирке нису пука копија света, већ изнова створени свет по мери и укусу истанчаног песничког сензибилитета.

Песме о љубави су инспирисане исконским набојем еротике и свим што је у човеку есенцијално и невидљиво, али увек снажно присутно и рационалном бићу недокучиво. Интимне преокупације и вртлог емотивних порива подвргнути су брижљивој естетичкој обради, осенчени лаким велом тајанства које изазива и подстиче читалачку драж и оснажује сферу духовог задовољства. Жена је исконска преокупација човека, који се узалуд труди да одгонетне и дефинише мистику њене лепоте, али никада не одустаје, спреман на многа искушења, у вечној нади за тренутак егзалтације, изазван трептајем очекиване љубави. Песме о љубави сугеришу став да емоције и мисли проистичу једне из других и да се прожимају и допуњују, у складој мелодији песничке реторике. Породична љубав, љубав према прецима и најближима, такође је честа тема и инспи-

рација заступљених песника. И најзад, љубав према родном крају, према домовини и слободи, наткриљује оквире завичајног и националног и тиме добија карактер космополитског и универзалног.

Песме из *Скоричких свитања*, испеване су изван јаког утицаја књижевних програма и школа, у сазвучју чисте лирике, која се повинује само унутрашњем кодексу и инвенцији њихових аутора. У обликовању својих опредељења и погледа овде песници не испољавају претерану самосвојност, каква се среће у поезији неких савремених песника, већ настоје да на провереним искуствима формирају властиту физиономију посве оригиналне поетике. „Ко смо ми?“, пита се један песник. „Да ли смо Келти, или смо клети!“ У дубинском слоју ових стихова су размишљања о коренима човековог порекла, о животу и смислу постојања, о прецима који су на бранику домовине вековима остављали кости по шумама и бусијама. У широком регистру тема и мотива појмови идеолошког и естетског су складни и неразлучиви, снажно уткани у структуру стихова који имају јасно маркиран исказ, на линији реалних и иреалних значења. Семантичким комплексом стила и језика песници на најбољи начин успевају да етерични свет природе, топонима, успомена, љубавних згода и снова, подигну до нивоа екстатичне субјективизације и симболичних слика и порука. Њихове песме најчешће су инспирисане проблемима обичних људи који вековима одолевају искушењима тешког живота, надахнути борбом за правду и бољи свет. По томе они на најбољи начин потврђују Сартров став да је „писац увек у своме времену“ и да је писац, како каже Андрић, увек „дужан своме завичају“.

Садржина и структура целе песничке збирке сугерише мисао да песник не може одолети своме времену и своме пореклу и да је увек истински гласник и проповедник свога времена и свога народа. Често су песници у *Скоричким свитањима* опчињени вером у вишу правду, у снагу Бога који стоји изнад људских слабости и порока и одређује смисао и карактер материјалног и духовног живота. Бог је оличење општег и универзалног које контролише и одређује индивидуалне и колективне судбине добрих и злих људи у размерама реалног и оностраног живота. Зато су и песме ове збирке често оснажене јасном линијом дидактичког и идеолошког набоја, који се манифестује као опомена и порука свим људима света, нарочито онима који управљају и владају судбинама малих људи. Притом се песници, ношени интуицијом сопствених чула, пред-

стављају као корифеји неког вишег промисла и поуздани тумачи живота и неприкосновених закона природе. Пут од првих спознаја које нуде ове песме, до потпуне емпатије и естетског доживљаја је спонтани емотивни и мисаони чин, који омогућава даљи процес естетске конкретизације и духовне неодређености у дискурсу очекиваних, реалних и фикционалних значења.

На крају ваља рећи да песничка збирка *Скоричка свитања,* по свим елементима поетике, представља аутентичан колаж јарких завичајних боја и звукова, занимљив стилски и тематски комплекс који садржи широки спектар непобитних истина и хуманих порука. Саткана језиком изворног поетског исказа, назначена поезија се својом формом и садржином на најбољи начин препоручује књижевним зналцима и читаоцима различитих укуса и афинитета.

Миомир МИЛИНКОВИЋ

ПУКОТИНА СНА

Слађана Миленковић *Кроз трепавице сипам тугу*, АСоглас издаваштво, Зворник, 2022)

Осећање духовног задовољства које у човеку изазива уметничко дело дефинисали су још антички филозофи. Међу првима је Аристотел раздвојио осећај лепог, који настаје након уживања у уметничком делу, од осећања пријатности изазваног биолошким доживљајем при узимању пића или хране коју волимо. Песничка збирка *Кроз трепавице сипам тугу* је огледало стварности Слађане Миленковић, својеврсна истина реалног живота, или, остварење уметничког духа и свести, а све то да би се добила ова уметничка збирка чији је циљ да у души читалаца створи представу о свету онако како га песникиња види и доживљава.

Овако је негде теоретишући о поезији, уважени проф. др Миомир Милинковић видео поезију Слађане Миленковић. Нешто одузимајући, нешто додајући, како бих био краћи и сажетији у овом тексту, придодаћу и своје мишљење. Ја, све ово видим као љубав, која је постојала, постоји и постојаће у свим временима, јер љубав је живот у најширем смислу. Поезија је љубав коју на свој начин осећа и песникиња Слађана Миленковић. Њене песме су везивно ткиво између прошлости, садашњости и будућности, између различитих цивилизација у свим димензијама; античким, европским, балканским, да би у читаоцу оживео, како је Милинковић запазио, а није било тешко запазити, осећај Еха суматризма Милоша Црњанског, конкретизован у њеним стиховима као чежња за даљинама и егзотичним просторима. Ја бих рекао да је њена поезија и класична и модерна. Класична услед сјајног утицаја Димитрија Митриновића, на чијем дјелу је докторирала, и модерна, између осталог, због Бранка Миљковића, и, донекле, Матије Бећковића. То што су покаткад неповезане мисли, и алогичан, поремећени ред реченица даје јој ту херметичност из које происходи и узвишеност коју је имао и Митриновић. „Песник није везан за ритам риме грађу строфа, ни за целу технику уопште, он може писати без

одређеног ритма, без строфе, без риме, без иједног правила техничког јер он је законодавац форме, он је свој свемогући, ако је заиста песник“, забележио је Митриновић.

Слађана Миленковић је заиста песник!

Ко прочита песму Димитрија Митриновића са почетка 20. века – *Моја вјера*, много тога ће схватити кад је у питању стваралачки опус Слађане Миленковић.

Врсни дечији песник Тодор Бјелкић насловио је своју поговорну реч у књизи: *Кроз трепавице сипам тугу* као *Лековитост поетског израза*, и рекао:

„Као поетеса појавила се веома млада у основношколском и гимназијском добу и већ тада је најавила да ће њена остварења бити у жижи савременог књижевног миљеа. Међутим, било би неправедно не напоменути да је Слађана Миленковић магистрирала, а потом и докторирала на књижевности и да је своје богато знање штедро делила ученицима и студентима, који су имали срећу да им она буде професор. Стога је њен педагошко-научни опус исто толико познат и прихваћен, као и њена оригинална, топла и нежна поезија. Мени остаје да кажем још нешто топлије и нежније.

ПРВИ ПЕТЛИ

Ја сам овој песми, само за себе, променио наслов у

ПУКОТИНА СНА

Ова песма је написана за читав свет, за све нас, за мене. Ја сам је доживео на свој начин, пожелео да је моја, заљубио се у њу, и сврстао је међу пет најбољих песама које сам икад прочитао, а да је написала нека Српкиња.

Времену, да ли песмом господари
ил месијански слути у тамнини?
Огласи кад нам стварности чувари
призову зору у сна пукотини.

Не дају сни скамењени јантари
да шану каткад ветрови тишини
и први петли постану вратари
дану далеком, још само гласини.

Слатко сунце, хајде једном просини
опарај кошмар и расплети сање
и у подераног дана хаљини
прекини ово немило чекање
да разбије пој петла у даљини
сунчаног живота ил смрти ткање.

Симо ПОТКОЊАК

Культура

30. „ВИШЊИЋЕВИ ДАНИ” У БИЈЕЉИНИ

3-8. 11. 2023

.

3. 11. 2023. (петак)
10,00 Свечано отварање 30. „Вишњићевих дана”
Мјесто одржавања: плато испред Народне библиотеке ‘’Филип Вишњић’’

11,00 Такмичење основних школа у рецитовању и бесједништву (од првог до петог разреда)
Мјесто одржавања: ЈУ Центар за културу „Семберија” / Галерија

11,00 Такмичење средњих школа, студената у рецитовању и бесједништву
Мјесто одржавања: ЈУ Центар за културу „Семберија” / Скупштинска сала

13,00 Такмичење ученика основних школа у рецитовању и бесједништву (од шестог до деветог разреда)
Мјесто одржавања: ЈУ Центар за културу „Семберија” / Галерија

19,00 Промоција књиге *Дукати Паје Злојутра* аутораТихомира Несторовића
Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека „Филип Вишњић”

4. 11. 2023. (субота)
17,00 „Култура у дијаспори” (СПКД „Просвјета” Аустрија)
Мјесто одржавања: Соколски дом

19,00 Свечана академија
Мјесто одржавања: ЈУ Центар за културу „Семберија” / Велика сала

5. 11. 2023. (недјеља)
19,00 - Концерт Градског тамбурашког оркестра Бања Лука
Мјесто одржавања: ЈУ Центар за културу „Семберија" / Велика сала

6. 11. 2023. (понедјељак)
9,00 Посјета Манастиру Тавна

11,00 Полагање вијенаца и историјско-поетски час пред Споменником Филипу Вишњићу у Трнови

11,00-15,00 Округли сто на тему: ***130 година од рођења Милоша Црњанског.***
Мјесто одржавања: ЈУ Центар за културу „Семберија" / Галерија

18,00 Отварање изложбе *Вишњићеви дани кроз вријеме и Семберске новине*
Мјесто одржавања: Музеј Семберије

19,00 Поетско-гусларско вече посвећено Филипу Вишњићу
Мјесто одржавања: ЈУ Центар за културу „Семберија" / Велика сала

7. 11. 2023. (уторак)

13,00 Програм Савеза слијепих и слабовидих лица РС
Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека „Филип Вишњић"

15,00 Полагање вијенаца на Спомен-обиљежје Филипу Вишњићу у Међашима и Поетски час ученика ЈУ ОШ „Петар Кочић" Бродац - подручна школа Међаши

19,00 Отварање изложбе таписерија и цртежа под називом *Нит* ауторки Катарине Аћимовић, мастер ликовни умјетник, и Тање Поповић, ученица и сарадница
Мјесто одржавања: Музеј Семберије

8. 11. 2023. (сриједа)
9,00 Празнична литургија, помен Филипу Вишњићу у храмовима Српске православне цркве у Бијељини

10,00 „Најмлађи са Вишњићем"
Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека „Филип Вишњић"

<u>14,00</u> Проглашење резултата литерарног конкурса, такмичења рецитатора и бесједника, додјела награда
Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека „Филип Вишњић”

<u>17,00</u> Представљање часописа *Српска вила*
Мјесто одржавања: ЈУ Народна библиотека „Филип Вишњић”

<u>18,00</u> - Спуштање заставе ‘’Вишњићевих дана”
Мјесто одржавања: плато испред ЈУ Народне библиотеке „Филип Вишњић”

Бошко СУВАЈЏИЋ

ГОЛЕМА СЕ ЧУДЕСТВА СТВОРИШЕ

Даме и господо, драги пријатељи, уважени градоначелниче, часни Оче, поштовани челници СПКД „Просвјете“ из Бијељине и СПКД „Просвјете“ из Беча, посебно драги професори и ученици,

Тема моје беседе биће реч о „големим чудествима“ у песмама Филипа Вишњића. У Вишњићевој „старој“, прерађеној песми „Свети Саво и Хасан-паша“, „голема чудества“ која су призвана игумановом молитвом показују да је Вишњић астрални песник првог реда, што ће се потврдити и у оним чувеним „небеским приликама“ из „Почетка буне против дахија“:

Голема се чудества створише:
А из неба луча полећела
И кроз кубе цркви улећела,
Она паде на светога Саву,
Под лучом се ћивот отворио,
У ћивоту светац потрептио,
Игуману на руке се даде,
Као мајци у радости д’јете.

Поред елемената легендарне фантастике, детаљ са лучом која кроз кубе обасјава свечев ћивот представља једно од најлепших лирских места у Вишњићевој поезији, на шта је већ указано у науци (проф. Вл. Недић). У устаничкој епици Вишњић ће *формулу чуда* у иницијалној позицији употребити само једном, и то тамо где је то најумесније, у песми „Почетак буне против дахија“, чиме ће појачати утисак о *чуду* подизања Устанка о коме се подухватио да епски приповеда. У беседи о Вишњићу побројаћу, у духу епске формулативности, девет „големих чудестава“ у животу и у поезији епског класика српске књижевности.

Прво му је „големо чудество“: Живот. Од ослепелог сирочета, самоуког гуслара („Слеп будући он је као младић сам научио у гусле ударати“), преко професионалног епског барда, до песника Буне, „последњег аеда Европе“, чији је лик постао заштитни знак међународног часописа *Oral Tradition* (Slavica Publishers, Inc., Columbus, Ohio, USA), од његовог оснивања 1986. године, који покрива преко сто језичких подручја усмене традиције. Једна чудесна животна путања.

Друго му је „големо чудество“: Сусрети. Сусрети са „великим Турцима“ у Босни, са Карађорђем и устаничким првацима у Србији, и пре свега, сусрет са Вуком Караџићем у Шишатовцу 1815. године, и заметан спомен о том сусрету у Вуковом „Рачуну од пјесама“. Сам израз „полагање рачуна“ („Rechenschaft ablegen“) први пут ће употребити Јернеј Копитар у једном писму Вуку Караџићу из 1823. године. Ово је чудо исказано у Вуковим ставовима о Филипу Вишњићу, експлицитним и имплицитним, као и у повратном Вишњићевом утицају на формирање Вукових поетичких ставова, пре свега када је реч о обликовању историјске и мемоарске прозе о Првом српском устанку, али и о схватању улоге и места певача у процесу епске усмене комуникације.

Треће му је „големо“ чудество“: Племенитост. Хришћанско милосрђе посебно је истакнуто у песми о кнезу Ивану Кнежевићу и његовим богоугодним предузећима, када је сопственим благом откупио добрићко робље од Турака. Коленићевство Ивана Кнежевића означено је атрибутом „господства”, титулом кнеза од Семберије, као и етимологијом места Дворови у којему узвишени кнез столује. Иванови поступци одају урођену отменост, наслеђену од благородних предака.

Четврто је „големо чудество“: Смрт. Митски, готово антички приказ смрти Марка Краљевића. Да је Вишњић одлично познавао културно-историјска и историјска предања и функционално их учитавао у наративно ткиво својих песама потврдиће и песма о смрти Марка Краљевића. «Старина Ђока Бошњак из Босута» доноси леп помен о Вишњићевом усменом поетском «образовању», напосе о Филиповом познавању историјских предања о Марку: «‘Био сам у Прилипу, тамо сам мојом руком пипо валов од камена и беочуг у њему, ту је Марко Шарца везивао и појио’, причао ми је Филип.» Исти онај Филип који је испевао стихове о Марку и његовом гробу у Хиландару без било каквих белега и спољашњих обележја.

Пето му је „големо чудество“: Дрина. У устаничкој поезији Филипа Вишњића, жила куцавица која продуховљује овај десетерачки епски универзум јесте река Дрина. Слепи певач Устанка посве хотимично промовише Дрину у митску границу, али и сценски декор. У воду која даје и односи. Која храни и убија. Дрина се у склопу поетике Филипа Вишњића сасвим легитимно помиње већ у склопу каталога немањићких задужбина у песми *Опет свети Саво* („Украј Дрине, украј воде ладне“). „Украј Дрине, украј воде ладне“, у Вишњићевој устаничкој географији, из турске перспективе, дешавају се чуда и покоре. Када ударају на Србију, Турци броде валовиту Дрину, да би се у повратку давили и тонули у њеним зеленим вировима. Из српске перспективе, Дрина је племенита међа, јер не одваја него спаја оно што је насилно раздвојено.

Шесто му је „големо чудество“: Свеци. У песми „Почетак буне против дахија“ „небеске прилике“ представљају саставни део Вишњићеве усмене поетске есхатологије, образоване на историјским премисама, са снажним утицајима погребног обредног ритуала, али и библијске књижевности. Почетак Буне се представља космичким знацима којима су се у усменој традицији, али и средњовековној књижевности увек наговештавали преломни догађаји. Упоредимо представљене деспота Стефана у виђењу Константина Филозофа: „Престави се у години 6935. (1427) у 19. дан месеца јула у суботу, у 5. час дана када је са коња био скинут, био је у граду наједанпут такав гром изненада, страшан какав никада нисмо чули, од кога часа и тама би у целом том крају, тако да се мислило да је ноћ, која се у залазак сунца мало просветлела. А ово је било у подне... Падали су (људи) лицем ка земљи и крв је текла из њих... (Људи) су лица гребли и власи трзали, и све светле хаљине изменили су... Коњима су гриве резане... а угарски витезови, његове слуге, избезумљеним гласом викали су: „Коме ћеш нас сада слати? Шта смо држави твојој сагрешили и овако нас наједампут одгониш? ... Од сада се налазимо и сиромаси и страни“... А изнад града и у седмоврхом граду спроводне (погребне) песме оних који одлазе и који долазе испуњавају ваздух...“

Седмо „големо чудество“ у поезији и животу Филипа Вишњића је: Борба. Борбени активизам устаничке поезије Филипа Вишњића посебно је истакнут у Карађорђевом обраћању (апострофи) Дрини на крају песме „Почетак буне против дахија“. Између непостојаног тренутка прошлости и тренутног постојања

садашњости слепи певач бира будућност. У непрестаној борби, у остваривању слободе. Тај борбени активизам ће имати изврсну рецепцију и у потоњој књижевноисторијској традицији, проблеснуће и тамо где га најмање очекујемо. Рецимо, у беседи Десанке Максимовић на 57. Вуковом сабору у Тршићу:

„Драги пријатељи, да нам није било Вука, заборав би покрио наше народне песме, наши обичаји би замрли, а наш би се језик окаменио. Да заборав не би покрио имена многих великих Срба, јунака, научника, многих догађаја наше историје, Вук се посветио језику, поезији и народном животу.

Тако је учинио да будемо **свету на видику**.

Вук је пронео славу нашег језика широм света, баш као што многи од вас, и данас, диљем земног шара, чините част српском роду и имену, настављајући то немерљиво дело, ширећи вуковски дух и уводећи у Вуков језик нове генерације ђака, студената и истраживача.

Тај језик није само именован Вуковим именом већ и њиме у доброј мери заштићен“ („Вуку се верује. Порука Десанке Максимовић народу окупљеном на 57. Вуковом сабору“, *Политика*, 16. IX 1991; овде према: Савић 1998: 118; подвукао Б. С).

Парафразирањем омиљене формуле бојева и мегдана у устаничким песмама Филипа Вишњића („ђе је свему св’јету на видику“), Десанка и на овом месту демонстрира изврсно познавање поетике усменог епског спевавања које дубинско упориште и аутентично исходише има у српском, вуковском језику.

Осмо му је „големо чудество“: Косово. Бројне су реминисценције на косовске јунаке у Вишњићевом делу. Мотив покајања косовског пораза постаје основни мото устаничке борбе. Српски борци су одлучни да се боре до истребљења. Другачије и не може бити јер је „ово бојак без престанка”. Вожд, са прерогативима врховног ауторитета Буне, поручује Турцима: „Бићемо се, море, до једнога.” Српски јунаци су у Вишњићевим песмама „једне ћуди, а једне помисли”, када гину они „рек’о б’, вино пију”. Чак и када им понестане џебане они не помишљају на предају.

У песми „Бој на Чокешини“ налази се познато поређење о глави и врбовини, које се може прочитати још у делу *Јаничареве успомене* Константина Михаиловића Островчанина из 15. века, у сцени погубљења кнеза Лазара. Чувено је место на коме Крајмир, војвода топлички, поручује кнезу: „Мили кнеже, одговарај цару,

јер глава није као врбово стабло да по други пут израсте“. (Михаљчић 1989: 89) Ћурчијин прекор упућен великом војводи Јакову Ненадовићу сведочи о чудесној виталности традиције и континуитету усменог и писаног певања и казивања о Косовском боју.

Девето „големо чудество“ поезије Филипа Вишњића је: Његош. Владичиним сумњама и преиспитивањима Његошев спев досеже до универзалних истина и узвишених порука, а локални племенски сукоб добија карактер праведне борбе за узвишене циљеве и општељудска морална начела. Нужност подношења жртава за слободу можда је најефектније исказана у стиху „Нека буде што бити не може“. Иво Андрић истиче да овакву животно-покретачку девизу нема ниједна поезија света. Ова лозинка херојског оптимизма упућена је нараштајима који долазе. Једино ће на основама правдољубивости и слободе ти нараштаји моћи да граде светлију будућност. Она почива на Вишњићевом стиху: „Све је ово бојак без престанка“.

Девет „големих чуда“ Филипа Вишића, девет лица његове поезије, представљају једно јединствено лице. Лице Србије. У њему се огледају наше занесене младости и наше потрошене илузије: жеђ за апсолутом, на небесима, и на земљи, и наша неутешна разочарања.

Беседа изговорена на Свечаној академији 30. Вишњићевих дана у Бијељини, 4.11.2023.

Ранко ПОПОВИЋ

ЕМИГРАНТСКЕ ПОЕМЕ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Носталгија у *Ламенту над Београдом* и *Роману о Лондону*

У књижевности није риједак случај да су поједини велики писци препознатљиви већ по својим опсесивним тематским преокупацијама. Као што Достојевски непрестано сагледава и истражује несагледиву људску душу или Пруст упорно трага за изгубљеним временом, тако је Милош Црњански опсесивно заокупљен темама сеоба и странствовања. Њима је, готово судбински, обиљежен и његов живот и његова литература, а он лично као да је био предодређен да читавог свог вијека буде странац у градовима у којима је краће или дуже вријеме живио. Рођен 1893. године, у мађарском Чонграду, већ са три године преведен је у Темишвар, гдје су у то доба поред Румуна живјели и Мађари и Срби и Јевреји и Нијемци, тако да му дјетињство и рана младост протичу у једној *вавилонски* измијешаној средини. Основну школу учи код српског учитеља Душана Берића, а гимназију похађа код католичких фратара пијариста, који су обиљежавали мађарске народне празнике и издавали два литерарна часописа, на мађарском и латинском. Од 1912. студира у Ријеци и Бечу, а одмах по избијању Првог свјетског рата као већ пунољетан и регрутован, са навршеном двадесет и једном годином, бјежи у Нови Сад, а бива ухапшен у Сегедину и послије краћег боравка у Бечкереку (данашњи Зрењанин) послат на руски фронт у Галицији. (Мало прије тога његова 29. регимента била је упућена на Србију, али је у Шиду избила епидемија колере и пјесник је пребачен у болницу у Вуковару.) Послије рањавања у Галицији, код Поткамијена, лијечиће се у Кракову а онда је, поткрај 1915, прекомандован у Беч. До краја рата боравиће још у Сегедину, Коморану, Острогону, у италијанској варошици Сан Вито, крај ријеке Таљаменто, па у Опатији и, најзад, у Загребу.

Послије рата Црњански ће се настанити у Београду, довршити студије и запослити, прво као професор, кратко, а онда нешто дуже

као новинар у *Политици* и *Времену*. За то вријеме пропутовање још многе градове, Париз, Атину, Крф, Мадрид, Фиренцу, између осталих. Вријеме које је провео у дипломатији Краљевине Југославије, од 1929. па до почетка Другог свјетског рата, углавном као аташе за штампу при разним амбасадама, обиљежиће Берлин, Лисабон и Рим. (То вријеме он ће касније описати у својој вишетомној мемоарској прози названој *Ембахаде*, док су његове римске дипломатске године послужиле као материјал за књигу *Код Хиперборејаца*.) По избијању рата одлази у Лондон и остаје у том граду све до 1965, када се коначно, стицајем околности, враћа у Београд, гдје ће и умријети 30. новембра 1977. године. (Црњански задуго није смио да се врати у земљу јер се бојао репресалија послијератне југословенске власти, будући да је између два рата био јавно декларисан као противник комунистичке идеологије.) Мада је најдужи период свога живота проживио у Лондону, пријестоница Енглеске му свакако није била завичај. И да ли је уопште имао завичај тај човјек који је за свога дугог вијека живио у толиким земљама и градовима? И шта је заправо завичај, што је веома важно питање за схватање поеме *Ламент над Београдом* и *Романа о Лондону*? „Завичај подразумева не само место рођења и одрастања, породичну, ужу и ширу друштвену околину, него и наслеђе предака, историјска збивања и њихове локалне одјеке, обичаје и природни амбијент, специфичности локалног језика, хумора, облика комуникације, па и неписане, каткад и немуште, претпоставке о одговарајућем понашању и темељним вредностима живота, укратко – корене појединца унутар одређене људске заједнице. Као што је корен биљке невидљив извор живота, који се узима здраво за готово док не пресахне, тако је и завичај нешто што се само по себи подразумева док је на дохвату. Међутим, кад га човек изгуби или се на овај или онај начин од њега удаљи, завичај постаје драматичан животни и књижевни изазов. Преплитање завичајних завештања са свим оним што туђине намећу или нуде заправо је древно обележје историје, људских судбина и њиховог маштовитог одзвањања у уметностима свих врста, подразумевајући често и дубоко прожимање прошлости и садашњости.“ (Кољевић 2015: 31). Тек када се у пуном смислу, свеобухватно, схвати значење појма *завичај*, могуће је схватити и на прави начин читалачки прихватити умјетничка дјела чија је централна тема безавичајност, искоријењеност људске јединке у страном свијету и све оне трауме принудног странствовања које на крају учине да човјек постаје странац и самоме себи. Појам *носталгија*, истакнут у

поднаслову овога текста, веома је широк и растегљив, али овдје се најнепосредније означава као чежња за завичајем, односно чежња за родним језиком у којој је похрањен читав један живот.

I

Горчину емиграције Црњански је осјетио и спознао управо у Лондону, а она је најдиректније подстакла настанак *Ламента над Београдом*, написаног 1956. (а објављеног 1962), у вријеме када је већ зашао у старост и био увјерен да никада више неће видјети Србију. И претходне пјесникове поеме, *Стражилово* и *Сербиа*, подстакнуте су странствовањем и писане с мишљу на завичај, прва 1921. у Италији (Фиезоле), друга 1925. на Крфу. Ма колико и оне, поготово *Сербиа*, носиле тамних тонова, њима је много више посвједочена доситејевска жудња за путовањем као *чином културе* и, посебно, чежња за даљинама као просторима слободе. Оне су суматраистички кликтаји и етеристичке визије младости, док *Ламент* плете глас стишане и болне зрелости. Ова позна поема постављена је као *двопев* и већ у тој основној поставци неизбјежно се препознаје у њој тешка сјенка Јакшићеве пјесме *На Липару*, коју је овај велики несмирник, и он Банаћанин, писао кад му је било тридесет и пет, а био је старији и скрханији него Црњански са шездесет три. Ова два лутајућа земљака нашла су се присно и потресно у текстовима својих лабудових пјесама *отровани јадима* и *прогоњени светом*, срца разбијених леденом људском злобом, да са *тешком раном* и *тешким уздисајем*, након свега, *у двопеву тужном отпевају сет*. Јакшић се исповиједа романтичарски непосредно, Црњански елегише тек на моменте неоромантичарски и згушњава, знатно више, сопствени живот експресионистички.

Дванаест строфа *Ламента*, свих дванаест децима досљедно и чисто изведених у чудесној метричко-ритмички правилној неправилности, групишу се у по шест истовјетних непарних и парних цјелина, што је и графички јасно предочено – непарне су штампане обичним, нормалним слогом, док су парне донесене италиком, односно курзивом.[1] Графичка самосвојност одређује строфама и ону

[1] „Да се сетио, Црњански је у *Ламенту* комотно могао да употреби наша оба писма. Чарнојевићевски луталачке и разбољене, космополитски интониране строфе могао је да штампа латиничким, а строфе упућене Београду ћириличким писмом. Имао би, наиме, и за такав графички симболичан контраст пуно песничко покриће.“ (Кољевић 2012: 220).

смисаону: у непарним се као на филмској врпци, ритмички истрзано и при великом убрзању, одмотава, сликовно и звуковно, прошли пјесников живот, а у парним се пјева химна Београду, стишаном и као Дунав разливеном мелодијом. Какофонија егзистенције постављена је, као у контрапункту, наспрам хармоније носталгично призваног идеала завичаја, града-наде и града-утјехе. Елегична мелодичност парних строфа постигнута је дијелом метричком уједначеношћу стихова (12, 13, 12, 14, 11, 11, 15, 12, 14, 12) и, још више, учинком блиских, правилно распоређених женских и мушких рима (абабвгвгдд). Важан елеменат те јединствене мелодије представља лексичко-музички лајтмотив на почетку сваке парне строфе (*ти, међутим*), који се у структури поеме препознаје као својеврсни амблем и крајње онеобичен вербални супститут Београда. Непарне строфе су метрички знатно неуједначеније (6, 14, 15, 13, 15, 14, 14, 11, 9, 5) и са много другачијим звуковним учинком најчешће веома удаљених рима (абавгбгддв), што за посљедицу има истрзану мелодиозност.[2] Оно што у први мах у поеми изгледа као да је нагонски и без икакве задршке изгрцано, заправо је веома пажљиво осмишљено и умјетнички уређено до у најситније појединости. „Јер све што је форма и спољње у овој његовој лабудовој песми – како је сам назва – доиста представља музички строг и танан израз самог тока Црњанскове осећајности. У младости се овај песник залагао за такозвани `слободни стих`. Али такав који ће бити `сеизмограф-

„Београд из *Ламента* је град-фантом, град-оаза, град-звезда, у ствари, једно од уобичајених срећних пространстава Црњанског, чију светлу површину пресецају сенке са главним стегоношом – Хроносом. Разазнајемо два различита гласа који наизменично усмеравају песму. Разликујући се суштином, ти гласови су подвојени и технички: врстом слога (према свим досад објављеним издањима). То чак није било ни неопходно: граница између два става, два поретка, два света више је него уочљива. (...) Тај први глас – што припада субјекту који пева, посвећен је сопственом ништавилу, визији пропадања и слутњи смрти. Речи растакања и таме обележавају тај глас. Други глас је химна узнесеном простору, светлећој равни чистоте и вечности. (...) Простор среће, тај квази-Београд, симболисан светлошћу и сунчевом птицом, лабудом, чији се симболизам везује и за хиперборејског Аполона, води своју страсну и муклу полемику са деструктивним временом, које сатире субјекат што стари и што је на прагу смрти.“ (Џаџић 1995: 130-131, 132).

[2] „У оваквој мелодијској линији првог гласа *Ламента*, римовање је наглашено неправилно. У једном случају (*клада – нада*) риковане речи се траже преко провалије од чак пет стихова. А таква неправилност се правилно понавља у свакој строфи коју носи први, тужбалички глас. И управо таквом неправилношћу дочарава се оно лелујаво, блудеће стање туге, као и нагли грчеви бола, у којима се мисли тек понегде а некад и тако тешко вежу једна за другу.“ (Кољевић 2012: 221).

ски тачан ритам душевних потреса`. А у старости је, у *Ламенту*, управо то најпотпуније постигао. У том смислу ова поема највише приближава Црњанскову поезију музици тако што у самом језику проналази оне елементе и њихове комбинације који постају музички симболи душевних потреса. У том погледу, `двогласно певање` доноси и две основне мелодијске линије у музички раскошној партитури *Ламента*.“ (Кољевић 2012: 220).

Појмовник непарних строфа *Ламента* једним дијелом представља сентиментални инвентар пјесниковог живота у коме посебно мјесто имају имена пропутованих мјеста на земљином шару и блиски људи, углавном мртви пријатељи. Тако су калеидоскопски претопљени и зближени *Јан Мајен*, *мој Срем*, *Парис*, *Еспања*, *наш Хвар*, *Венеција*, *Лижбуа* и *Финистер*, али и *Добровић мртви*, *Сибе полудели, зинуо као пеш*; *њен стас*, *њен корак и њен глас насмејан*. Цјелине строфа допуњавају елементи пјесникових суматраистичко-етеричких визија, од *трешања у Кини*, *шејка што се у Сахари бели*, преко *кула у ваздуху* до *лептира*, *булке*, *галеба* и *месеца на пучини*; и њима супротстављених затамњених, злосутних слика *чудовишта*, *полипа*, *чимпанзи*, *авети* и *корморана црних крила*, озвучених урлицима, врисцима, мрмљањем и пријетећим шапатом. (Утиску једног великог комешаја, костићевски речено, у *Ламенту* посебно доприноси вавилонско шаренило језика: поред основног српског текста, ту се појављују ријечи на руском, шпанском, њемачком, француском, па чак и кинеском у европској транскрипцији.) Појмовник парних строфа чине, углавном, свјетлосни симболи какви су *зорњача јасна*, *лабуд вечни* раширених крила, муње, Сунце са својим златним зрацима. Први је утисак да се ради о два оштро раздвојена и сучељена свијета, два сасвим опречна садржаја и двије веома удаљене емоције. „Међутим, за психолошку убедљивост и смисао *Ламента над Београдом* од пресудног значаја је то што се ова два различита духовна света окупљају око једне средишње заједничке теме и што, заправо, симболични свет `надличног духа` природно израста из реалистичког света `личне стварности`. (...) Најзад, значајна паралела је и то што се све строфе и првог и другог гласа у песми завршавају мишљу о смрти као неизбежном крају свега: и личног живота и надличне лепоте рођене визије. Само што је у духовном свету првог гласа та помисао нихилистички разарајућа, док у оквиру визије Београда као симбола животне лепоте постаје чудесно прихватљива.“ (Кољевић 2012: 224, 225). Како је

утицало на обједињење разноликих духовних свјетова, тако исто је тематско јединство у нераздјељиво јединство повезало и различите временске планове, сугеришући заустављено *нестајање у тренутку* као *тренутак у нестајању*: „За Црњанског, као песника, (...) постојање је предмет естетичке перцепције који се не остварује као у хаику поезији са минимумом него са максимумом естетичких средстава. Песнички субјект доживљује један интегралан тренутак у којем се фрагменти различитих стварности објављују паралелно, а привиђају и исказују као да су у непрестаном кретању. Времена као континуитета, као следа, уопште нема и зато нема никаквих граница између унутрашњег света у субјекту и спољашњег света изван њега. Доживљај тренутка у којем је истовремено и постојање и непостојање, чулни додир са свеколиким светом и ванчулно утапање у тај свет, представља смисаоно средиште у свим песмама Црњанског и после *Стражилова*“. (Велмар-Јанковић 1978: XXXV).

У програмском тексту *Општи подаци и живот песника* из 1924. године Растко Петровић, пишући о поезији као начину субјективизације свијета, каже да пјеснику није могуће *да цео спољни свет преради у свој унутрашњи живот* и да *он мора да врши један спонтани избор дата које му свет може пружити, и које му могу одговарати*. “Целог живота песник без престанка врши тај избор, под контролом своје осећајности, узбуђујући се пред једним датама и одбацујући друге, као незанимљиве, од себе. Отуда она велика и нагла песничка открића при животним променама самога песника, која су, у ствари, дубоке и праве песничке инспирације; јер инспирација није ништа друго до потреба да се једно ново сазнање материјализује и стави у ред проверених искустава, тј. да се уметнички оствари.” (Петровић 1975: 217). Догађаји, чији смисао постоји тек у *унутарњем песничком сну*, у накнадном обасјању, у једном живом калеидоскопу привидно толико различитих слика, вежу се ипак *необично типично*. То карактеристично осјећање типично повезаних слика, у смјени брзих и јаких унутрашњих обасјања, тај егзалтирани доживљај епохе, у основи је конструктивни принцип пјесме. Један модернистички принцип који је српска поезија освојила након великог рата, најприје латентно, као ново још магловито осјећање свијета, времена и у њима заковитланог човјека. Накнадно ће га Црњански, нимало случајно баш он, моћно поетски посвојити у *Ламенту над Београдом*; основни тон ту ће бити остварен управо дејством *разбијених* фрагмената.

Експресиониста по поетичком убјеђењу од самих литерарних почетака, Црњански ће тек у *Ламенту* суштински постићи ону, готово идеалну, експресионистичку густину и динамику текста које уистину пробијају његов вербални оквир и теже да се оваплоте у звучном и сликовном обличју. Једна потпуно функционална изведба ове поеме подразумијевала би тродимензионалну поставку, при чему би рецитатив био синхроно праћен богатом звучном подлогом и још богатијом сликовницом најразличитијих кадрова у покрету. У случају непарних строфа то мултимедијално садејство требало би да донесе утисак мјесечарски кошмарног доживљаја епохе и личне егзистенције док би се, као неопходна противтежа, у парним строфама умјетнички сугерисала једна етерична визија свеопштег склада и утјешне помиреност свих болних контрадикторности у човјеку и свијету. Оштри и нагли резови између основних строфних цјелина предвајали би бројне међунијансе унутар самих строфа и тек би се у таквој поставци могла до краја испољити раскошна ритмика поеме. Кад би се одјенула у рухо једног динамичног видео спота синула би пуним сјајем њена висока модерност и бјелодано би се открила чињеница да је ријеч о најфилмичној нашој пјесничкој творевини.

II

Као што су историјске сеобе српског национа у осамнаестом вијеку предмет романа *Сеобе* и *Друга књига сеоба*, тако је емигрантски живот под неиздрживим притиском завичајне носталгије предмет *Романа о Лондону*. Ти су романи сродни колико им је и тематика сродна, а колективно луталаштво по правилу подразумијева и обухвата и странствовање појединца. *Роман о Лондону* штампан је готово читаву деценију након поеме, тек након пишчевог повратка у отаџбину; прво издање појавило се у два тома 1971. године у београдском Нолиту, а то значи да је од тренутка кад је започет рад на њему до тренутка објављивања прошло читавих двадесет и пет година. Наиме, Црњански је започео с писањем романа 1946, у лондонском предграђу Финчли гдје је тад становао са супругом, и то на енглеском језику, под радним насловом *The Shomakers of London* (*Лондонски обућари*). Услови под којима је тад живио у Лондону за њега лично били су тежи него они ратни, под њемачким авионским бомбама, јер је у рату бар био материјал-

но обезбијеђен као нижи чиновник југословенске краљевске владе у избјеглиштву. Одлуком да започне писање романа на енглеском, у ситуацији кад је због немогућности запослења, према властитим ријечима, био врло близу самоубиства, он је заправо „покушавао нешто и парадоксално и немогуће. Парадоксално стога што је ту књигу, као што сам каже, писао његов сопствени живот, и то – ваљда из очајничких комерцијалних разлога – на енглеском језику, и то у нади да ће тако наћи повратак на своје место у српској књижевности. Немогуће – стога што његово владање енглеским језиком није било ни издалека дорасло том задатку: без обзира на његове позно стечене дипломе у хотелијерству и међународним односима, енглеска верзија *Романа о Лондону* трагични је споменик једном очајништву и заблуди, јер због ортографских и језичких грешака тај текст никада није, нити би могао бити, објављен у Енглеској у оном облику у којем је написан“. (Кољевић 2006: 521-522). Иако је сразмјерно брзо одустао од почетне замисли и прихватио се писања на свом матерњем, српском језику, језички проблеми тиме нису били у потпуности отклоњени, о чему убједљиво свједочи рукопис романа, похрањен након пишчеве смрти у Народној библиотеци Србије. Он је препун не само правописних погрешака, него и многих других језичких огрешења, поготово кад су у питању они фрагменти текста писани на енглеском, француском и руском језику. За прво издање требало је уложити велики лекторски напор (при чему је консултован и аутор) да би се дошло до коректне верзије, па ипак је и у том облику текста остало још много сумњивих мјеста. Упркос свим очигледним слабостима те врсте у том замешатељству језика, ријеч је о истински великом роману, једном од највећих које српска књижевност има.

Бар у најопштијим цртама, фабуларна окосница романа је веома једноставна: у њему се прати емигрантски живот руског племића, кнеза Николаја Родионовича Рјепнина и његове жене Нађе, такође племкиње, у Лондону, највећим дијелом током друге послијератне године. Основни временски оријентири радње назначени су прилично прецизно: поткрај 1946, када почиње активна радња романа, главни јунак *је узео педесет трећу*, а *сирота Нађа четрдесет трећу*. Рачунајући од тренутка кад је, заједно са изгнанством, почело и њихово познанство у азовској луци Керч, одакле се након побједе совјетске револуције евакуисао један дио народа и Врангелове бијеле армије, лако је закључити да је почет-

ком романа њихов емигрантски живот већ дубоко зашао у трећу деценију. Прије доласка у Лондон, а то је било у августу 1941, њих двоје су се вјенчали у Атини 1920, а онда наредних двадесетак избјегличких година провели у Прагу, Паризу и Лисабону. Зашто је Црњански за тему свог романа узео живот руских емиграната, кад је већ много боље, и то преко сопственог случаја, познавао прилике у српској емиграцији након Другог свјетског рата? Одговор подразумијева двојаку мотивацију. С једне стране, писци веома често темељно трансформишу грађу узету из сопственог живота стварајући умјетничку фикцију, па је тако учинио и Црњански у овом роману. (Примјера ради, ни Селимовић није могао умјетнички да артикулише смрт рођеног брата све док тај основни мотивациони импулс није, у роману *Дервиш и смрт*, маскирао смјештањем радње у Босну осамнаестог вијека.) С друге стране, писац је веома добро познавао живот руске емиграције у међуратној Југославији, посебно Србији, и као новинар писао на ту тему, високо цијенећи допринос избјегле руске интелигенције нашој међуратној култури и укупном јавном животу. (Руски емигранти су у Краљевини Југославији били најслободнији и најсрдачније примљени, што је добрим дијелом и лична заслуга краља Александра Карађорђевића. Он је, наиме, добро знао и памтио шта је све за Србију почетком и током Великог рата учинио цар Николај II Романов, стављајући због Срба на коцку и сопствени живот и царство.) *Романом о Лондону* је тако, између свега осталог, умјетнички враћен и дотад невраћени, велики српски дуг најтрагичнијим историјским губитницима у двадесетом вијеку. Црњански је као писац остварио у великој мјери поистовјећење са својим јунаком, уткивајући у његов лик не само околности сопственог живота у лондонској емиграцији већ и сопствене идеолошке, философске и политичке назоре.

Роман је временски остварен на два основна плана: времену активне радње у сразмјерно кратком, једногодишњем периоду и времену ретроспективно представљене радње, углавном у дијалошким сегментима Николајевих и Нађиних разговора или, претежније, у сјећањима главног јунака на предратни, односно претходни емигрантски живот. Приповиједање је дато у трећем лицу, али са веома упечатљивим и необичним помјерањима која као да се на моменте стапају с првим лицем и свијешћу јунака, и уз карактеристично назначење наратора као присутног лица које познаје особе о којима приповиједа. То уочавамо одмах на самом почетку романа: „Сви се

писци романа слажу, углавном, када је реч о свету у коме живимо. То је, кажу, нека врста велике, чудновате, позорнице, на којој сваки, неко време, игра своју улогу. А затим силази са сцене, да се на њој више не појави. Никада, - *њикагда*. Нити зна зашто је у том театру играо, нити зашто је баш ту улогу имао, нити ко му је ту улогу доделио, а ни гледаоци не знају, после, куда је из тог театра отишао. (*Ујехал* – виче неко у једном вагону подземне железнице у Лондону.) Писци кажу и то, да смо, само при том силаску са позорнице, сви, једнаки. И краљеви, и просјаци. *Egalite. Fraternite* – чујем како неко виче, немо, у једном вагону подземне железнице, у Лондону. Тог што виче, читалац ће упознати у идућем поглављу. То је неки човек, у војничком изношеном шињелу, каквих је у Лондону, кад ова прича почиње, било, много." (7)[3] Кад се овом наводу дода још и наредна реченица која говори о томе *да се свијет у цјелини да сагледати још само у неком старом планетаријуму*, добићемо као неку микрослику читавог романа. Заиста, готово све је ту: и почетна фигура као карактеристичан лајтмотив, и специфични начин и ритам приповиједања, и упечатљив поглед на свијет. *Роман о Лондону* је, како запажа Петар Џаџић *књига о Паду*,[4] књига без *простора среће*, чак ни оног жуђеног, осовљена на двије опсесивне слике: „једна је осујећеног лабуда, лабуда који не лети, понекад мртвог лабуда, скрханих крила; друга већ много учесталија и с јасним симболичним значењима – јесте слика подземља, адског простора, у ствари, подземне железнице која симболише отуђени живот велеграда и једне високоразвијене урбане средине". (Џаџић 1995а: 168).

---

[3] Сви наводи из романа дати су према критичком издању које је приредио Светозар Кољевић, а подаци о издању дати су у Литератури. У загради је дат број странице.

[4] Према Џаџићевом суду, то је она специфичност која *Роман о Лондону* одваја од свих других романа Милоша Црњанског који носе ваздушни, свјетлосни елемент и имају усходећу вертикалу. „Шта се збило с ваздушним Одисејем из прозе Црњанског. Најпре је њега и његове другове Кирка претворила у свиње (то се често догађа ратницима када уплове у мирнодопске воде). Када Рјепнин, неколико пута, излазећи или улазећи у велики казан лондонске подземне железнице, спонтано и очајнички, мрмља себи у браду `Кирка, Кирка`, он доиста не мисли на познату лепоту чаробнице, већ на црну магију њене моћи којом је рашчинила људе. Али још један преображај – у овој књизи у којој је метаморфоза једна од кључних речи – погодио је ове путнике и њиховог гордог вођу. Они више нису витезови без-коначног путовања, протагонисти величанственог путописа у коме ће метаморфозирати дематеријализујући се. Они су Одисеј и његови сапутници из XXVI певања Дантеовог *Пакла*: све је завршено, заставе су скинуте с јарбола пијаног брода што светом лута, свак је награђен према коду унапред прописаном." (Џаџић 1995а: 168-169).

Лајтмотиви су често и омиљено средство у приповиједању Црњанског, они су код њега повлаштени елеменат у структури романа. Највећим дијелом управо преко њих се креирају ликови са својим погледима на свијет, специфичним унутрашњим животима и карактеристичним осјећањима. Један од таквих лајтмотива, можда и најважнији у роману, јесте Рјепнинова мисао о самоубиству, која се јавља одмах у почетку, упорно периодично обнавља и на крају се досљедно поствaрује као чин. Понеки од ликова у роману, исто тако, представљају лајтмотиве, односно функционишу по принципу лајтмотива. Типичан такав лик је Барлов, Рјепнинов друг из њихове петроградске младости, частан и храбар војник као и он. Барлов је у стварносном поретку романа већ одавно мртав, али је непрестано жив у мислима главног јунака кад год је у прилици да доноси неку одлуку. Функција тог лајтмотивског лика-сјенке веома је важна, преко њега се активира иронијска нота Рјепнинове свијести, као битан чинилац унутрашње равнотеже лика. Од посебне је важности свеприсутни лајтмотив који се тиче главног града Енглеске, он је тај који у пуној мјери оправдава и наслов романа. У књизи он постоји готово искључиво у облику визије главног јунака, човјека тешко угрожене егзистенције и још теже подривеног идентитета, па онда није ни чудно што се тај град најчешће приказује као нека грдна препотопска неман која изјутра прождире људе и трпа их у огромну утробу подземне жељезнице, а предвече их избацује из те утробе и расипа којекуда. „Четири милиона душа станује у Лондону, а осам у ширем Лондону, али, у ствари, четрнаест милиона душа ухваћено је у мрежу Лондона. Живи око Лондона, долази у Лондон, пролази, ради, нестаје у Лондону, а нико никог не зна у том астрономском конгломерату.“ (11) Град је у роману као неки паралелни главни лик преко кога онај прави јунак сагледава сопствени положај у животу и с којим не престаје да се спори. Црњански је, у ствари, први српски писац који је успио да оствари богату романескну слику једног модерног мегалополиса са свим оним што му као нарочит облик модерног живота припада, а каквог никада није било на његовом Балкану и који је једна врста метонимијског приказа укупне западне цивилизације.

Страност је најкраћа и најтачнија ријеч којом би се могао представити Рјепнинов емигрантски живот у Лондону; њему је у том граду и тој земљи све, без изузетка, туђе и неприступачно, као што је и он, са свим што носи у души и свијести, стран

и несхватљив свима око себе. То осјећање отуђености, егзистенцијалне мучнине, језе и страха бивао је чест предмет умјетничког интереса и других значајних европских писаца који стварају кад и Црњански. „Питање облика и смисла живота, људске среће и несреће, не поставља се унутар одређене средине у којој јунак живи – него управо оне средине у којој човек ништа не налази, нема шта да тражи, у којој не може и неће да живи. Полазна тачка смисла – какве су могућности живота унутар средине с којом човек нема ничег заједничког – радикална је и грозоморна; као код Кафке, донекле код Форстера, делимично код Камија. Јер Рјепнин није само, као г. К., заокружен апсурдом властите земље и рођеног језика; он није само, као неки Форстерови јунаци (Филдинг, на пример, или гђа Мор), у процепу између своје и туђе цивилизације, у процепу њихових међусобних неспоразума. Код њега чак нема ни оних тананих нити језика, асоцијација, које спајају Мерсоа с апсурдом који га окружује: Рјепнин је тотално осамљен у амбијенту с којим га ни језик не спаја.“ (Кољевић 1989: 400). Егзистенцијални простор у коме јунак романа живи своје посљење дане, прије неголи се запути у изабрану смрт, а након што је и вољену жену послао тетки у Америку да би је поштедио тешко подношљивих понижења, представља простор чисте самоће и радикално искуство прекида свих веза са свијетом који га окружује.[5] Он чак неће сазнати ни то да Нађа носи њихово заједничко дијете, што је могла бити његова посљедња копча са стварношћи и разлог да се настави живот.

Иако је ријеч о јунаку модерног романа, у Рјепнину постоји нешто старинско што је у модерном свијету углавном изгубљено, једна жива и дјелатна енергија унутрашњег бића која га утврђује у увјерењу да живот без идеала, живот сведен на голе прагматичне чињенице није живот достојан човјека и да га тако обездуховљеног не треба живјети по сваку цијену. Отуда, парадоксално, својим зав-

[5] „Зашто тако пропада човек који је чинио услуге Енглезима за време рата, гасећи пожаре од непријатељских бомбардовања, који је, уз то, припадник једне емиграције која, уме да се самоорганизује а и да потпомаже своје припаднике. Одговор ваља потражити у Рјепниновом карактеру, али и у његовом концепту живота. Рјепниново пропадање не би било тако потпуно када би се он понашао као већина његових сународника у емиграцији. Он није спреман да буде *useful* (користан). То, практично, значи, да ради за Енглеску, али против своје земље. То је оно што чини моралну драму овог романа. Одбијајући да буде useful, Рјепнин пада све ниже, материјално. Осећање части надвладало је чак и љубав према Нађи, којој, овакав какав је, не може помоћи и од које се, коначно, раздваја.“ (Џаџић 1995а: 176).

ршним чином без опозива Рјепнин осваја простор неприкосновене и безграничне слободе. „А кад се, ујутру, разведрило, нико није питао: како се један од чунова, крај једног купалишта, одрешио, и, зашто су га нашли на неколико стотина јарди, од обале, запљускиваног од таласа којих је, то јутро, већ било. Нити су новине, чак ни у Фоукстону, чуле, о неком пуцњу, после поноћи, у мраку, мада ветар, и вода, преносе звукове, и надалеко. Нити је то море избацило неки леш, идућих дана, ту, под високом, белом стеном кречњака, иако је, после, целе зиме, ту, земљу, таласима, као грмљавином, тукло. Само је са светионика, на висини те велике стене, којом се парк завршавао, треперила једна светлост, целе ноћи, трепетом, као да, ту, земља показује неку звезду.“ (516) Тако завршава живот јунак који је изгубио све, а сачувао само своју руску душу. Тако, у дубокој и ледној води океана, *са тешким џаком, излетничким, на рамену*, скончава човјек који више није могао да поднесе притисак завичајне носталгије. Овај роман, као нека дуга и веома болна поема о муци странствовања, исписан је - како и поднаслов овога текста каже – у славу те дивне и страшне носталгије, осјећања које је Милош Црњански као дугогишњи емигрант тако добро познавао. Оно је и њега каткад тјерало на мисао о смрти али, срећом, код великог писца, за разлику од његовог јунака, то није била трајна и кобна мисао већ тренутна и пролазна примисао.

Литература

Велмар-Јанковић 1978: Светлана Велмар Јанковић, Песник тренутка који нестаје. У: М. Ц. *Сабране песме*, СКЗ, Београд.

Кољевић 2012: Никола Кољевић, *Београд као Итака и Суматра*. У: *Класици српског песништва*. Дела Николе Кољевића. Том IV; АНУРС – ЈП Службени гласник, Бања Лука – Београд.

Кољевић 1989: Светозар Кољевић, *Руски Лондон Милоша Црњанског*. Поговор у: М. Црњански, *Роман о Лондону* (Друга књига); Свјетлост, Сарајево.

Кољевић 2006: Светозар Кољевић, *Проблеми и начела припреме критичког издања „Романа о Лондону“*; у: М. Црњански, *Роман о Лондону* (Дела Милоша Црњанског. Том дванаести); Задужбина Милоша Црњанског, Београд.

Кољевић 2015: Светозар Кољевић, *Између завичаја и туђине. Сусрети различитих култура у српској књижевности*; Академска књига, Нови Сад.

Петровић 1975: Растко Петровић, *Општи подаци и живот песника*. У: *Рађање модерне књижевности. ПОЕЗИЈА*. Приредили Сретен Марић и Ђорђије Вуковић; Нолит, Београд.

Џаџић 1995: Петар Џаџић, *Град сунца или Ламент над Београдом*. У: *Повлашћени простори Милоша Црњанског*. Сабрана дела Петра Џаџића. Четврти том; Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Џаџић 1995а: Петар Џаџић, *Роман о Лондону или књига о Паду*. У: *Повлашћени простори Милоша Црњанског*. Сабрана дела Петра Џаџића. Четврти том; Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Црњански 1978: Милош Црњански, Сабране песме (Приредила Светлана Велмар-Јанковић). Српска књижевна задруга, Коло LXXI, Књига 474, Београд.

Црњански 2006: Милош Црњански, *Роман о Лондону* (Дела Милоша Црњанског. Том дванаести); Задужбина Милоша Црњанског, Београд.

Олга ЛАЛИЋ КРОВИЦКА

ЦРЊАНСКИ У ГАЛИЦИЈИ ЗА ВРИЈЕМЕ ПРВОГ СВЈЕТСКОГ РАТА

Галиција је назив за давне земље Републике Пољске под анексијом аустријском од 1770-1918. Официјелни назив је био Краљевство Галиције и Лодомерије. Од 1803. г. Галиција је била спојена у једну провинцију. Више пута њој су се придруживали разни крајеви данашње Пољске и Украјине. Сједиште је било у Лавову. Од 1772 - 1867. била је то централистичка провинција Хабзбуршке монархије. Административни језик је био њемачки. За њено вријеме избило је неколико устанака, на примјер, Краковски. Била је то аутономија. Бавило се ту највише пољопривредом и била је заостала господарски. Крајем 19. вијека појавиле су се прве пољске и украјинске организације. Године 1850. Галиција је подијељена на Источну и Западну са сједиштима у Лавову и Кракову. Граница између Источне и Западне Галиције је пролазила између ријека Сан и Вислок у данашњем Подкарпатском војводству. Од друге половине 19. вијека у Источној Галицији развијао се украјински народни покрет, који је захтијевао да се одсијече Источна Галиција и споји са украјинском земљом, што је изазвало оштри пољско-украјински конфликт. Од 1867. г. у школе је уведен пољски језик, а у правосуђу пољски и украјински. *Галиција је традиционално била мултинационална и мултирелигијска регија. Поред Пољака и Украјинаца, ту су живјели Јевреји, Њемци, Јермени и друге националности. Католичка црква је била заступљена у три обреда: латинском, византијско-украјинском и јерменском. Овдје су дјеловале и управе протестантске и православне цркве. Живјели су и мозаисти, муслимани и менонити. Лавов је био сједиште три католичке метрополе (римокатоличке, гркокатоличке и јерменскокатоличке).*[1]

[1] *https://pl.wikipedia.org/wiki/Galicja_(Europa_%C5%9Arodkowa) (властити превод ОЛК)*

1. Војно гробље из Првог свјетског рата у граду Леску у Пољској (на терену давне Галиције), подкарпатско војводство, у близини границе са Украјином. У пољским планинама Бјешчаде.

За вријеме Првог свјетског рата скоро у читавој Галицији водиле су се велике битке. У планинама Бјешчаде с пољске, украјинске и словачке стране гинуло је много војника аустро-уграске, њемачке и руске армије. Много војника је сахрањено у безименим гробницама. Галиција је прекривена гробљима из Првог свјетског рата. На примјер, гробље у граду Леску у Подкарпатском војводству у Пољској, гдје је сахрањено 600 војника, разних вјера и националности. Гробље је било обновљено 2000 - 2003. О њему је бригу водио г. Станислав Маћела. Сахрањени су ту и Срби, и Хрвати, и Муслимани и војници других народа у истим гробницама. Постављене су ту спомен плоче у на разним језицим, као и на српском.

2. Војно гробље из Првог свјетског рата у граду Леску у Пољској (на терену давне Галиције) Подкарпатско војводство, у близини границе са Украјином. У пољским планинама Бјешчаде. Масовна гробница у којој су сахрањени Мађари. Пољаци, Словаци, Чеси, Хрвати, Бошњаци, Срби - пали на територији лесног среза у униформама Руске, Аустријске и Њемачке Армије. У биткама које су се ту одвијале 1914. и 1915. г.

3. Војно гробље из Првог свјетског рата у граду Леску у Пољској (на терену давне Галиције) Подкарпатско војводство; у близини границе са Украјином. У пољским планинама Бјешчаде. Масовна гробница у којој су сахрањени војници из Босне и Херцеговине полегли на територији лесног среза у биткама из Првог свјетског рата.

За вријеме Првог свјетског рата у Галицији се борио и српски књижевник Милош Црњански (1893-1977), кад је био рањен. *Оно што је Црњанском помогло да очува разум и поднесе бол јесте природа земљишта на којем су његови ратни другови погинули. Наиме, тај дио Галиције подсјећао га је на Србију, са својим брдима и њиховим шумама и с топлом јесени.*[2] *О искуствима и огромним страхотама рата Црњански је писао у „Дневнику о Чарнојевићу”.* Први *експресионистички роман у српској књижевности у којем пише:*

„Батаљон се вукао целу ноћ кроз нека мокра поља и стрњике. Љуљале су се мале ватре од цигарета. Растајало се лагано. Десно и лево осећали смо, да се вуку кроз ноћ и поља, масе. Артиљерија је лупетала, звецкала и псовала. Пролазило се кроз неке беле, празне куће, изгажене баште, и налазили смо свуд само краставаца, много краставаца у води. По неким брежуљцима лежали смо у гомилама; знали смо, да се скупљамо са свих страна. Падале су прве магле зорњаче; у праскозорје хладно довукли смо се

[2] *https://nekirok.com/milos-crnjanski/*

под неки брежуљак и почели се укопавати. Ја нисам. Био сам неиспаван, уморан од свега тога. (...) Ви... у... хуб... прва од Руса. »Иза нас« – чујем како неко шапуће. Онда тресну земља високо горе, а неки коњи почеше да трче са брега. Горе су облаци и даље играли жмуре и само се чуло: као да тешки, натоварени возови пузе по зраку. Руси засуше кромпир шрапнелом и опет ништа. Далеко иза брега грозно шију машинке. Око десет сати долази војник. Чита нам заповест. Опомињу Кönигграетз и Цустозза-у. Везујемо торбе. »Немојте заборавити шећер«, чујем како ми друг шапуће. Сагињемо се и вучемо кроз ровове према селу. Топови су полудели. Горе на брежуљку рече неки са моткама на руци. Засуше их. Један из изврте. Трчимо лагано кроз село.

Пред кућама стојаху прљаве жене и много, много одрпане, прљаве деце. Једно друго трчаше крај нас и мољаше ме; али шта – не знам. Јеврејче лепо, црнпурасто. Код последњих кућа у једном шљивику треперило је лишће на киши танади. Улазили смо све дубље у ровове. Седе рањеници крвави, прљави, дрхте, хладно им је. Један мртвац потрбушке у локвама крви. Свукли су га свега голог. »Видите, јесам ли Вам казао: да трбух чувате«, каже ми пријатељ. У гудурама седе, леже, пуцају. На другом брежуљку, преко, у магли дима и земље, која се прашила и ковитлала виде се руске жице. Из једне рупе иронично ми виче неко мађарски и псује страшно гадно. Десно од нас излазе, као мрави, из родова ројеви 33-ег пука и јуре у грозној дреци, викању и јаукању. Провлачимо се међу трновитим жицама. Неко нам немачки псује мајку и назива нас псима. Искочих.”

Враћајући се на тему гробаља из Првог свјетског рата можемо пронаћи их у још много градова, села, у шумама или на брдима данашње Пољске, Украјине, Словачке итд. Све више их је обновљено или задржало давни изглед. Посјећују их преци ратника из читавог свијета. Излазе многе историјске књиге на ту тему. Води се све више рачуна о томе да се такво нешто не понови. Такође за време Другог свјетског рата на овим просторима проливено је много крви. Једна од најзначнијих битка водила се овдје и звала се карпатско-дукланска. Словаци највише воде рачуна о гробљима, споменицима, музејима и оружју из тог периода. На отвореним пољима можемо видјети старе руске тенкове, који служе као споменици. Гинули су ту Чеси, Словаци, Украјинци, Бјелоруси, Русини, који су ратовали у Црвеној армији. Водила се овдје и политичко-војна акција Висла (1947) за вријеме које је исељен већи број пољских

Русина и Украјинаца (у случају искориштавња и приморности, као и сарадњи цивила са УПА), у остале и даље дијелове земље како би се Пољска одбранила од УПА, тј. Украјинске устаничке армије, која је за вријеме Другог свјетског рата чиннила злочине над Пољацима, као усташе над Србима. Подкарпатско војводство, тј. Бјешчаде и Бескид Ниски су мјеста гдје се излило много крви у два свјетска рата. О томе се не заборавља да се не би поновило, али треба опраштати непријатељима.

НАПОМЕНА: *фотографије, које су објављене уз чланак, урадила је ауторка есеја у септембру 2023. г. у Леску у Пољској. Ово је само једно војно гробље у низу многих који се налазе на територији давне Галиције.*

Гордан ЖИВИЋ

РУСИЈА

Осим што је друштвено биће, човјек је попут сваког другог биолошког организма увучен у територијалну припадност која га битно одређује да би га овај спој, по сили нужде, све више освајао и синтезом историје на коначан начин политички формулисао. Утолико вријеме Историје постаје простор његове све изразитије политичке конотације.

Распоред снага на терену територијалности увелико иде у прилог Русима, што, опет, на све могуће дискурзивне начине, изазива јед код супарника који се у свему томе јављају као потенцијални претенденти на просторни престо ове изузетне државне конституције. Напросто, сви они који гледају на природу као ресурс снагом посесивности посматрају Русију у кондиционалу властитог економскога обиља унутар њених историјских координата. Али политичка карта агресивног Запада превидјела је у одлучујућем историјском трену да Русија није територија него сила која може зауставити сваку пријетњу која происходи из неоколонијалне помаме.

Како је данашња политика формирана по диктату наднационалног капитала, то се природа срозава на стадијум природног богатства, што само наводи да се преко обиља ресурса амбиције спрам територије јављају у индукованим формулацијама искориштавања кроз заповиједну логику у којој се стални вишак субјективног апетита у социјетету несувислих амбиција реализује на све мањем простору физичке природе. Ово кретање је инваријантна природа саме природе и, у догледној будућности, ће словити као belum omnia contra omnium. Ово стање нестајања је поготово екстремно у доба када је популациона експанзија задобила неконтролисане наталне коефицијенте. Свијет је све више под ударом растућих варијабилних величина у лику популационог плурала, а Земља као планета заувијек је унутар константе која се позива на тачан број дат у цифри од 510 000 000 квадратних километара.

Све заслијепљенија економија унутар своје спорне динамике увидјела је да се више не може ослањати на принцип финансијске акробатике коју Запад од краја Другог свјетског рата држи у добити, него се сада суочава са оном врстом економије за коју само реална покрића у конкрецији гарантују њену опстојност. Револуционарна смјена критеријума сада представља услов економске моћи. Напросто, на једној страни имате монопол наштампаног долара као универзалног вриједносног еквивалента, а на другој природу у свом искону у коме један њен мањи дио у оквиру ресурса ствара еудомонистичку стабилност државе. У новим навирућим констелацијама, Русија је у становитој предности у односу на земље атланског Запада јер у сваком тренутку може заврнути и обуставити испоруку лукративне стратегијске сировине неопходне за раст развоја, поготово оне која слови као пријетња њеној независности и сувереености. У спомен овом треба рећи да сваки застој унутар растућих економија представља процес колапса јер ненапредовати значи убрзано пропадати, па управо из ове доктрине, коју форсира конкуренција, стални раст се јавља као једини облик рентабилног пословања. Сав труд Америке састоји се у одржању монопола на овим основама будући да свако "стати" носи кобну економску посљедицу у себи и значи "нестати".

Америка је преко монополизираног долара могла на суров неоколонијални начин владати планетом и закидати туђу сувереност непоштеним комерцијалним комбинацијама које су долазиле као посљедица нужде коју монетарни алгоритми преко директне хегемоније изравно спроводе. Оне су у другом изводу политичке објективизације имале за циљ кроћење властитог становништва преко комформистичких навика које служе као нека врста апаурина и обилато се сипа у просјечну свакодневницу како би се лакше свијет множине покоравао врховном хтијењу политике која се, попут сјенке, никада не јавља из првог плана политичке дјелатности. Ова врста владавине синтагмом се назива дубока држава, а они који су истурени у први план политике више служе као дворске луде притајених интереса него што имају чак и маргинално учешће у власти. Довољно се осврнути на Бајдена и његове летеће цедуљице и видјети о каквој се владавини ту ради. Његов ниво способности омогућује управљање приградском трафиком уз помоћ стручног савјетника како би она успјешно пословала а све оно што надмашује трафику за њега преставља тешки политички ребус и

захтијева подужи релакс на плажама Флориде у годишњим одморима дужим од године.

Повлађивање конформизму одржава на провизоран начин западну равнотежу. Преко ове стабилности ординарни Американац остао је без свог исконског побуњеничког импулса у себи; они су сведени на анестезирано становништво попето на степен поданости апсолутној манипулацији и при томе им се за награду испуњава онај неопходни услов да му у опусу живота ни по коју цијену не дирају у његове бизарне комформистичке светиње. Ствари стоје тако да се велике бројке плитке масе заспу симулираним слободама, да би јој оне, преко америчког сна, на плану суштине, биле на перфидан начин одузете.

Овај текст говори о Русима, али, да би у потпуности испунио своју мисију, мора говорити преко свијести Запада о америчким злим намјерама које су кроз савремену историју креирале свјетски политички рељеф преко својих опскурних циљева указујући на друге - поготово ако су конкуренција - као на објекат мржње, чак и у оним поглављима у којима је владало узајамно савезништво међу њима и када им је Запад на основу актуелних геополитичких клаузула указивао етапну наклоњеност. У свему томе видљиво је - у оној политичкој невидљивости коју су маглом цинизма стварали у себи говорећи неисказаним ријечима - да им је далеко више било драго и стало то што је 26 милиона Руса страдало у Барбароси него што је на безуслован начин капитулирала Њемачка, премда су то општом хипокризијом знали савршено сакривати.

Руси нису народ од јуче, али су у одређеним поглављима историје били егземплар геополитичке наивности, не знајући да је крајња намјера друге стране још с почетака њиховог државног постојања па надаље била садржана у демонтирању свега што је у мундијалној конкуренцији личило на властиту инхибицију, па су додатно упрегнули све моћи пропагандног пресинга да намонтирају тројанског коња около зидина руског духа како би га, у добро режираној лукавости, стрпали на гробље историје. Ове намјере, дате у тежњи западне елите, засниване су на амбицијама по којима Русија не заслужује да буде оно што јесте. Како су ту тројанску варијанту Руси прочитали од тада се Америка и европски поданици на челу са Њемачком (која се претворила у креатуру) служе легитимношћу отворених демократских хтијења која преко инсцени-

ране опасности и у име лажиране одбране забадају офанзивне балистичке ракете на руске границе, како би их у одговарајућем тренутку могли напасти и све то правдати демократском вољом сваке учествујуће земље да се попут праведника приклони на страну која би јој из навођене демократске перспективе више одговарала. Ово је један од чувених демократских трикова у коме се демократија претвара у псеудодемократију. Ова правила нису важила за Америку својевремно у доба Кенедија која је изазвала кубанску кризу и довела свијет на милиметар до нуклеарне катастрофе.

Сва правила која промовишу "Drang nach Osten" сада су са окциденталне стране оправдана јер су варикином демократске воље претходно испране све сметње у техници диригованог референдума како би пунином форме нациљали курс нових геостратешких кретњи. Како је Америка запријетила Русији Кенедијем и сигурним атомским ратом ако она, уз извјесне компромисе, не ретерира у постојећем спору, исто тако данас Руси могу да оспоре атомску алијансу Украјине, Америке и поробљене Европе у којој би се Кремљ нашао у радијусу оптималног атомског домета.

Кроз историју Украјина није била држава а притом се треба подсјетити да је добила самосталност искључиво на основу декларације о независности гдје јасно стоји да је само у условима неутралности Украјина могућа као самостална суверена земља. Овим чином hic et nuns унутар изузете историје она аутоматски оспорава своју независност. Како би оправдала своје настајање путем декларације, то је присиљава да се све више обрати миту и промовише фантомске Укре који су настали у дану прије стварања свијета сматрајући путем технике уходаног утувљивања да од њих почиње реална историја Украјине. Врхови одлуке, извјежбани магијом нацизма, сада са архајским националним предиспозицијама лове прилику, преко западних сила, не би ли Русију поставили као демонску силу историје са намјером да невиним жртвама отаџбинског рата упишу још коју нулу у цифри страдања која би напокон усрећила њихову искрену злурадост. Да би се постигла што већа мржња према Русима, ултимативно су игнорисали све обавезујуће одредбе и склонили истину из историје и кроз акламацију настраних одлука политике сада улазе у игру опасног замаха која на најбруталнији начин, за пет минута хода, може допремити море нуклеарних глава до Кремља. То су оне демократије које немају демократију за циљ него су до искључивости саображене са перфидним елитистичким

амбицијама. Разлога за руску операцију има и превише али ова атомска близина која би Русију ставила у окружење смрти јесте доминантна па се руско "њет" наводи као сакрална ријеч која би требало да физички пресијече лукаво америчко приближавање граници у функцији затварања атомског обруча око Русије. Све оно што чини Запад од земље Русије - од државе и простора до духа степе и распјеване полифоније - ствара од ње лудом прогресијом Родину. Родина се ријетко изговара, она се непрестано у питагорејским нотама пјева, јер представља астралну творевину. За друге земље се гине, а за Родину смрт није највећи улог: за њу се може неколико пута дати живот унутар његове јединствене непоновљивости. То разликује Русију од остатка свијета. У прагматичном смислу, у сфери сурове реалности, Русија неће себи да дозволи да буде мета првог атомског удара па је, увидјевши опасност у широј слици апологије, напала земљу која је примарном непријатељу – Америци - направила неопростив стратегијски уступак. У овом нападу нема ништа неморално нити политички нелегитимно, то је једноставно грчевита борба за опстанак. Украјина је настала као совјетска република да би јој распад Совјетског Савеза уручио независност по први пут у комплетном опусу њене исконтруисане историје, која нас, због спорне садашњости, намјерно гура у бајковите свјетове прошлости како бисмо оданде покренули њену архајску суштину. Тамо суштине нема, мада политички мит итекако живи.

Кад си без идентитета, онда се логика позивања пробија све даље кроз историју и далеко чешће се зауставља на тачки мита него на истини. Кад си без стварног идентитета, онда је разумљиво позивати се на фингирану митологију или, ако није фингирана, онда је сигурно супротност спрам оних навода који се политички артикулишу као истина. Њена независност је унутар декларације о независности: ако ове одредбе дођу у конфликт, онда се једноставно мора писати ново слово о Украјини. Она није империјални руски хир, будући да Русија од свих великих земаља на овај начин има понајмање овако артикулисане амбиције. Ово би из логичке перспективе био нонсенс са погледом према историји, јер би на неки начин представљала империјалну тежњу према себи што је опет тешко у поимање ставити. Украјина није ништа друго до одузета Русија од саме Русије и више је настајала у политичким играма из совјетског доба, па још ако се свему томе дода Крим, онда се лако увиђа да је ову исконску географију створило Хруш-

човљево пијанство и тадашња комсомолска дарежљивост, а која је, с обзиром на упоришно мјесто трајног постојања у интернационали, једноставно била неупитног карактера. Настала је далеко више као разградња Русије, а не као аутономна Украјина. У то доба и није било толико важна унутрашња картографија Совјетсог Савеза будући да су се све унутрашње промјене у Русији заснивале на вјечном карактеру совјетске творевине. Неко политичко горе-доље претакање простора унутар овако замишљене државе зарад комунистичке вјечности било је ирелевантног карактера.

Русија је као насљедник Совјетског Савеза, по угледу на свог већег сродника, лако асимилирала својим бићем све разлике у идеју јединствене Русије па је у свој кредо глатко стављала без трунке дискриминације косооке Словене и преко шареног етоса стварала синкретистички идеал који се преко љепоте понајвише објективизирао на фаталној страни женске естетике.

Премда су примат стварале из другог плана, руске жене су без напора у цјелини оцртавале диспозицију руског бића. Оне су погонско гориво свих оних врлина и мана које овај фрапантни етос посједује. И поред тога што су увијек у зони сиве еминенције, управо је то оно идеално мјесто на основу кога неком врстом препада упадају у први план њихових детерминизираних карактеристика. Код већине руских књижевних великана готово на подсвјестан начин контура Руса у мушком роду добија се преко њихових Амазонки. Оне су оно мјесто које условљава врховно одређење врлине код Руса. Екстремно су храбре, луде, одлучне по цијену смрти, никад се нису бојале црног фатума, па и онда када се трагичан исход налази у сигурној извјености. Оне су мијењале љепотом погледа ток ријека, свјетлосном брзином прелазиле дилеме Рубикона, биле храбрије од храбрости, па су, као такве, вазда биле вјечити узор за оне који у мушком роду не смију бити другачији од њих самих. Осим тога, оне су их мелодијом полифонијске пјесме стално узносиле до Заратустриних висова на мјеста гдје прозаични појмови тупе свакодневнице не могу дисати. Руси су морали бити дорасли својим женама јер би ескамотација или сваки намјенски претекст био раван вјечном стиду. Можда је тешко за рећи, али све руске битке добила је Настасја Филиповна у мноштву својих инкарнација, док су мужјаци били извођачи радова које их не смију изневјерити; они су били радна снага чији је темпо учинка диктирала њена несаломљива волунтаристичка физиономија. Руси као појам

саобразили су се са тим емоционалним алгоритмом и сигурно су због тога једини етнос који се искреним плачем радује и побједи и поразу. Преко тог женског елемента налазе се на пријестољу најодважнијег маскулина. Онда уопште не чуди што је руска суза била заступљена у свакој њиховој побједи: то су биле сузе оних који су остали без суза, копниле из принуде како би избрисале сваку разлику између живота и смрти и сушиле се на мјестима гдје су мртви постајали највећи залог њихових утопијских остварења.

Рус зна да је живот преко историје стално суочавање са смрћу и зато носи карактеристичну аутентичну егзистенцију која увелико и просјеком надмашује немисаону свакодневницу. Свака његова мисао је егзистенцијалне природе: на трагу вјечности унутар пролазности, и то оне пролазности са којом се ниједно биће не може изборити. Он у закопаном, у непознатом дијелу свијести, који се не одаје ни сновима, носи пролазност као стално стање ствари, али се никада не одриче вјечности па ни онда када је увјерен да она долази само преко фикције. За Руса је довољно да вјечност постоји у мислима да би могла становати у стварносном... бити и бивати. У природи руске жене огледа се појам Руса. У затомљеном дијелу руске психе, тамо гдје влада неразнатљивост и општост у сфери појединачног на мјесту гдје се налази свијест без категорија, тамо је све на предестиниран начин похрањено и прије него да се појави било каква емпиријска догађајност - која се јавља само да би се активирала њена априорна одлука. Руска жена ће зграбити молотовљев коктел далеко брже од свих других; самоубилачко оружје је трептајни распон између оног априорног и дјелатног акта свијести и симултано наступају као екстатички поступак у нечему што се може ословити виталистичким чином унутар танатозне свијести. Стога би свако тумачење храбрости које одступа од њиховог јаког критеријума изазивало гађење, када физички јача страна у мушком роду не би могла парирати женском ресентиману у руском издању. Када мушкарци не би били достојни храбрости коју показују Рускиње - она, Русија - не би могла више постојати. И док су јапанске камиказе свој живот залагале преко емфатичне дивинизације цара и одлуком безусловно ишли у сусрет смрти, код Рускиња хетерономни разлог није стајао у одређењу њене фаталне судбине зато што је Родина иманентна њеном бићу. Аутономни разлог који је уписан у осјећање према Родини јесте оно што твори двије врсте бесмртности: ону која произилази из властите смрти и ону која се наставља кроз причу покољења.

Овде су слава или нешто друго споредни епилози наума и зато су подвизи ових жена феноменолошки чисти, долазе из морања у којем се живот са лакоћом одриче своје егзистенцијалне непоновљивости. Ако није дорастао Родини,он више није вриједан. Ово емфатичко осјећање посједују само Руси и то само преко Рускиња. Ако устукне пред смрћу у тренутку када се живот јавља као шекспировска дилема и ако у моменту помисли не постаје ријешена дилема, ако остаје дилема на трајном клатну, онда он постаје калкулација, а управо је то оно што су Руси у својим психичким налозима највише мрзили.

Руси се често налазе у ситуацији када светиња општег циља дозвољава животу да нестане, јер је његово постојање у овим недоумицама недолично висини циља. Руси су увијек преко домовине саображавали поимање смисла са смрћу, а ова побуда долазила је из тишине срца и никада се није повјеравала својој замисли па је ваљда зато, за разлику од многих других, носила карактер непорецивости. То је разлог што су њемачки тенкови у овим женама током цијелог рата наилазили на највећу препреку. Преко љубави која се не може укротити јасним појмом преко дефиниције саображеност са смрћу кроз лишавање живота претвара се у дијелу историје у нормалу понашања. То произилази из тога што су Руси мирни у миру а луди у рату. Персонификација Рускиње присутна је у Ани Карењини која је љубављу прешла ону чувену егзистенцијалну границу које се живот суштински боји кроз муку запитаности: шта је иза и је ли то све, је ли то ништа или никад више... хрлећи тамо далеко више него што је очај тјера, јер смрт, у много случајева, далеко боље испуњава захтјеве циља од својеврсне себичности живота. Згњечене Рускиње под њемачким тенковима биле су Стаљинова гаранција у побједу: оне су више него Жуковљеве стратегијске карте сигурне побједе и умијеће ратовања, неким чудним ирационализмом потврђивале да од црте коју творе тачке Лењинграда, Москве и Стаљинграда, Њемачка инвазија неће даље напредовати. Рускиње су по вољи аутономног налога свој живот идетификовале са смрћу без опасности да би их иједна спољна околност могла зауставити у том виду поистовјећивања сматрајући силом убијеђености да се само кроз нестанак може опстати.

Ако Русија опстане, постојаћемо и ми независно од тога да ли смо живе или мртве. Осим тога, укупна бол женског бића у случају Русије увијек је била далеко гора од оног што су ови други трпјели будући да се бол мушкараца окончавала смрћу, а код Ру-

скиња патњом због смрти над онима који се никада не могу прежалити јер су на те ствари у енормним егзистенцијалним дозама биле принуђене. Довољно је поменути да у властитој смрти не патиш за другим смртима јер смрт не пати за смрћу, па је лако уочити кроз омјер бола у којој су они били предности у чистој смрти у односу на тугу коју су оне патњом због смрти носиле. Далеко горе у свему томе било је бити преживјела Рускиња за коју је живот у издању тудје блиске смрти била гора смрт од саме смрти. Побједа илити опстанак Русије за њих је далеко битнији од свих појединачности и оне би у хипотетичкој ситуацији нестанка исто као што то исповједају биолошки митови код леминга пошле у смрт без пардона и то чак путевима лемингових пречица... сматрајући дубоко у себи да је свијет без Русије деформисана творевина која не заслужује постојање. Преко опасног чина и тешких егзистенцијалних суочавања са нестанцима на сваки могући начин Рускиње су инкарнација чистог добра па, кад је то већ тако онда више ниједна латерална радња не може словити као права препрека њиховим усијаним хтијењима. Оне могу судјеловати у одлуци али је предестинираност одлучила у име њих ток финалне догађајности како би из властитог гроба ископале наду и смисао. То поготово важи за одсудне ситуације када се небо пријетњи негира силом поноса преко репетиране гробарове лопате. Овако формирани битак преко игре живота и смрти отвара очи Русији као вјечној идеји па су неким довијањем преко свог специфичног инстинкта независно од живота и смрти увијек у дослуху са оним што се Русији као историји јавља по налогу есхатолошког императива. Биле физички присутне или не, Рускиње су биле у снажном дослуху са свим оним што је кренуло и поболо заставу на Берлин. Оне су побиједиле моћ Њемачке, не они, а они су то урадили само зато што су приближно као оне. Као нигдје другдје жене су присутне у артикулацији врлине или, још једноставније, оне од Русије на специфичан начин творе савремену верзију Старогрчке смотреност. Сви њихови небески циљеви остварују се муком иманентног живота, а то посредовање између земаљске иманенције и небеске трансцеденције примијетио је Достојевски у сваком кадру руске запитаности. И поред тога што се могу разликовати по изразитим дистинкцијама, сви се они у општем појму налазе под заједничким називником фатализма који се споро разгоријева, али у тој надирућој консекуцији засигурно долази до критичне тачке пађења која оцртава Русију као сталну мисао и највећу заклетву.

Када Руси крену, повратка или нема или га нема без хармонике, који, чак и у трансу радовања, увијек на фелинијевски начин цвили. У овој антиномијској синтези похрањена је апологија Русије. Без ове дихотомијске особине се не може побиједити на ломним инстанцама историје. Изразити фаталистички набој представља иницијално биће руске природе. Испољава се као слијепа нужда у крајње критичним ситуацијама. Код Руса се сигурносни механизам опстанка, ако се јави као морање, реализује преко безусловног жртвовања. Запад им није дозволио да овај фатализам остане у стању евазије, него га је провоцирао до тачке када након досезања пуног потенцијала у игри нервирања праве кардиналне грешке у својим тестирањима јер у таквим условима руска силина задобија прогресивну снагу и не потпада под директиву цикличног кретања историје која каже, на Жпенглеровски начин, да долазак до цивилизацијског врхунца по сили логике изазива пад и пропаст онога што се назива заједница, друштво и држава. Код Руса ова логика не важи, у њиховом случају ова трака досезања је регулативног карактера и носи инфинитивно одређење у себи. Смрт је саставни дио ове кретње али је незадржива у остварењу свјетскога плана макар се њихова идеја морала до циља пробијати метком руског рулета.

Код Руса једноставно постоји фермент незадрживости на основу кога она црта из феноменологије духа заувијек важи: свако долажење до границе истовремено представља и њено надилажење. Ови дијалектички чиниоци су услов за артикулацију фатализма који је у кинетичком облику незадржив па и онда када разлози престану бити подстицаји. Русија би из свих свјетских конфликата изашла као побједник јер 25 милиона мртвих представљају ону моћ преко које се никад не може ући у вазално царство губитништва. И да ниједан руски војник није ушао у Берлин и да су сви неком магијом страдали испред брандербуршких зидина, опет би они неком још већом чаролијом поставили совјетску заставу на врх Рајстага. Удјенула би је сигурно Божија рука са звијездом петокраком на себи, независно од тога што је Русија у то вријеме словила као бољшевичка земља. Ово упаривање крста и црвене заставе из површне перспективе сагледавања дјелује као спој који ради на принципу искључивања, али није тако, што нам на примјеран начин указују и Стаљин и Молотов и Андропов и Путин. Они су у тој разлици по поретку видјели суштинску сродност и да је мало бољшевичка струја имала више афинитета према вјери религије, ствари би могле далеко

ефикасније формирати вектор правде и подесити регуларнији курс на траси остварења руске социјалистичке историје. Силина предрасуда била је увјерена да се само кроз елиминацију једне стране пра̏ви пра̂ви поредак унутар ове опречности и да само једна верзија унутар ове дихотомије може преживјети. Ако само једна страна може да заживи, то значи да се друга идеја просто мора спалити на ломачи. Тек је Путин увидио да ова два идеолошка концепта носе изразиту конвергенцију у Добру и имају покретачку снагу у себи а да су изопачени постулати ових страна простор раздора који се по инерцији подразумијевања увећава до конфликта.

У брзопотезном прегледу руске шаховске позиције Путин је овај раздор ставио у помирење па је сад небеска молитва истовјетна трагању за одговарајућим земаљским постојањем која се у опусу правде не одиграва само у друштвеном благостању него у универзалној добробити која по сили постојања мора окупити у свој онтолошки опус и сва друга жива бића, а не само човјека. Путин је на видан начин своју осјетљивост према ванљудским живим бићима демонстрирао на угроженим животињским врстама бавећи се тиме на пословично ефикасан начин лишавајући се снагом стрингентне замисли, у помоћи око опстанка, естрадне пропаганде која се у овим случајевима јавља као ревијални терет у подручју постављеног циља. Бригом о животињама и природи у цјелини оцртао је утопијске контуре на жалосној страни постојеће антропоцентричне онтологије видјевши да је феномен добра или универзалан или уопште не постоји. Тиме је, посредно, указао да Добро као Добро не може постојати у интерним друштвеним релацијама, него да свој појам може освојити на мјестима гдје то здрав разум ни у лудилу не очекује. Путин је увијек био заговорник разума, али не здравог разума, јер се он у својој скурилној очигледности јавља као негација мишљења истине, поготово када је развија по узусима стерилне логике. Многим животињама, почев од амурског леопарда, сибирског гризлија, сајга антилопе, персијског пантера и сибирског тигра дигао је углед на занемареној страни људског битка до ранга сачуваног опстанка па је у многим политичким пригодама успио својим ауторитетом фиксирати њихово биће у потресном стању актуелног опстанка. Треба запамтити да је патња животињског и биљног свијета за Путина она експоненцијана планетарна родина која се мора по сваку цијену одбранити од крајње угрожености присутна у нама самима. У патњи планете је

огромни проценат бола у којој историја човјечанства, чак и унутар своје највеће интерне суровости, постаје минорна.

Путин на сваки начин жели у тешким антропоцентричним околностима вратити поредак архајског логоса у савремену епоху. Он је један од ријетких који не зна сакрити љубав према животињи преко љубави спрам појединачне животиње. У епохи антропоцентричног насиља свијет се мора вратити у поредак мјере: то каже у само једној секвенци онај искрени поглед са фотографије између њега и његовог пса знајући тихом резигнацијом да страшна дискрепанција изван слике у рангу највећег зла влада у објективизираном опхођењу субјекта над ванљудским животом. Он ту преко себе оцртава феноменолошку болећивост и одлучност људске душе, и поред тога што је свјестан да се преко коњуктурне друштвене похотљивости оно свјетско, па и руско, може кроз море мањкавости на трагичан начин изопачити. Познајући свијет из оног стања које ствара јонизоване атоме егоизма, он лако увиђа да се у случају Руса изопачења на свим степеницима у виду дугачких историјских фелера могу у екстазама страсти врло често јављати. Није никад окренуо леђа од руских мана, дубоко у себи знајући да се оне у једној специфичној осјећајности могу преобратити у врлину - и то не неким вјештачким путем него искреношћу на коју се не може ставити било какав приговор. И кад су стварали Вагнер, створили су га под врховном клаузулом патриотизма на темељу којих се све оне спорне специфичности уврштавају у јединствен кредо на основу кога се формирао досад незабиљежени сет врлина. То су оне врлине које се осликавају у сталној вези антипода датог преко живота и смрти.

Код Руса патриотизам је синоним за одлучност. Он је безусловног карактера, а ако у појединим случајевима зафали у лику одређеног појединца, онда бива принуђен на пропаст до највећег могућег стида. Бахмут и Соледар стоје као вјечна потврда руске одлучности. Ово су оне операције гдје је постављени циљ еквивалентан њиховом остварењу. Руске радње које се одигравају у тегобама ултимативног ирационализма укомпоноване су преко знања и одлучности у систем јединствене воље па је извјесност побједе неупитног карактера, па макар се та побједа кретала токовима силних пораза. Својим разнородним јединством, преко елитних трупа Вагнера и Ахмата, показали су да су данашње врлине унутар дисперзивног етноса утиснуте у јединствену правду. Када се ствари одигравају у спектру одсудности, онда руске особине избијају на дјело, поготово

када се конфронтирају са погледом на свијет који у себи носи лаж истакнуту у блазираној комфорнистичкој конотацији. Притом треба напоменути да је сва замисао владајућег наднационалног капитала зависна од конформистичког модела који у равни приземности твори атлански модел државе. То приземно задовољство је толико доминатно у животу просјечности да им је свеједно што у слободи гласања те гласове може пребројавати она инстанца која их увијек може преиначити по свом властитом нахођењу. Не дирај у комфорнистички стил живота, то је заповијест и америчке елите и и оне епске потрошачке категорије којима је овај стил живота намијењен као главна виталистичка терапија. То "не дирај" просто говори да је изван ове недодирљивости све друго изводљиво, почевши од вршљања мултинационалних компанија по свјетском шару па све до аветињског управљања дубоке државе у областима које по злим наканама несагледиво надмашују ординарно поимање стварности.

Америка је своју дубину пронашла у дубокој држави, а сва та дубина огледа се у површности поимања битних ствари. Зато не чуди што је америчка свијест увијек присутна у магнетном пољу приземног живота, што унутар њиховог корпуса најбоље показују епохалне побуне великих индивидуа попут Ленона, Дилана и Морисона. Ова прозаичност, настала кроз историју економије под називом "work in progres", створила је од Американаца мултиплицирану истовјетност на најнижем нивоу на којем се поуздано лако управља без неких нарочитих идеолошких изума. Само ако створи просјечност испод просјечности, лукави елитизам озбиљује себе. У новије доба у Америци демократија се одиграва у свијету симулације. Варијабилност избора је ирелевантна за надолажење и одржање свете константе конформистичког духа. Мисаона индоктринација потрошачки индукованог друштва једноставно гласи: ево вам одређене економске повластице, а све остало је наша брига и немате разлога за бојазан, па чак ако сутра избије и нуклеарни рат.

С друге стране, Руси фаталну опасност носе у себи од првог дана своје историје, добро су утренирани за одсудне ситуације и далеко им у стварности лакше пада универзални погром него њиховим противницима у замислима. То само говори да би они у рату у коме су сви поражени били И остали побједници - то јесте парадокс, али јесте истина, самим тиме што Руси добро знају да се побједе огледају и у поразима, макар они били и фатални. Ово стоји у рефрену руске историје. Издржати у неиздржљивости јесте црта

руског бића која се путевима историје унутар сваке индивидуације пренијела на општост заједнице утолико што је из саме општости била условљена. Не може се рационалним путем рећи из ког смјера су потекле ове особине, али се у случају Руса ради о једном изузетном посредовању општег и појединачног: оно је такве природе да никада неће дозволити зомбираној и пропагандно условљеној свијести да тријумфује над искреном словенском емоцијом.

У случају овог рата који преко Украјине пријети да постане планетарни крах јер Запад игнорише прве црвене линије руских упозорења мислећи да се тај слијед може у континуитету наставити, не знајући да ће право упозорење бити само једном у мирном тону изречено да би у драми амбиваленције, у једном алармном тренутку, све пало у руке коначне одлуке. Америка то мора препознати и поред тога што дубока држава користи бљутави политички дискурс присутан у моћи саможивости која путем изразите фикције отвара Украјини будућности. У слободи постоје ствари које могу и које не могу бити јер, у супротном, кад би све жеље постале стварност, онда би се слобода утопила у оним океанским величинама на којима је и настала. Када би се слобода схватила на буквалан начин, онако како Америци одговара, Русија би у овом деликатном случају постала страдалник украјинске одлуке о приступању НАТО пакту. Наравно да то неће дозволити, исто као што то није дозволила Кенедијева Америка у далеко блажем облику када су руски бродови покушали поставити ракете средњег домета на Куби 1962. године, дајући им до знања да је то чин ултимативног карактера, на основу којег се Русија повукла са Кубе па зато ова руска реакција на тотално окружење своје територије атомским шиљцима представља кубанску кризу на експоненцијалном нивоу и сигуран почетак посљедњег планетарног рата. Треба напоменути да се у оваквим стварима око приступа постављеним циљевима покреће демократски механизам, једно од мјеста гдје је она сувишна. Јер треба бити искрен до краја па нагласити да демократија никад кроз историју није словила као умна и врла владавина него је привидом освајала пук до савршенства доведеном вјештином завођења. Она је површна, пуна хипокризије и, зарад опстојности, осуђена по свакој инстанци на лагање како би мимикријом подилажења наизглед остваривала општа хтијења у име скривених циљева мрачне елите. Да би ови циљеви на прави начин били векторски уперени, то демократија, преко испуњених услова у процесу перманентног срозавања, мора бити површнија и лошија од сваког компаратива.

Други свјетски рат је планетарна катастрофа проистакла из опскурне идеологије са циљем да се по расном критеријуму сигнирају нижа бића како би виша, преко њиховог уништења, могла на доличан начин постојати. За реализацију таквих ствари зло се морало банализовати и вриједносно дестиловати како би могло попримити своју радикалну конотацију. Овај рат би недостатак мржње компензирао ударним механизмом пропагандних интенција на основу које би одијум према Русији ишао тоном црне мржње која би за циљ имала нихилизацију једне стране у коме би се, у епилогу дјеловања, привид пропаганде морао сломити истином руске љубави према домовини. Овај рат на степену нуклеарног војевања био би манихејске природе, али не би знао за побједу Добра и преко незамисливе трансцеденције успио би можда само навести ко је поражен у укупнм поразу. Руси чак негдје у себи могу рећи: наши губици су потпуни, све је нестало, али нису страшни јер постоји онај платонски свијет у коме можемо преживјети. Они могу за себе рећи: ми смо једна од ријетких земаља која може постојати као идеја. Ми увијек истовремено живимо на два нивоа стварности, док би скоро сви други били принуђени да крену стазом ентропијског трансфера из бића у "ништа". Русија на неки начин и постоји као побједа Платонове филозофије. У том унифицираном крају, заснованом на апсолутном поразу, ипак се стварају флуктуације унутар апсолутности па ће једна страна у смрти пораза бити у горем положају од друге. Самим тим што знају шта је тегоба живљења, Руси знају да кроз духовно преживљавање невоље лакше прихватају стање мрачне неминовности и на тај начин они носе условни тријумф у оном стању које неће знати за побједника. У оном дијелу рата када више неће бити преживјелих, улази се у други стадијум деструкције када живи више неће одлучивати о исходу: када се покрене рат неживог против неживог у име оних идеја које су покретале живе: када ће удар по тастатури атомских обарача доћи као дјело мртве руке која долази на сцену када обарачи првог, другог и трећег удара увелико униште скроз уништену Земљу и без трунке сумње је доведу у фазу када се свака вјероватноћа окончава на утопији "никад више ништа" и трајном карактеру нулте будућности. Она има за циљ да усмрти и мртви свијет како би сваки потенцијал гласио као немогућа актуелност будуће историје. Побједник у овом рату је она страна којој ће у свему овом лакше пасти коначни пораз планетарног постојања.

Руски фатализам је добро познат по томе што добро подноси крај, за разлику од западњачког утилитаризма који са филозофском дрскошћу корист наводи као крајњи морални циљ. Западни утилитаризам са пуно срамних хтијења у себи представља пораз по себи у односу на руски фатализам по коме ни сам живот не представља неку нарочиту егзистенцијалну награду. Преко обиља смрти Русија је силом прилика одређена трансцеденцијом: у смрти одјекује атараксијом, независно да ли Русија станује у стварности или у идеји или на оба мјеста истовремено. Зато је Запад губитник у општој свјетској пропасти јер се само у општој пропасти пораз од пораза на пресудан начин разликује. Утилитарна изопаченост се наметнула као главна окцидентална норма: само на основу ње крузер наслијепо крстари океанима и ломи мора валима крајњег басмисла. Бити кроз имати: ту је концентрисано западњачко разумијевање ствари. Ова верзија живота наводи се преко разоноде као врховног начела благостања и то у свијету који се налази у стању у коме би све ове изведенице из обијести требало обрисати презиром како би се преко ове негације спознао логос живота на чистини времена и наново сагледати битак субјекта унутар свијета из позиције која негира пуку непосредност. Овако формулисана непосредност тјера нас слијепом нуждом у ниски проценат обећавајуће темпоралности која би кроз морање постала услов за појаву једног примјеренијег субјекта - субјекта у коме пребива другост на примаран начин унутар нове срођености са свијетом.

Рат “Мртвачке руке” долази у обзир као инфинитезимална могућност да поменута три удара издају своју крајњу намјеру који се састоји у непорецивом уништењу другога, а, у овом случају, у уништењу свега што јест. “Мртвачка рука” би била комфирмација несагледиве посљедице, нестанка свих вертербралних организама, стварање нуклеарне зиме која би потрајала стотинама година као јединствено годишње доба, после којег, по логици ствари, слиједи трајно љето стаклене баште. “Мртвачка рука” не дозвољава ни оно што се назива нулта апроксимација. Она је конципирана да би апроксимација била негирана и свака нада заустављена. Политичка владавина која изазива Русе на ову врсту узвраћања произилази из инфантилности корпоративне мисли која сматра да је свемоћна и која је истовремено толико умишљена да је прије спремна да изазове потпуни крах него што би се одрекла своје водеће волунтаристичке улоге. ИQ на позицији стварне власти у име дубоке државе која из-

лази на површину у лику корпоративног капитала сматра себе недодирљивим ентитетом. Она чак и у оваквим интегралним сукобима није свјесна да би је под том ИQ шифром као од шале проналазили или Сармат или Циркон или Кинџал у својим интерним олимпијским надметањима. У општој пропасти психолошку предност Русима даје стварна снага њиховог хиперсоничног оружја које би у овом актуелном атомском двобоју далеко већом брзином и прецизношћу до уништења погађала свог ривала. Због тога је амерички Запад понајвише бијесан, будући да су Руси у релативно кратком року надмашили свог конкурента за цијелу епоху технолошке предности. Уз постојање овог оружја стоји официјелна руска опаска да је свака противракетна одбрана обична вашарска играчка у односу на нагли помак и стечену нуклеарну супериорност коју су Руси остварили у хиперсоничној сфери. Створени амерички јед истовремено их кочи и тјера на несувисле радње као што је усиљено проширење НАТО пакта. Шта ће превагнути, не зна се и поред тога што су у игри амбиваленције подједнако заступљени како тотални нестанак тако и неки нови унапријеђени детант који може рекурирати пријатељевањем како са човјеком тако и са пониженом природом која представља главну жртву изопачених људских аспирација, независно од тога да ли оне произилазе из Добра или Зла. Са договором на челу прилично је извјесно да ће заувијек изумријети политика на коју се јежи планетарна кожа када се ствари цјелине са људске инстанце гледају преко погубних изотопа властитог интереса и трајне користи. Треба напоменути да је у коначном и крајње ограниченом свијету трајна корист само трајна фикција и ништа више од тога. Зато би крај хегемоније био почетак једног новог свијета у коме ће сувереност добити и некадашњи робови, исти они које Американци и данас као некад оне у галијатским товарима, само сада у софистицираном издању, гледају као чиниоце једне регуларне друштвене констелације. Због тога не чуди што већина свијета, из аспекта појединачних земаља, кроз поглед у ружну прошлост, сада у таласима стављају потпис на Русију која тежи узајамној економској равнотежи, односно оној врсти опхођења која своју интерну добит неће развијати на разореној природи као што је то рађено кроз већинску историју цивилизације, него преко економије која ће пажљиво руковати све рањивијим стањем натуралног свијета.

Русија се уопште не шали нити ће се либити да употријеби нуклеарно оружје ако се ова перфидна западна ароганција наста-

ви на начин потененцијалног растакања њихове земље. Из силне љубави према својој земљи они су спремни на парадокс по коме би уништени свијет био спас за уништену Русију. Исто тако знају да ће оно преживјело, у лику једноћелијских организама и разних бактерија, навијати за Русе и на сваки начин наводити будућу еволуцију према њиховој мисли. Ова парабола није истина али нека буде вјера. Овај процес немогућ је из аспекта истине јер еволуција није навођен процес него предствља дијалектику оне закономјерности која профилира феномене биолошке дестинираности из перспективе несагледиве насумичности па, кад би поново почела, вјероватно овако нешто по својој бити више никад не би створила. То не би било ништа чудно јер се са оваквим човјеком комплетна еволуција у свом финалном разлогу јавила као неуспјело дјело. На крају, са Русијом као свјетском идејом, нестаће она оглодана прагматична замисао гдје се напредак артикулисао према статистици економског раста и притом у потпуности занемарио природу у њеном спасу. Може се послије овог рећи да у свему ономе што је вриједно за човјека стоји у опстанку идеје Русије: можда се у томе крије спасени Амазон као напредак, онај исконски крајолик који ће по свему постидјети важећи прогрес заснован и једино препознатљив на константнога раста.

Постојећи конфликт је увидио лаж долара утолико што је властитом симулацијом оправдавао поредак ствари на начин у коме је биће природе путем моћи постало ресурс и простор за колонизацију свијета, а јадна природа једино значење задржала преко природног богатства и пуког ресурса. Довели смо свијет у препондеранцију аритифицијелног постојања, у геолошко стање антропоцена у коме је искон изгубио смисао и кроз тај губитак задобио јединствена антрополошка својства. Можда Русија својим ведским духом поново уведе мјеру и поврати поредак логоса планети измученој цивилизацијом која убрзаним сливом утиче у заборав битка. Стварање свијета унутар поретка овако засноване цивилизације форсирао је принцип нападне хегемоније.

Људска врста се реализовала преко моћи која је наметала колонизацију природе у намјери стварања неприкосновеног власништва на сваком шару нововјековног простора. Понижени и увријеђени били су потрошни материјал за афирмацију духа добити у овако формулисаној историји, па је логично што се политика огледала у распореду унутар центрипеталне сфере стриктних људских

интереса. Овај преврат у новој конфигурацији савезништва Русија покушава поставити на принцип продуктивне топлине у политичким односима, нарочито ако они показују афинитет према природи као примарном услову опстанка. Ова новост у артикулацији коперниканског окрета захтијева неизбјежно истискивање Америке из тежишта мундијалне владавине и то преко искрености која је у претходним добима била преко западне политичке озбиљности грохотно исмијавана. Историјом је управљала превара и зато овај народ поступцима политичке финоће жели еманциповати односе преко негативних узора које Запад немилице дистрибуира кроз форсирање корпоративног духа као јединствене мундијалне могућности. Ваљда је због овог примата интереса сваки политички дискурс био у савезу са једнократним сврхама у којима су средства интензитетом исцрпљивања у муци бола увелико надмашивале финалне радости благостања. Утолико ова цивилизација представља парадокс, поготово ако се он сагледава из његове покретачке димензије. Покренута је умом а у прилици је да оконча у тоталном безумљу. То што су ови моменти санирани преко сврх,е означава да су средства била покретна оруђа претпостављених и увијек опскурних циљева. Сам процес на овој релацији већ по себи постоји унутар светиње циља.

Русија се дубином емоције симултано упуштала у политику посредовања небеске и земљске правде и никада се није одрицала есхатона као осигурача земаљских дешавања, па чак ни у оним приликама када је знала да ће бити провизорни губитник текуће историје. Из неких других свијетова у њој је стално проговарало да врлина мора доминирати политичким односима по цијену сваког хетерономног разлога. Није чудо што се за љубав врлине кроз руски дух у овом рату стално провлачи увјерење да је боље бити мртав него ампутиран од појма врлине. Редукционистичким дискурсом изражено то овако гласи: боље бити мртав него кукавица или издајник. На темељу предања то се код Руса провлачи с кољена на кољено и тече кроз све недошле генерације. Храброст у жртви се клиско увлачи у вјечност легенде и то баш на онај начин у коме ће она увелико надмашити суви историјски податак. Она стоји као вјечни узор свих будућих времена ако ствари гледамо из инваријантне позиције руске духовности. Све традиције могу пропасти, трпјети измјену на себи: ова ће једина бити за сва времена и постићи вјечност по себи - и то преко самог времена. Ово апострофирање крајности, кроз упорност трајања, превазилази саме циље-

ве на сличан начин на који је Скотова одлучност у изгубљеној позицији на Јужном полу, преко достојанства пораза, њега и његову поларну екипу одвела у легенду, а Ролада Амундсена кроз тријумф прве пободене заставе на Јужном полу директно у историју. Наиме, Скот је други стигао на пол, иза Ролада. Кроз поход повратка знао је да ће реални повратак, преко невоље на невољу, остати фикција, остајући заувијек на леду Антарктика како би заједно са својом експедицијом подијелио смрт у вјечности истовјетних осмјеха јер се на овим температурама умире у пози вјечне радости и привиду вјечне прољетне топлине. Двије Скотове вјечности: смрт и легенда, сублимиране су у један од највећих митова XX вијека и то по нацрту и инструкцијама најсуровије реалности.

Ова синтеза код Руса једноставно постоји и нарочито је видљива у "или-или" ситуацијама, у оним чудовишним дешавањима када живот зарад идеје постаје ефемерна категорија. То ствара ону становиту предност спрам многих осталих историјских учесника, на шта Руси увијек рачунају у спорним конфликтним ситуацијама. Њихово шекспировско "бити" не бјежи од "не бити", а притом је оно "не бити" агенс сваког могућег бивања. Знајући да је у тешким ситуацијама другима много теже из аспекта подносивости, ова релација учествује у афирмисању њихове ратне доктрине која немилице користи фактор исцрпљивања противника тако да у свему томе знају на худинијевски начин да сакрију своје намјере и да их као такве трајно држе у тајности. Код Руса се то зове Маскировка.

Русија у промјени геополитичког концепта учествује са објективним преференцијама попут огромног простора, великога знања и оне доброте која је несамјерљива са сваким добром који други посједују. Десет година су испред осталих по оружју, али, како су данашње деценије постале еонске величине, то свако стизање Русије у њеним дометима ствара још већи јаз спрам оног што се жели достићи. Што их више стижу, то им они све више бјеже. Ова разлика настаје из простог принципа: из разлога што се западни фатум, преко дубоке државе и елитистичког интереса, у коме сама држава постаје споредна категорија, у судбинском смислу своди на декаденцију. И док ови све више постају заглављени у свијет тривијалија типа једнополна, двополна, трополна, четворополна љубав или како би и у којој родној верзији могла изгледати Олимпијада 2052. године, дотле Руси у конфирмацију стављају све оно што произилази из логике живота и не стрши од природне ос-

нове, чак и онда када се те исте ствари јављају у трансцендираном друштвеном облику. Држећи свијет у заједничкој суштини без имена, они не упадају у зону нонсенса него преко реалних премиса покушавају да врате човјека у интегрални смисао живота. У овај циљ су инкорпориране све њихове грешке, али су оне биле катализатор за досезање себе и свог властитог појма који се одазива на име Русија. Тај поетски живот дат на текстури степског хоризонта, присутан и на стадијуму мужика, код њих није заговорник антропоцентричне искључивости него на њега сада, овде и кроз историју гледају као што су стари Грци у архајско доба на запитан начин упирали поглед у поредак логоса.

Гледајући на Русију из перспективе историје, она је империја по величини и подвизима: створила је себе бранећи се од других империја са којима је дијелила историју и јачала тако што се јуришно одбранила од Монгола и Татара, потом од Османског царства, моћне Шведске, Пољске и Њемачке и путем транса опстанка брисала са ударних мјеста свјетске позорнице све оне освајачки настројене противнике на основу којих је и сама постала империја. За разлику од других, она је на јединствен начин знала да се преко властите историјске боли, патње и смрти - у оном поретку како их дармом наводи будизам - носи трајно са невољама људске пролазности, независно од тога да ли су били губитници или побједници. Једноставно, они су народ или идеја који су спознали да су и побједа и пораз једнако тешки опстанку. Зато су Руси оличење оне изузетности која у реакцији алтеритаса изазива неолибералну завист и корпоративну мржњу, па је разумљиво што се русофобија јавила као њихова водећа идеолошка мисао.

Добрило АРАНИТОВИЋ

ЕТИКА САМОЖРТВЕНЕ ОДАНОСТИ

О рођеним, прирођеним и одрођеним Србима

У свету не постоји народ који је трпељивији
и братољубивији са свима од Срба, а то
је чудесна особина.
Енрико Јосиф

Појам идентитета је један од основних појмова психолошке науке. Ријеч је о потреби и напору личности да, и поред промјена у друштву и њој самој, остане идентична себи, изграђује и учвршћује своја битна, одређујућа својства. А то важи и за идентитет сваке етничке, религијске и културне заједнице. Током вјекова српски етнички корпус се осипао, утапао у друге етносе и религије, али и богатио управо захваљујући магнетној снази своје трпељивости и братољубља, о којима говори Енрико Јосиф, један од „прирођених Срба“. „Човјек је дошљак на земљи“, каже Свето Писмо и српско изворно саосјећање знали су да препознају многи дошљаци, добјеглице и пребјеглице на српској земљи, под српским кровом - поставши „Срби Мојсијеве вјере“, „Срби руског, њемачког, цинцарског, јерменског итд. поријекла“. У наше вријеме кад се, како каже мудри Мило Ломпар, шири дух самопорицања, буја дезинтегративна свијест и у некада најсрпскијим срединама, вриједи подсјетити на неке од примјера саможртвене оданости рођених и прирођених Срба.

*

Прије неколико мјесеци лист *Пљеваљске новине* је топлом биљешком пропратио одлазак на вјечни починак свјетски познате филмске умјетнице Нађе Подерегин, ћерке наше земљакиње, ауторке романа *Свитање*, Милке Бајић Подерегин. Нађин и Ољин отац, Подерегин Петра Игњатије, рођен 1897. године у Кремен-

чугу у Русији, био је, као добјеглица испред бољшевичког терора, професор Пљеваљске гимназије између два свјетска рата. Њемачка окупација 1941. године затекла га је као професора Пољопривредне школе у Краљеву. Спроводећи одмазду над голоруким народом „сто Срба за једног Њемца“, и професор Игњатије се био обрео у првом строју за стријељање у Краљеву. Иако су га касније сами Њемци, и њихови домаћи сарадници наговарали да иступи из строја јер није Србин по националности, савременици су забиљежили да је „остао испред пушчаних цијеви са својим ђацима“. С народом који га је пригрлио као свога сина. Овај велики Рус је тако одржао ненадмашну лекцију саможртвене човјечности подијеливши са својим ђацима и њиховим родитељима трагичну судбину жртве окрутне германске одмазде. Себи је одузео право на искорак из строја за стријељање потврђујући на тај начин своје прирођено српство. Остављајући иза себе најсвјетлији људски траг а у наручју одане супруге двије сиротице.

*

Родолф Арчибалд Рајс, швајцарски Њемац, криминолог свјетског угледа, дошао је на позив српске владе током Првог свјетског рата да истражи злочине које је аустроугарска солдатеска починила у Мачви, Подрињу и широм српске земље. Свјетска јавност је захваљујући овом непристрасном стручњаку сазнала за до тада нечувене и непојамне злочине његових сународника и њихових сателита. Тај велики човјек и након рата је остао у Србији, сродио се с њеним великим и страдалним народом оставивши му својим тестаментом два велика дара: рукопис *Чујте Срби, чувајте се себе!* да се објави послије његове смрти и аманет да кад умре његово срце буде сахрањено у посебној урни на врху Кајмакчалана. Рајсов рукопис је прије једну деценију пронашао и приредио за штампу наш завичајац, познати историчар Милић Ф. Петровић, а Рајсово срце и његову урну, постављену 1928. године, разорили су током Другог свјетског рата вјероломни Бугари против којих је и вођена и добијена знаменита битка на Кајмакчалану 1916. године. На урни је писало:

Овде у овој урни, на врху Кајмакчалана,
Златно срце спава,
Пријатеља Срба из најтежих дана,
Јунака Правде, Истине и Права,
Швајцарца Рајса, ком’ нек је слава.

У Јеванђељу је срце схваћено као центар личности и источник љубави. Рајс је овај свој чин мотивисао жељом да искаже управо такву љубав према народу кога, како је записао, краси јунаштво, родољубље, гостољубље, демократичност, самилост, поноситост и бистрина. Без имало патетике речено, људски је вјеровати да то његово срце, - крхко и трошно, као и све људско, - и даље куца негдје у висинама планине која је данас изван српске земље као што и дан-данас љековито одјекују његове мудре поуке о врлинама српског народа и потреби да се непрекидно отклањају и бројне мане нашег менталитета. Данас арнаутски зликовци, прваци у досадашњој историји човјечанства по нечовјечности, већ двије деценије чупају срца, бубреге и плућа похватаних Срба и крчме их за огромне новчане своте како би се уградили у груди пацијената на клиникама широм планете. Планета то зна, али се прави глува и слијепа. Велики хуманиста Рајс, своје саосјећајно срце даровао је страдалном српском народу а данас те људске хијене некажњено ваде жива срца киднапованим Србима уз прећутну сагласност својих моћних покровитеља. Запјенушених заговорника "људских права" и „љекара без граница". Осионих насилника и лицемјера без граница.

*

Прослављени српски војвода Живојин Мишић, као што је познато, за вријеме школовања на њемачким војним школама, оженио се Лујзом, ћерком угледног племића која је, и поред великог противљења родитеља, дошла са својим изабраником у његово родно село Струганик код Ваљева. Овом потомку братства Каљевића из Тепаца код Дурмитора родила је три сина од којих се настарији, Александар, прославио као велики јунак у бици на Церу и другим биткама током Првог свјетског рата. Судбина је хтјела да овај јунак, као један од најоданијих сабораца пуковника Драже Михаиловића, већ на почетку устанка против нацистичког окупатора буде ухваћен и стријељан. Прије осуде на смрт понуђено му је да свој живот откупи сарадњом са окупатором уз пријекор што он, син мајке Њемице, у коме тече пруска крв, окреће пушку против своје сабраће. „Да, текло је у мом крвотоку пола њемачке крви, - одговорио је Живојинов и Лујзин син - али више није остала ни једна кап – пролио сам је против вас током четири године ратовања у минулом рату".

Павле Штурм, пруски официр, који се посрбио посрбивши и своје њемачко презиме адекватном српском замјеном: Јуришић, био је српски ђенерал у Балканским ратовима и Првом свјетском

рату. Командовао је Трећом српском армијом. Знаменита је његова реченица изговорена када је аустроугарска солдатеска након церског пораза поново започела нови напад преко Дрине: „Шта траши офи Шваба на наша света српска земја!?“

*

Године 1858. Тома Бацетић из Бање код Прибоја дошао је са школовања у Београду да буде учитељ у свом родном селу, али је од првог корака на тлу завичаја, и читава три мјесеца касније, имао само једну бригу – како да сачува живу главу од турских крвопија и поново се докопа српске границе. Путујући са кирицијама да се у Новој Вароши пријави турском кајмекаму, сазнао је за трагичну судбину сељака Петра Ђеновића из села Грачанице код Прибоја. Њега су као угледна и лијепа човјека арнаутске крвопије, тада у служби нововарошког кајмакама, лажно оптужиле да жели да пребјегне у Србију, ухватиле га и осјекле му главу у оближњем потоку. Према свједчењу чобана, који су скривени у грмљу посматрали Петрово смакнуће, зликовци су му најприје понудили да се потурчи, направили крст од укрштених букових гранчица и рекли да га згази ногом и пљуне на њега. Поновили су то три пута а из Петрових уста су три пута чули исти одговор: у којој сам се вјери родио, у тој ћу вјери и умријети. Затим су његову одсјечену главу натакли на колац и пронијели кроз нововарошка села шенлучећи из пушака што су, како су говорили, убили одметника. Петар није хтио да похули ни на од пруђа импровизовани знак крста, јер тај крст за њега је био једнаковриједан као и онај на цариградској Светој Софији, у Јерусалиму, Студеници, на његовом прибојском Светом Николи. Јер је знао да пљунути и на такав крст значи – пљунути на своју боголикост, на светосавље, на свој српски род, на његову историју. Није себи дао прилику да се позива ни на какве изговоре, *на околности*, на принуду и природни страх од смрти. Своју светосавску, српску вјеру није хтио да трампи за своју невину страдалничку главу, да тако, иако свезан испред исуканих јатагана, откупи свој живот. На исти начин као што је свезани ђакон Авакум, након пропасти Првог српског устанка, ишао на вјешала говорећи: „Срб је Христов, не боји се смрти“. Тома Бацетић је трагичну судбину Петра Ђеновића описао у својој књизи *Стара Србија*, објављеној у Москви 1876. године, коју сам имао част да преведем и објавим у издању Историјског музеја Србије 2001. године захваљујући претходно поменутом Милићу Ф. Петровићу, далековидом директору овог музеја.

*

Средином прошлог вијека Џорџ Орвел је објавио роман *1984*, један од класичних романа из жанра такозваних „негативних утопија“. У њему описује тоталитарно друштво будућности у коме је на челу Велики Брат. У том друштву је однос према историјској истини и прошлости у потпуности волунтаристички. Партија проглашава неке догађаје и личности непостојећим или их оцјењује у складу са тренутним политичким интересима. Главна личност Орвеловог романа је на радном мјесту архивара који уз помоћ најсавршенијих машина свакодневно исправља новине, књиге и енциклопедије у складу са дневном политиком пројектујући у прошлост оно што владајућа Партија жели да се десило и што таквом манипулацијом треба улити у главу изманипулисаном грађанству. Али је то код Орвела само литература, инспирисана додуше тегобним искуством тоталитарних режима двадесетог вијека, али ипак – литература. Да живот може да надмаши сваку литературу доказ су и настојања и бујања одређености код неких доскорашњих Срба. У виду устоличавања нових националних, вјерских и језичких идентитета. Барјактар таквог орвеловског захвата у своју породичну прошлост на нашим просторима јесте, како „друштвене мреже“ недавно дојавише, један од актуелних монтенегринских челника науке и просвјете који је на надгробној плочи свог претка избрисао његово српско опредјељење. Како не би свом потомку ометало трагање за новим идентитетом и новим научним и етичким промакнућима. Али ово није Орвелов архивар који се бави неком фиктивном папирологијом, ово је стварни потомак који длијетом у руци из надгробног биљега свог претка изрезује некадашњи, данас „погрешни“, неприхватљиви придјев.

Као што видимо, у овој маленој галерији ликова занимљива је карактеролошка путања од Петра из прибојске Грачанице до неких представника интелектуалне и научне елите некадашње „српске Спарте“, од Игњатија Подерегина до савременог подгоричког гробословца, да се послужимо изразом Момира Војводића. Али понекад зна да сунце „проведри наврх Горе Црне“. Потомак оног Станише Црнојевића, опјеваног у *Горском вијенцу*, који је мајци Мари „прогризао сису у посање“ и „рајско пиће просуо у њедрима“, угледни савремени економиста, вратио се вјери прађедовској, одјенуо се у првотно име свог одсрбљеног претка и тако окајао његов вишевјековни гријех, разлог материне клетве. Приложивши тако и своју малену али драгоцјену лучу нашем свеопштем озарењу.

Јелина ЂУРКОВИЋ

ВИЂЕЊЕ РЕФОРМЕ ШКОЛСТВА

Босна и Херцеговина је у реформу високог школства ушла ad hoc, или народски речено – грлом у јагоде, што значи без истинских припрема, прорачуна и сопствене стратегије, усвајајући Оквирни закон о високом образовању, у чему су је слиједили и њени ентитети. О томе је само дјелимично одлучивала домаћа политика, јер је динамику промјена условљавала тзв. међународна заједница, намећући реформу, нама познату под називом „болоњски процес“. Све темељне промјене вршене су у ходу, на парче и без озбиљнијег учешћа академске заједнице – наставника и студената. Углавном, новине и директиве прослеђиване су од управних структура ка извођачима радова у настави.

Реформа школства извршена је вертикално – од основног до високог образовања, и, рекло би се, да је главна стратешка намјера реформе била да се постане дио јединственог европског простора у коме би се остварила проходност учесника у образовном процесу и на цијелом означеном простору. Мијењани су наставни планови и програми, уведени једносеместрални предмети и бодовни систем вредновања наставног процеса на факултетима. Промовисана је и могућност да студент може да бира код којег ће наставника слушати одређени предмет а код којег полагати, што је подразумијевало да на сваки предмет могу бити запослане два наставника. То, вјероватно, у богатим, али у нашој сиромашној држави отишло се у другу страну: у гомилање предмета по једном наставнику! Треба рећи да у постојећим законима за сваки ниво образовања није обавезна и одредница *васпитање,* што је крупан пропуст у стратегији, а он је посљедица западног мишљења да васпитање припада неким другим институцијама – породици, на примјер, те да не треба да оптерећује сам образовни процес. То се дубоко коси са нашим традицијским мјестом и улогом школе и школства у цјелини и о повратку васпитања у образовни процес ваља хитно размислити.

На високошколским образовним установама већ је петнаест генерација прошло кроз нови систем стицања знања и вријеме је да се изврши темељна анализа резултата тог новог система образовања. Она би морала да обухвати истраживања у два смјера. Први се тиче стеченог квалитета знања, вјештина и умијећа свршених студената на факултетима образовног смјера и, сходно томе, њиховог учинка у основним и средњим школама. Повратна информација је од битног значаја, а она се, посредно, већ наслућује: на Педагошки факултет у Бијељини, примјера ради, стижу генерације са све оскуднијим предзнањем за студиј који се бира и генерације са све лошијом писменошћу. Над овом чињеницом треба се добро замислити. У вези с овим су и истраживања у другом смјеру, а она се тичу анализе наставних планова и програма на наставничким факултетима, анализе оптерећености наставног особља и бројем предмета и бројем радних сати, те научноистраживачким радом. Апсурдно је да су универзитетски наставници дошли у позицију *учитељице,* а то значи да предају по четири-пет, а, неријетко, и 8-9 предмета, како би испунили задату норму, а, поврх тога, морају се бавити и научноистраживачким радом да би уопште задржали радно мјесто. Оба сегмента рада су веома захтјевна и сама по себи траже потпуни ангажман човјека – практично су то два радна ангажмана; законска регулатива је рестриктивна и искључива а - државна каса полупразна. Какав красан стимуланс за цјеложивотно учење и напредовање! Заправо, поуздано се може рећи сљедеће: „болоњска“ реформа приличи богатим а не сиромашним земљама каква је Босна и Херцеговина.

Ако је стратегија образовања по „болоњском процесу“ имала за циљ проходност људи и знања на јединственом европском простору – требало би већ да имамо резултате и на том пољу. Имамо ли их? Ако је један од циљева био и стварање „интегрисаног“ универзитета – имамо ли га када је размјена знања и људи у питању? Чини се да је универзитет најбоље интегрисан у контроли токова новца између „интегрисаних“ јединица и руководећих структура. Наслућује се затварање у сопствене „јединице“ како би се сачувала радна мјеста и дјелокруг рада. Ако нисам у праву, онда је то најбоља потврда да нема протока информација између факултета у оквиру истог, „интегрисаног“ универзитета. Ето још једне теме за анализу стања у реформисаном високом образовању. Приватни образовни факултети су такође битна тема за анализу.

Педагошки факултет је све своје студијске програме свео на једносеместралне предмете, увео бодовни систем и дефинисао звања додипломских студија. Увео је у перспективу студиј другог и трећег циклуса, ушао у састав тзв. интегрисаног универзитета. Шта је то практично значило у односу на претходно стање? Број предмета које су студенти обавезни да слушају попео се на око четрдесет за четири године студија, рачунајући и оне обавезне и оне изборне које су такође били обавезни да изаберу по неком редослиједу у току студија. Зашто се и како се то десило, то мора бити предмет озбиљне анализе: ради ли се о цијепању доболоњских предмета на два или три једносеместрална курса како би се задовољили захтјеви реформе, или прилагођавању броја предмета броју затечених наставника; ради ли се о увођењу нових предмета који су изискивали ангажовање додатног броја наставника са других високошколских установа – тек, то повећање броја предмета изазвало је вишеструке посљедице.

Са становишта студента – број предмета и обавезно присуство предавањима, вјежбама и консултацијама претворило је студента у ученика. Његов дневни ангажман на факултету изједначио се са оним средњошколским временским трајањем наставе. У тај временски интервал не спада и бављење истраживањем и консултовањем литературе, јер за то услова на факултету нема довољно. Библиотека је неупотребљива са својим сиротињским књижним фондом, те студенти иду у градску библиотеку, гдје је фонд нешто богатији. Рад у настави је сведен на класично предавање и репродуковање знања, супротно новим интенцијама, напросто зато што се, умјесто синтезе и допуне донесеног знања мора поћи од почетка у стицању бар основних појмова и њихове примјене. Из претходног образовног циклуса доноси се веома оскудно и неосвијешћено знање. Број предмета, обим градива и обавеза да се након семестра све обавезе у вези са испитима окончају, намећу такву динамику рада која негдје око средине семестра већ достиже свој замор; студенти полако заостају прво на предавањима, затим на вјежбама, а онда и на испитима. Још се није десило да су сви студенти изашли на први испитни рок из књижевности или књижевности за дјецу и да их је већина и положила испит. Замор материјала је неизбјежан. Губљење ритма студирања зна се протегнути на изнуђене испитне рокове којих је из године у годину све више, па опет један број студената бива принуђен да обнови годину. По-

већавање броја испитних рокова алармантно упозорава на опадање квантума и квалитета знања. Више је узрока томе. Ограничићу се само на предмете књижевности.

Прво, уочљиво је да већ неко вријеме генерације нових студената долазе са све мањим знањем правописа и граматике. Непријатна је чињеница да нису савладане елементарне правописне норме, а о правилно обликованој реченици да се и не говори. Осим на писменом дијелу испита, мањак знања се открива и на усменом. Оно се тиче и опште културе, као што је нагађање једне студенткиње да је Косовска битка можда била битка за Београд! Рјечник наших студената је недопустиво сиромашан, што је посљедица недовољног читања и, парадоксално – типичног „компјутерског језика“ којим се служе да се што краће саопшти порука а то искључује интерпункцију, реченицу, потпуну мисао. Зато читање умјетничког текста на вјежбама изгледа право мучење, нарочито вишесложних ријечи (типично и за политчаре!).

Друго, када ефективна настава књижевности – одбију ли се празници – траје тринаест седмица, онда треба бити велики маг да би се, ионако сведен на минимум, програм предмета апсолвирао! Да би се разјаснио и „утврдио“ неки основни теоријски појам из области књижевне науке, на примјер, потребно је и основно предзнање студента, које он најчешће нема, али и вријеме да усвоји ново знање. Усвајање знања је процес, а процес подразумијева неопходно вријеме које студент такође нема. Ако се то предзнање подразумијева, онда се на испиту добије одговор да постоји „мушки, женски и средњи књижевни род.“ Овдје се треба запитати и о квалитету средњошколске реформе, о уписној политици на наставничке факултете, о „болоњском процесу“ посебно. Није примјерено да се један тако важан предмет какав је књижевност, основна алатка наставнику на часу матерњег језика – а тих часова је највише у току седмице – сведе на један куси семестар изучавања. Исто важи и за књижевност за дјецу. Ови предмети морају постати најмање двосеместрални, као што су то и математика и српски језик. То практично значи да би требало темељито преиспитати студијске програме и предмете који су се неприродно умножили и саобразити их са наставним плановима и програмима основне школе, као што је био случај на почетку рада учитељског факултета. Недостајао једно вријеме, на примјер, курс историје, а „географије“ се баш било намножило!

Са становишта наставника, „болоњски процес“ је неизмјерни извор збуњивања и обесмишљавања његовог посла и интегритета.

Дробљење студијских програма на једносеместралне предмете повукло је за собом удвостручење наставне норме са три на шест сати (Ову подвалу о броју сати у норми смислио је давно бивши министар просвете). Нема тог предмета који ће на нивоу студијске године бројем сати испунити ту норму! Посљедица је – претварање наставника у сакупљача већег броја предмета да би зарадио плату. Тај број се креће од четири до седам, осам, и више. Ако их не нађе на свом факултету, кружи на „интегрисаном универзитету“ од једне до друге „организационе јединице“ не би ли некако скрпио норму. Одговоран и савјестан наставник се тако удвостручено троши, и расипа и своју животну и своју професионалну енергију. У сиромашној држави он у исто вријеме и суфинансира високо образовање јер је мизерно плаћен за свој рад.

Друго, без обзира што је оптерећен наставним обавезама – увијек имам на уму савјесног и одговорног наставника – он је дужан и обавезан да се бави научно-истраживачким радом: да објављује радове у престижним и скупим међународним часописима, да објављује књиге из струке и све о свом трошку, да буде ментор на завршним радовима студената, постдипломаца и доктораната. То је услов да остане на послу који обавља. Олакшавајућих околности нема. И, постигне ли све то, онда треба питати његову породицу да ли га још познаје, а њега за здравље и друштвени живот. При томе, за своје научне радове, књиге и пројекте није плаћен. То бива његова приватна ствар све до момента избора у звање: тада постаје законска обавеза. У посебно тешкој позицији су асистенти. Почесто су оптерећени нормом сати (10 + 10 по семестрима) која иде и до удвостручења зато што то од њих захтијевају прилике (нема пара за расписивање новог радног мјеста) или да би додатно зарадили нешто новца којим финансирају свој научни рад. Како је ријеч о младим људима у фертилном добу, није тешко закључити да ће морати да се опредјељују између заснивања породице и рађања дјеце или успјешне каријере, и онда су и они и држава на губитку. Цинизам бијеле куге је неизбјежан.

Треће, једнако онако како студенте сустигне замор материјала, природно је да ће то задесити и наставно особље, некога прије неког касније. Одустајање од пуног радног капацитета на неком од задатака и обавеза није неприродна ствар и није не-

објашњива. Не може се без икакве сатисфакције непрекидно трчати маратон с препонама, није људски. Посљедице су дугорочне и по будућност нације мораће бити катастрофалне. На то не треба опомињати нас у струци, треба то да знају законодавци и власт, ако им је још стало до државе и будућности нације. За сада, утисак је да је власт глува пећина из које су истјеране и Платонове сјенке. Да није тако, већ би постојало стручно и научно тијело које би континуирано вршило анализу учинка реформи на свим нивоима образовања, већ бисмо имали сазнања гдје шкрипи и шта не даје резултате, шта се мора поправљати, дограђивати, исправљати. За сада, процес мониторинга иде само у једном правцу: у надгледању колико је примијењено „еуропских“ обавезујућих тракавица типа „људска права и слободе дјетета краља“, којима се отвара простор добровољног и самовољног избора количине знања и умијења.

Да има одговорности, нашло би се храбрости да се објави страним утјеривачима експеримената на туђим леђима да наша леђа заврђују боље и паметније реформе, те да се тако врати достојанство и себи и нама. Треба имати храбрости за алтернативу или се постарати да се не клизи у још веће сиромаштво, биједу и безнађе. Јер, „еуропске“ реформе су прескупе реформе за сиромашне државе.

Без националне, своје, сопствене стратегије васпитања и образовања, добре и корисне за овај народ и ову државу – интегрисање у европску заједницу народа биће добровољни пристанак на асимилацију од стране јачих и агресивнијих европских култура које тренутно не маре ни за „болоњски процес“ ни за реципроцитет са малим и нејаким на том истом европском простору. О томе ваља мислити. Глобализација је једносмјерни, а не двосмјерни процес – из угла моћних. Да ли смо ми већ пристали на то – и које су посљедице, и то је питање на које се мора одговорити.

Борислав СТАНОЈЛОВИЋ

ИЗ ИСТОРИЈЕ ОСНОВНОГ ШКОЛСТВА У СЕМБЕРИЈИ
ДВАНАЕСТ ДЕЦЕНИЈА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У АМАЈЛИЈАМА

1. Друштвено-историјске и просветне прилике у периоду аустроугарске окупације БиХ

Берлинским конгресом, 1878. године, Аустроугарска је добила право да привремено окупира Босну и Херцеговину под изговором да ће решити друштвене сукобе и завести ред и мир.

Одлуком Конгреса практично је била завршена османлијска владавина у Босни и Херцеговини, а Аустроугарска је остварила превласт на Балкану и на овим просторима остала до краја Првог светског рата. То је учињено у складу са њеним економским и политичким интересима и освајачким тежњама за овладавањем Балканским полуострвом и даљим продором на исток (Drang nach Osten). То је било у супротности са тежњама јужнословенских народа, посебно српског, за националним и социјалним ослобођењем и уједињењем, што је доводило и до сукоба са Аустроугарском.

У то време БиХ је спадала у најнеразвијенија подручја Аустроугарске монархије. Била је карактеристично заостала пољопривредна земља у којој се већина становништва бавила земљорадњом и сточарством и била у кметовском положају. По преузимању власти у БиХ, Аустроугарска влада је прокламовала политику добровољног откупа кметсва за кметове који су обрађивали земљу десет година. Међутим, то није дало значајније резултате. Нова власт, у циљу лакшег и бржег искоришћавања природног богатства БиХ, отпочела је изградњу нових путева, пруга, отварање рудника у БиХ. То је допринело да привредни развој постане бржи у односу на период османске владавине.

Просветно-културно, БиХ се, такође, налазила међу заосталим подручјима Аустроугарске монархије, са око 97% неписменог становништва и неразвијеним шкóлством. Аустроугарска је у БиХ, иза османског периода, затекла 56 српских основних школа

са 75 учитеља и 3.523 ученика (на подручју Бијељине постојале су школе у: Бијељини, Загонима, Бродцу, Драгаљевцу, Црњелову и Тавни); 57 католичких са 56 учитеља и 2.295 ученика; 30 руждија - државних школа за муслимане[1] (М. Папић).

По преузимању власти, Аустроугарска влада донела је уредбу (1879) – Основе одредбе о организацији народних основних школа која се односи на оснивање и обавезно похађање школе. Овом уредбом дозвољено је да раде три врсте основних школа: комуналне, приватне и интерконфесионалне.

Тако се, уместо дотадашњих конфесионалних школа које су отваране за време османлијске управе, приступило отварању тзв. интерконфесионалних основних школа, без обзира на националну припадност. Ове школе радиле су у складу са аустроугарским образовним системом.

Отварање основних школа у почетку је ишло доста споро због недостатака школског простора и учитељског кадра, али је отварање основних школа представљало одређени напредак без обзира на политичке циљеве Аустроугарске монархије, како то, с правом, наводи и М. Папић.

Према поменутом аутору, недостатак учитељског кадра у овим школама привремено је решаван ангажовањем подофицирског кадра Аустроугарске војске. У овим основним школама настава се изводила из следећих наставних предмета: домаћи језик, цртање, писање, религија, пјевање и гимнастика. Зависно од успеха ученика и услова рада, било је могуће наведеним наставним предметима додати: историју, земљопис и науку о пољопривреди. Из структуре наставних предмета, из којих се изводила настава, може се закључити да је васпитно-образовна делатност ових школа била на веома ниском нивоу. Њихов циљ је био задовољавање основне писмености и укључивања деце на занате. Међутим, изградњом нових школских објеката и њиховим опремањем новим наставним средствима и обезбеђењем стручног наставног кадра, претежно из Мађарске, Славоније и Далмације, васпитно-образовна делатност ових школа је побољшана.

Изменом наставног плана и програма (1882. године) интерконфесионалне школе почињу да раде под називом „Народне основне школе“ или „Комуналне школе“ – како су се у то време популарно

[1] Као извор у писању овог дела текста коришћена је књига М. Папић: *Школство у БиХ за вријеме Аутроугарске окупације (1878-1918),* „Веселин Маслеша”, Сарајево, 1972.

звале. Међу основним обележјима ових школа указује се на следеће: уведено је обавезно похађање основне школе, одвајање школе од цркве, с тим што је било признато верско васпитање. Затим, предвиђени су школски надзорници који би, „…руководили основним школством и васпитањем народа… то би било од користи не само за бољу будућност народа, већ и за интересе Монархије“ (В. Богићевић). Међутим, у овим школама, према наводима поменутог аутора, ма колико да су, према утврђеном програму, требало да буду напредне, провејавао је аустријски дух. Аустроугарске власти настојале су да преко школа васпитавају децу у духу лојалности Монархији и удаљавању БиХ од Србије. У процесу повезивању БиХ за Аустроугарску монархију значајна улога је придавана наставним предметима земљопис и историја. Указује се да би ови предмети требало да послуже да ученици стекну сазнања да је БиХ саставни део Аустроугарске монархије, па су и наставни садржаји у њима били у функцији упознавања пре свега Аустроугарске монархије као матичне државе, а затим Босне и Херцеговине. У организацији наставне делатности посебна пажња је указивана практичним аспектима наставе, посебно у оквиру наставног предмета господарство и кућанство. Настојало се да ученици радом у школском врту стичу практична знања и вештине које би могли да примењују у свакодневном животу. Школски вртови сматрани су обавезним активностима школа на селу и били у функцији унапређивања пољопривредне производње.

У првој деценији владавине Аутроугарске у Босни и Херцеговини постојале су разлике у структури и обиму наставних планова и програма између основних школа на селу без стручног наставног кадра и градских школа. Ове разлике изједначене су деведесетих година изједначавањем наставних планова и програма у јединствен наставни план и програм за све државне основне школе.

Овај наставни план и програм примењиван је у школама у Аустроугарској монархији од 1890. године па до краја окупације БиХ и по њему се радило у Хрватској и Славонији, уз одређено прилагођавање националној и верској структури становништва, могућностима извођења наставе, и смањивању фонда часова у појединим наставним предметима.

Када је реч о организацији и раду школа у овом периоду, посебно важно било је питање употребе уџбеника, с обзиром на то да су они често замењивали наставни план и програм. У вези с тим,

указује се да су у прво време коришћени уџбеници из Хрватске, али њихово увођење наишло је због одређене реакције српске и муслиманске јавности, па је одлучено да се штампају домаћи уџбеници у оба писма. Сматрало се да организација наставног рада и школе требало да буду усаглашени са одговарајућим школама у Монархији.

У таквим друштвено-историјским, политичким и просветним приликама, пре дванаест деценија, ангажовањем мештана код тадашњих власти почела је са радом основна школа у Амајлијама под називом Народна основна школа. Настава је организована у адаптираној згради некадашње жандармеријске станице и финанса која се налазила на периферији села према тадашњој граници са Краљевином Србијом. Постојећи објекат је адаптиран за потребе школе и стан за учитеља.

Слика 1. Зграда ОШ у Амајлијама у којој је почела да ради школа

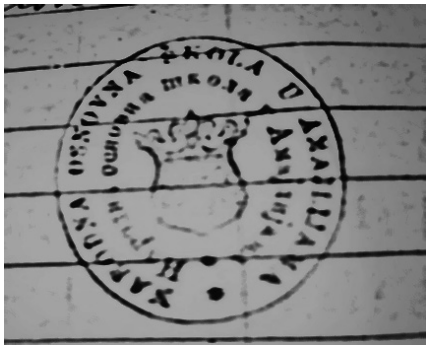

Слика 2. Печат школе, 1911.

Школа је била окружена великим двориштем које је било ограђено дивном живом оградом и школским вртом у коме су ученици практично радили, гајили воће и поврће.

На тај начин обезбеђени су елементарни услови за почетак рада школе. Школу су похађала деца села Амајлија, Попова и засеока Кованлук. До отварања ове школе мањи број деце похађао је основну школу у Бијељини.

Документација о почетку рада и развоја ове школе у току Првог и Другог светског рата није у целости сачувана, па смо потребне податке од оснивања школе до краја Другог светског рата углавном црпли из доступне, сачуване, али непотпуне документације из Архива Земаљског музеја у Сарајеву, БиХ. Користили смо и

записе бивших ученика ове школе Бранка Томића и Станка Савића, те казивања, такође, бивших ученика ове школе, Владе Станојловића, ученика из прве генерације и Драге Станојловића, ученика из последње генерације из периода рада школе до Првог светског рата. Ослањали смо се и на казивања, такође бивших ученика ове школе, из међуратног периода рада школе Лазара Дубајића, Проке и Веселина Станојловића и др. Затим стручну литературу о школству у БиХ за време аустроугарске окупације и Краљевине СХС (М. Папић и В. Богићевић). Помогла су ми и властита сећања, пошто сам био ученик ове школе после Другог светског рата.

Са друштвено-историјског становишта постојање и рад ове школе могуће је поделити у три временска периода:

- до почетка Првог светског рата;
- између два светска рата – за време Краљевине СХС – Југославије;
- после завршетка Другог светског рата.

Рад школе до почетка Првог светског рата

Према сачуваној документацији и сећањима бивших ученика ове школе може се закључити да су у том почетном периоду наставу похађала само мушка, а нешто касније постепено се укључују и женска деца. Обавезан узраст за полазак у школу био је од седам до дванаест година. У овом периоду школу је похађало у просеку између 40 и 50 ученика. Настава је извођена у једном комбинованом одељењу (I-IV). Наставни рад организован је од 8 до 15/16 часова, као неки вид данашњег продуженог боравка. Четвртком је организована полудневна настава. Наставне активности организоване су углавном у преподневним часовима, а у послеподневним, ручни рад, физичко васпитање, израда домаћих задатака и практичан рад у школском врту и сл. Од ученичког прибора сваки ученик је носио у школу камену таблицу на којој се писало, рачунало и цртало. Ученици су ручали оно што су у својим торбама донели од куће. Школска година трајала је од 1. септембра до 30. јуна.

Према казивањима бивших ученика физичке казне примењиване су углавном према недисциплинованим ученицима. Ученике који су се истицали у учењу и понашању и помагали друговима у учењу учитељи и школа су похваљивали и награђива-

ли. Према записима Б. Томића и С. Савића[2] у првом тринаестогодишњем периоду у школи је радило осам учитеља. Као први учитељ помиње се Гарић, који је и умро у школи, затим веома кратко време радио је учитељ Станишић (април-јун 1902. године), па Стеван Симић (1902), Крањац Јефто (1902-1904), Стакић Милан (1904-1905), Томковић Стево (1905-1909), Димитрије Спасојевић (1909-1912). После њега у школу долази да ради Васо Маријановић (1912-1914), који остаје у селу и за време Првог светског рата, иако је школа престала да ради. Истина, било је покушаја окупљања деце и рада школе за време Првог светског рата.

Као што се из наведеног може закључити, у овом периоду често су се мењали учитељи, што је свакако имало и одређеног утицаја на васпитно-образовну делатност школе у целини.

Наставни рад изводио се према следећем наставном плану и програму (усвојен 1890. године) и упутствима које је прописала Земаљска влада (М. Папић):

Редни бр.	Наставни предмети	РАЗРЕДИ			
		I	II	III	IV
1.	Веронаука	2	2	1	1
2.	Језикословље	10	7	7	2
3.	Рачунство	5	5	5	3
4.	Земљопис и повјест	-	-	3	4
5.	Природописне науке	-	3	3	5
6.	Краснопис	-	4	2	2
7.	Господарство и кућанство	-	1	1	7
8.	Геометријско обликовање и цртање	-	1	2	2
9.	Немачки језик (факултативни од 1891.)	-	-	2	2
10.	Пјевање	2	2	2	2
11.	Гимнастика	2	2	2	2
УКУПНО:		23	24	29	29

Организацију и реализацију утврђених циљева и задатака школе, посебно оних који су се односили на национална и верска питања и задатке у оквиру националне групе предмета, контролисали су школски инспектори.

[2] Савић, Станко (2004) Амајлије и Кованлук, *Историјски преглед 1740-2000. године*, Самостално издање Бонарт - Нова Пазова.
Б. Томић, *Записи и казивања о важним догађајима у селу Амајлијама.*

Увидом у записнике школских инспектора о прегледу рада школе може се закључити да је, поред запажања о реализацији утврђених циљева и задатака наставног рада са ученицима, такође указивано да објекат школе није испуњавао потребне здравствено-хигијенске и просторне услове. Стога се предлагала адаптација постојећег или изградња новог школског објекта у центру села. Занимљив је и податак да је у то време у школи постојала и ученичка штедна каса са потребном документацијом.

Почетком Првог светског рата, поглавар Босне О. Пођорек наредио је да се у октобру 1914. године српске школе у БиХ потпуно и за свагда укину. Тако је затворено 122 српске школе и отпуштено за „велеиздају“ и ухапшено 102 српска учитеља (В. Богићевић). Тако је, након тринаестогодишњег рада, престала да ради и основна школа у Амајлијама.

Становништво села, због близине границе према Србији, неколико пута је у току рата пресељавано у села Бријесницу, Хасе и Загоне. У зграду школе смештена је војска Аустроугарске. У извештају државне владе у Сарајеву од 11. децембра 1914. године стоји да је основна школа у Амајлијама на основу ратних дејстава неколико пута коришћена у војне сврхе и да је цели ентеријер, укључујући и наставна средства, библиотеку и школски архив уништен. Последњи учитељ из овог периода био је Васо Марјановић који је и после затварања школе остао у селу и заједно са сељацима обрађивао земљу да би прехранио породицу. Било је покушаја да се у току рата организује неки вид наставе са ученицима.

У овом периоду посебну пажњу заслужује учитељ Васо Марјановић. О овом вредном учитељу веома похвално су говорили његови бивши ученици. Такође, и у Извештају школског надзорника о прегледу рада школе од 17.03.1913. године записано је „…да је рад овог учитеља рационалан, да облагодарава рад нашег тежака. Стога је добро да он и даље учитељује и не би га требало одавде кретати.“

Овај период, и поред изузетно неповољних просторних и дидактичко-методичких услова рада и честих промена наставног кадра, обележава значајан културно просветни напредак у односу на период османске владавине у БиХ. У свему томе, свакако, значајну улогу су одиграли учитељи, који су у овом времену туђинске власти, поред васпитно-образовног рада у школи, имали изузетно значајну културно-просветну и националну улогу у средини у којој

су радили. Посебно у очувању националног идентитета српског народа. Скоро да није била ниједна област живота и рада у којој није био делотворан утицај школе и учитеља. Учитељи су активно радили и на описмењавању и просвећивању народа.

Рад школе између два светска рата – за време Краљевине СХС – Југославије

По завршетку Првог светског рата и распадом Аустроугарске монархије, БиХ улази у састав нове државе која се звала Краљевина СХС. Нова држава била је различитог привредног и културно просветног развоја са високим процентом неписменог становништва и недовољно развијеним школством. Постојале су велике разлике у областима просвете и културе и развијености школске мреже између појединих региона новонастале државе. БиХ је у првим годинама постојања Краљевине СХС знатно заостајала у развијености школске мреже иза Словеније, Хрватске и Србије. Такође су постојале разлике и у погледу мреже основних школа и писмености становништва између појединих региона у Босни и Херцеговини. Међу првим активностима Владе народног јединства у БиХ у области просвете било је стварање услова за нормалан васпитно-образовни рад у школама. Стога се одмах приступило поправкама постојећих и изградњи нових школских објеката и обезбеђењу учитељског кадра.

Пред непосредан завршетак Првог светског рата, септембра 1918. године у постојећој школској згради поново је почела да ради основна школа у Амајлијама. Због неповољних просторних услова (учионица 40м^2), и великог броја ученика због заосталих генерација током рата, организована је прекодневна настава. Организацију наставе додатно је отежавао недостатак већег дела школског намештаја и учила уништених током Првог светског рата. У таквим околностима за учитеља септембра 1918. године постављен је Никола Тепавац (1918-1932. година) који је у Амајлијама остао да ради до одласка у пензију.

У овом периоду школа је наставила да ради према затеченој организацији васпитно образовног рада и модификованом наставном плану и програму. Посебне промене извршене су у садржајима националне групе предмета преко којих је било могуће утицати на васпитање ученика и развој држављанске свести на афирмацији народног јединства и заједничког живота у Краљевини СХС.

Према извештају окружног школског надзорника о прегледу школе бр. 2105/22 од 22.06.1922. године могуће је закључити да је наставни рад у овом периоду извођен из следећих наставних предмета: почетна стварна настава, СХ језик, рачун, земљопис и повијест, природне науке, краснопис, геометрија и цртање, господарство (кућанство и школски врт), пјевање, гимнастика, и женски ручни рад.

Међу првим одлукама Краљевине СХС које се односе на васпитно-образовну делатност у основној школи је проглашење равноправности писама ћирилице и латинице, ћирилица је била укинута 1914. године. Уставом Краљевине СХС утврђено је да је основна школа општа и обавезна.

Први наставни план за основне школе донело је Министарство просвете Краљевине СХС школске 1925/26. године који је обухватао следеће наставне предмете [3] :

Редни број	Наставни предмети	разреди				свега
		I	II	III	IV	
1.	Наука о вери и моралу	2	2	2	2	8
2.	Српско-хрватски и слов.	8	8	7	7	30
3.	Почетна стварна обука	3	3	-	-	6
4.	Земљопис	-	-	2	2	4
5.	Историја Срба, Хрвата и Словенаца	-	-	2	3	5
6.	Рачун са геометријским облицима	4	4	4	4	16
7.	Познавање природе	-	-	3	3	6
8.	Цртање	1	1	1	1	4
9.	Лепо писање	1	1	1	1	4
10.	Ручни рад, мушки и женски	2	2	2	2	8
11.	Пјевање	2/2	2/2	2/2	2/2	4
12.	Гимнастика и дечије игре	2/2	2/2	2/2	2/2	4
СВЕГА:		22	22	26	27	

Овај наставни план и програм у односу на претходни из периода Аустроугарске монархије, представљао је значајан напредак. Највеће промене извршене су у називу и фонду часова и наставним садржајима у оквиру појединих наставних предмета и разреда.

Законом о народним школама од 1. децембра 1929. године изједначене су све основне школе у Краљевини СХС и уведено обавезно основно школовање са бесплатном наставом. Школска

[3] Просветни гласник, 1926, стр. 206, према М. Папићу.

година почињала је 1. септембра, а завршавала се 28. јуна. Оцена двојка била је непрелазна. Наведени наставни план и програм био је у употреби закључно са школском 1933/34. годином. Доношењем новог наставног плана и програма дошло је до незнатних промена у називу наставних предмета и смањивању фонда часова.

Као што је већ истакнуто, први учитељ у овом периоду био је Никола Тепавац који је приликом ступања на дужност потписао Заклетву којом се обавезивао на верност краљу и отаџбини и обавезу придржавања земаљских закона и дужности просветног радника. То јасно указује на значај и улогу која је придавана учитељима у васпитању и образовању деце и развоју друштва у целини.

Слика 3. Никола Тепавац, учитељ у ОШ у Амајлијама, 1918-1932.

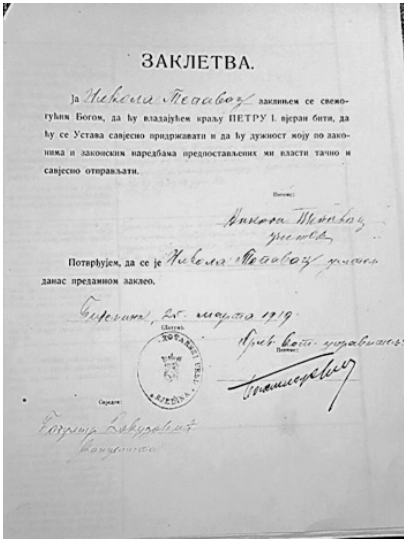

ЗАКЛЕТВА.

Ја Никола Тепавац заклињем се свемогућим Богом, да ћу владајућем краљу ПЕТРУ I. вјеран бити, да ћу се Устава савјесно придржавати и да ћу дужност моју по закона и законским наредбама предпостављених ми власти тачно и савјесно отправљати.

Потврђујем, да се је Никола Тепавац учитељ данас предамном заклео.

Бијељина, 25. марта 1919.

Горњи Лакићевић

За име овог веома популарног учитеља и народног просветитеља везан је значајан део живота и рада ове школе и села у целини. Захваљујући овом вредном учитељу и народном просветитељу школа је постала центар културно-просветног живота села. Са великим ентузијазмом, поред редовне наставе, ангажује се на народном просвећивању. Његовим ангажовањем отвара се народна књижица и библиотека (1924. год). Организују се популарна предавања за мештане села о савременој обради земљишта, гајењу стоке, воћарству, повр-

тарству, пчеларству и сл. И сам учитељ био је врстан пчелар. У организацији наставе посебна пажња била је посвећена практичним радовима у школском врту који се сматрао саставним делом обавезних активности рада школа на селу. У то време (1925. година) први пут се организује прослава Светог Саве, у чему је учитељ Тепавац имао значајну улогу, посебно, у припреми прве приредбе за мештане села.

О овом вредном учитељу и народном просветитељу са поносом су говорили и његови бивши ученици Проко Станојловић и Лазар Дубајић. Посебно су истицали његова предавања док су били ђаци, затим заједнички практични рад у школском врту и воћњаку. Наглашавали су искуства у практичном оспособљавању за калемљење воћака, за гајење разноврсног воћа и поврћа у школском врту, пчеларству и сл.

Из записа Бранка Томића, земљорадника из Амајлија, види се да је у то време хиљаду садница разноврсног воћа подељено мештанима села Амајлија, да је подигнут воћњак површине преко једног хектара разноврсног воћа у дворишту школе. Овај воћњак био је узорна башта у којој су се ученици оспособљавали да негују разноврсно воће и поврће и у којој су стицали прва практична знања у савременој обради земљишта. Део прихода од воћњака коришћен ја за набавку одеће, обуће и ђачког прибора сиромашним ученицима. Ова школа у то време била је пример за углед у у примени стечених теоријских знања у пракси, посебно у практичном оспособљавању ђака, будућих пољопривредних произвођача у гајењу и неговању пољопривредних култура.

Повећањем броја деце у селу, наметнула се потреба за проширењем делатности ове школе. Стога су мештани села добровољним радом и личним средствима проширили и адаптирали школу и тако омогућили да се школске 1932/33. године отвори још једно комбиновано одељење у школи. Истовремено, учитељ Тапавац одлази у пензију, а у школу долазе две младе учитељице Бибић Велинка (1932-1939) и Епих Наталија (1933-1937).

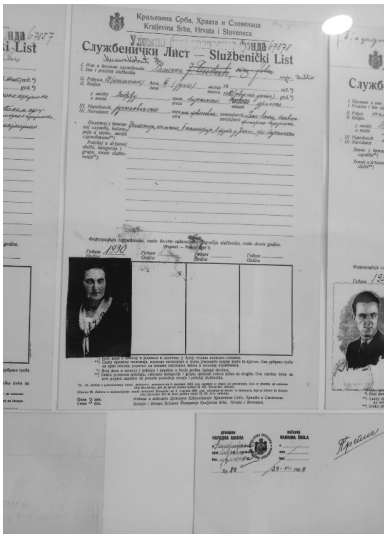
Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца
Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
Службенички Лист — Službenički List

Слика 5. Службени лист учитељице Бибић-Милинковић Велинке

Слика 6. Насловна страна ђачке књижице из школске 1933/34. године

После премештаја учитељице Етих Наталије на рад у другу школу, у Амајлије долази учитељ Живко Милинковић (1937-1939), чији је рад веома брзо био запажен не само у васпитно-образовној делатности већ и на пословима народног просвећивања (ангажовање на пословима прикупљања књига и унапређивања рада народне књижнице и читаонице села).

Слика 7. Ученици са учитељеским паром Великом и Живком Милинковић

У Извештају школског надзорника од 12.01.1938. године о овом младом и вредном учитељу и његовој супрузи учитељици Велинки записано је „… учитељски пар Милинковић одликује се свим добрим особинама као наставник и као грађанин. У селу уживају највећи углед, заслужен просветним радом, умереношћу и ванредним тактом. Са пуно вере може се очекивати најбољи успех у њиховом раду. Посматрајући рад ових учитеља у њиховом одељењу утврдио сам преданост и љубав за позив, солидност стручне спреме, савесно припремање за наставу, благо поступање са децом… Интерес који ови наставници показују за савремену педагошку литературу и вредноћа убеђује нас да своју дужност врше најсавесније, што се уосталом види из обима обрађеног градива… Морам истаћи као нарочито лепу појаву слободу коју деца уживају и вежбање деце у мишљењу…“ Рад ових учитеља може и данас бити пример за углед бројним учитељским генерацијама које изводе наставу у нашим школама.

Од школске 1939/40. године до 05.05.1941. у школи ради млади брачни пар учитеља Луковић Смиљка и Милојко.

Слика 8. Брачни пар учитеља Луковић Смиљка и Милинко, 1940.

Такође и за овај учитељски пар у Извештају школског надзорника наводи се да су „… тактични, предани у свом раду и уживају велики углед у селу“.

Из наведеног може се закључити да је организација и реализација васпитно-образовне делатности школе, посебно наставног рада, била праћена и усмеравана од школских надзорника, што је, свакако, имало и одређеног утицаја на квалитет наставног рада. То потврђује и Извештај школског надзорника за школску 1938/39 годину где се, међу препорука унапређивања наставног рада, посебно препоручује да: „… настава буде у што тјешњој вези са животом, да знање резултира из дјечијег искуства и његове личне активности, јер само на овај начин стечено знање остаје стална духовна својина дјетета“.

У садашње време када се у први план поставља питање квалитета знања и његове примене у пракси, наведени ставови и препоруке у погледу унапређивања наставе и школског учења и данас су актуелни и примењиви.

Дакле, овај период рада школе био је обележен изузетно вредним васпитно-образовним радом учитеља у школи као и њиховим активностима у народном просвећивању становништва. Ова школа и место Амајлије имали су срећу што су што су ту радили овако вредни учитељи и народни просветитељи.

Стални боравак и присуство учитеља на селу био је врло значајан не само у васпитно-образовном раду са децом, већ, исто тако, и са одраслим становништвом. Учитељи су у то време били и организатори културно-просветног живота на селу, а често и саветници мештанима села у бројним областима њиховог живота и рада.

У периоду од школске 1932/1933. до 1941. године број ученика у Амајлијама се кретао узлазном линијом од 107 до 140 ученика у просеку.

Капитулацијом бивше Краљевине Југославије 1941. године престала је да ради и основна школа у Амајлијама. Њени учитељи добили су отказ од стране тзв. Независне државе Хрватске у чијем саставу после окупације Краљевине Југославије је била и БиХ. Школску зграду запосела је војска тзв. НДХ која је чувала границу према Србији и истовремено градила караулу поред Дрине за потребе њене војске. Априла 1943. године школску зграду су запалили партизани и ликвидирали домобранску посаду. Том приликом уништен је значајан део објекта, намештаја и архиве школе. Школа је престала да ради, а известан број ученика наставио је да похађа основну школу у Дијеловима где су радили учитељи Марјановић Десанка и Трифко. Под окупаторском усташком влашћу тзв. НДХ били су то тешки дани за дјецу и њихове родитеље као и цео српски народ.

У периоду Другог светског рата било је покушаја организовања рада одељења школе у кући Петра Тадића (01.02.1944-13.03.1944. године). За учитеља је био ангажован Младен Хан. После непуних месец и по дана престало је да ради ово одељење да би поново почело са радом у септембру до краја новембра исте године. Наставу је изводио Станчић Богдан из Дворова. Након непуна три месеца рада и ово одељење престало је са радом. Потом до краја рата у селу није организована настава.

Рад школе после завршетка Другог светског рата

Период после Другог светског рата, поред друштвено-политичких и економских промена, карактеристичан је и по повећаном обухвату деце основношколским васпитањем и образовањем.

У првим послератним годинама интензивно се ради на оспособљавању постојећих и изградњи нових школских објеката, оспособљавању новог учитељског кадра и њиховом прилагођавању новом друштвено-политичком и школском систему (систему владајуће идеологије – стварање новог социјалистичког човека). У свему томе узори се траже у совјетској педагошкој теорији и васпитно-образовној пракси.

У оваквим околностима школске 1945/46. почела је у приватној згради Пере Стевановића да ради основна школа у Амајлијама. У Извештају делегата СНО-Среза бијељинског бр. 7647/46 од 04.06.1946. године стоји: да је настава организована са два одељења са којима ради учитељица Слава Вучићевић (1945-1947. године).

Прво одељење (I разред – 114 ученика);

Друго комбиновано одељење (II, III и IV разред – 40 ученика).

Укупно: 154 ученика. Од тога 96 мушких и 58 женских.

Настава је као полудневна организована од 21.09.1945. године, а од априла 1946. ради прекодневно са првим одељењем (због превеликог броја ученика). У преподневном времену настава је организована од 08-12 часова, а у послеподневном од 13-16 часова.

Настава је извођена у крајње неповољним просторним и хигијенским условима, без потребног школског намештаја. Деца су за време наставе седела на столицама које су донели од својих кућа. Писали су на каменим таблицама. Није било никаквих просторних услова за кретање деце. У циљу побољшања просторних и других услова за организацију наставног рада мештани села су оспособили једну просто-

ију у објекту школске читаонице (једна просторија од 45м2). Тако је у нешто повољнијим условима настављен рад школе, али без школског намештаја и учила. Деца су за време наставе седела на клупама које су мештани користили за сеоске скупове и приредбе. У току зимског периода у циљу заштите од хладноће на патос учионице стављане су даске.

У поменутом Извештају о завршном прегледу школе као посебне тешкоће у раду школе, поред неповољних просторних услова, наводе се: недостатак учила, уџбеника, изостанци ученика и сл. Међутим, и поред тако неповољних услова, у поменутом Извештају се истиче „да је настава одговорила основним задацима, да је учитељица Вучићевић марљива у раду, предана послу, градиво је правилно обрађено, методски поступак учитељице је правилан. Однос учитеља са ученицима и родитељима је благ, веза између школе и породице је добра. Поред редовне наставне делатности, учитељица учествује и у раду на народном просвећивању – описмењавању становништва и унапређивању културног живота у селу. Такође и њени бивши ученици имали су само речи хвале за рад њихове учитељице и однос према њима.

Међутим, као што је већ истакнуто, постојећи објекат ове читаонице није могао задовољити све веће потребе за школовањем деце овог места, а посебно захтеве за савременијом и ефикаснијом организацијом наставе. То је подстакло мештане овог села, 1948. године, да добровољним акцијама и прилозима отпочну изградњу новог школског објекта. Тако је 1950. године подигнута нова школска зграда на земљишту Милана Максића и Ђорђа Вујевића где се и данас изводи настава. Ђаци су заједно са учитељицом Анђелком Дероњом и мештанима села у празничкој атмосфери прославили почетак рада у новом школском објекту. Био је то изузетно радостан дан за ученике, учитељицу и мештане овог села.

Слика 9. Основна школа у Амајлијама, подигнута 1950. године

Слика 10. Учитељица Анђелка Дероња са ученицима 1959.

У периоду од 1947-1949. године у овој школи ради нова учитељица Љубица Јеремић. После тога на рад у школу долази учитељица Анђелка Дероња, а нешто касније и Милка Продановић. После њих до данас у школи се променио већи број учитеља.

Такође се може рећи да је у овом периоду број ученика и одељења био променљив. После 60-их година извесно време школа је радила и са пет разреда (I-V). Међутим, смањењем броја деце постепено се гасило једно по једно одељење. Ученици су настављали своје основно образовање од четвртог разреда у Основној школи Вук Караџић у Бијељини. Такође је било покушаја организовања васпитно-образовног рада са децом предшколског узраста у просторијама школе, али се није дуго одржало.

Доласком избегличког српског становништва из ратом захваћених подручја и њиховим насељавању на подручју села Амајлија дошло је до повећања становништва, а тиме и броја деце школског узраста, тако да данас школа ради са пет разреда.

Овај кратак преглед постојања и рада школе јасно указује да је ова школа у току свог 120-тог годишњег постојања и рада, и поред одређених тешкоћа на које је наилазила, посебно због неповољних просторних услова рада, прекида рада школе у ратним условима, недостатка потребне опреме и учила, промена организационог статуса, успешно је извршавала основну друштвену и васпитно-образовну функцију у васпитању деце и ширењу просвете и културе у средини у којој се налази. У последње време дошло је до знатног побољшања просторних и наставно техничких услова рада, па се очекује и даље значајно учешће ове школе у осавремењавању и подизању квалитета и ефикасности васпитно-образовног рада са децом и културно-просветне делатности у средини у којој ради.

И на крају, уместо набрајања појединачних вредних резултата ове школе, са задовољством може се рећи да је за протеклих дванаест деценија кроз њене ђачке клупе прошло неколико хиљада дечака и девојчица, данас вредних и напредних пољопривредних произвођача, добрих домаћина, успешних и одговорних учитеља, наставника, професора, лекара, правника, инжењера, економиста и сл. Од тога преко 150 са високом и вишом стручном спремом, међу којима неколико магистара и доктора наука. Неки од њих су данас признати стручњаци, научни радници, професори универзитета, аутори запажених стручних и научних студија и уџбеника. То, свакако, чини понос ове школе и средине из које су поникли.

У току ослободилачких ратова велики број ученика ове школе ставио се у одбрану отаџбине, прожет родољубљем још из школских дана. Велики број њих, нажалост, није међу живима. Свима њима нека је вечна слава и хвала.

И данас, када нисмо њени ђаци ни учитељи још увек осећамо ову школу као своју. И даље смо везани за њу. Зато јој с љубављу честитамо велики јубилеј и желимо да се даље развија и стално унапређује васпитно-образовне и културне делатности.

Слика 11. Сусрети генерације ученика из 1960. године.
И данас пријатно дружење у својој некадашњој омиљеној учионици.

Литература

БОГИЋЕВИЋ, Војислав (1986), Школе у БиХ за вријеме Аустро-Угарске окупације, „Веселин Маслеша”, Сарајево.

ПАПИЋ, Митар (1972), Школство у БиХ за вријеме Аустро-Угарске окупације (1878-1918), „Веселин Маслеша”, Сарајево.

ПАПИЋ, Митар (1984), Школство у БиХ 1918-1941, „Веселин Маслеша”, Сарајево.

САВИЋ, Станко (2004), Амајлије и Кованлук, Историјски преглед 1740-2000, Самостално издање Бонарт – Нова Пазова.

СТАНОЈЛОВИЋ, Борислав (2001), Сто година основне школе у Амајлијама, Семберске новине, Бијељина.

XXX Архивска грађа, Земаљски музеј, Сарајево.

ИЗ АКТИВНОСТИ ОДБОРА СПКД „ПРОСВЈЕТА”

Градски одбор „Просвјете” у Бијељини, на једној од својих сједница, одлучио је да уз „Вишњићеве дане” представи један од одбора „Просвјете” из Републике Српске или из дијаспоре.

Уз јубиларне, 30. „Вишњићеве дане”, ове године договорено је да се представи “Просвјетин” одбор из Беча, као један од најактивнијих одбора у дијаспори. Чланови Одбора из Беча радо су одговорили на позив, па је 4.11.2023. године у Соколском дому, потпредсједник бечке „Просвјете”, г. Срђан Мијалковић, веома исцрпно обавијестио заинтересовану публику о разноврсном раду Одбора у Бечу. Међу највеће њихове успјехе свакако спада оснивање школе српског језика за нашу дјецу у дијаспори, па је бечки Одбор ове године обиљежавао 10 година њеног постајања у Бечу.

Градски одбор „Просвјете” у Бијељини је, поводом гостовања чланова бечког Одбора „Просвјете” организовао прикупљање књига за библиотеку српске школе у Грацу, те тако дао мали допринос раду школе за српску дјецу у дијаспори.

Вече са „Просвјетом” - или културна дјелатност у дијаспори, како је ГО „Просвјете” у Бијељини назвао овај културни догађај уз „Вишњићеве дане”, требало би да прерасте у традиционални начин сарадње са другим одборима „Просвјете”, тако што ће сваке године бити престављен најактивни одбор.

АУТОРИ „СРПСКЕ ВИЛЕ”

Аранитовић, Добрило (1946, у селу Малим Крћама код Пљеваља). Основну школу завршио у месту рођења, гимназију у Пљевљима (1965), Филозофски факултет у Београду на групи за филозофију, смјер етичко-естетички (1971). Објавио 120 посебних издања и преко 1.300 прилога у периодици и зборницима радова. Превео је 41 дело из филозофије, књижевне и друштвене теорије с руског језика. Члан Удружења књижевних преводилаца Србије (од 1996). Добитник је више награда и признања. Живи у Шапцу.

Бабић, Мирко (1960, Угљевик, Република Српска, БиХ). Филозофски факултет завршио у Београду 1984. гдје је и магистрирао 1988. године на Одјељењу за археологију. Радио је у Земаљском музеју БиХ у Сарајеву, а највећи дио радног вијека провео је као директор Музеја Семберије у Бијељини гдје и данас ради као кустос археолог, у звању музејског савјетника. Учесник и руководилац бројних археолошких истраживања и проналазач највеће колекције старословенских натписа у темељима Атик џамије у Бијељини, као и римског налазишта у Скеланима. Аутор је више десетина стручних радова и разних текстова. Објавио је књигу *Керамика отоманског периода и методологија њене интерпретације (I, II дио)*. Коаутор је 6 књига.

Вељовић, Милоје (1962, на Борикама код Рогатице). Завршио је Гимназију у Рогатици, Педагошку академију у Сарајеву на смјеру математика - физика и Математички факултет у Београду. До сада је објавио шест збирки пјесама: *Песме* (2005), *На скутима немирног живота* (2008), *Клацкалица* (2009), *У канџама рогобатне среће* (2010), *На перону станице звездане* (2012), *Све за љубав* (2014), књигу афоризама *Чепркање по брлогу* (2009) и *Од немила до нетрага* - сатира (2017). Од 1990. године живи у Београду. Члан је неколико књижевних клубова у Београду.

Дрпа, Милена (1950, Горња Слатина код Шамца). Основну школу завшрила је у Шамцу, гимназију у Градачцу, а студије српскохрватског језика и књижевности на Педагошкој академији у

Тузли. Цио радни вијек радила је као наставница српскохрватског, касније српског језика. Објавила је књиге пјесама: *Молитве из сјенке* (2001), *Разасута по тишинама* (2009), *Бијела лица несаница* (2016), *На ручку са животом* (2019), књигу пјесама за дјецу *Шашаве љубави* (2013), хаику пјесме *Јутро на крају свијета* (2015); књигу приповједака *Приче о истинама* (2006). Члан је Удружења књижевника Републике Српске и Удружења књижевника Србије. Живи у Модричи и у Београду.

Ђокић, Стојанка (1990, Доња Чађавица, Бијељина). Основне и мастер академске студије завршила је на Филолошком факултету у Београду на Катедри за српски језик са јужнословенским језицима, студијски програм српски језик и књижевност. Истражује из области акцентологије и лингвокултурологије. Објављени радови: *Акценатски модели једносложних придева са краткосилазним акцентом: говор Семберије, Мачве и Колубаре* („Свет речи", 43/44, 2017, Београд), *Акценатски модели вишесложних придева са краткосилазним акцентом: говор Семберије, Мачве и Колубаре* („Свет речи", 45/46, 2018, Београд), *Вила у српској фразеологији и паремијама* („Српска вила", бр. 52, 2020) и *Вјештица у српској фразеологији и паремијама* („Српска вила", бр. 53, 2021). У *Градишком зборнику* (Градишка, 2020) објавила је своју прву причу Quid est veritas? (Шта је истина?). Ради као професор српског језика и књижевности у Бијељини.

Ђурковић, Јелина (1953, Шековићи). Живи у Бијељини и ради на Педагошком факултету као професор на предметима из области књижевности. Објавила је три књиге поезије *Печати (*1996) *Вилина влас* (2001), *Kobiety serbskie* (Пољска, 2020) и књигу кратке прозе *Зарубице* (2017). Из области народне књижевности објавила је књиге *Дијалог с традицијом (2011)* и *Фантастика метафоре (2014)* и, у коауторству са Љубомиром Зуковићем, монографије *Вукови пјевачи из Босне и Херцеговине* (2017) и *Српске народне тужбалице из Старе Херцеговине* (2021). Потпредсједница је Удружења књижевника Републике Српске.

Живић, Гордан (1960, Сарајево). Завршио Филозофски факултет у Сарајеву, магистрирао на Филозофском факултету у Бања Луци. Мисао и дјело посвећени су му очувању и спасу животињских врста од изумирања. Ради као професор филозофије у ЈУ Гимназија „Филип Вишњић" у Бијељини. Живи у Бијељини.

Живојиновић, Емилија (1947, Крушевац). По занимању је наставник матерњег језика. Поезијом и прозом заступљена је у зборницима и часописима. Објавила двије збирке пјесама *Ђурлик из недара* (2013) и *Срмозови неба* (2018), као и збирку прича *Механа из недођије и друге приче* (2022). Члан је Удружења књижевника Србије. Живи у Крагујевцу.

Згоњанин, Здравко Баћо (1937, Велика Жуљевица, општина Нови Град). Објавио је књиге прозе *Кућа од бијелог камена* (2003), *Домовина у срцу и друге приче* (2014), *Ена са насловне стране* (2015); збирке пјесама: *Љубав на сва звона* (2004), *Свјетионици* (2005), *Ведра јутра* (2006), *Капи љубави* (2007), *Сунчани поздрав* (2009), *Изабране пјесме* (2012) и *Кућни праг* (2019); роман *Дневник Леоне Југин* (2020). Члан Удружења књижевника Србије и Удружења књижевника Републике Српске.

Ивановић, Јеленко (1951, Ченгић, општина Бијељина). Завршио је Гимназију и студирао право у Београду. Објавио је збирку поезије *Завјет* (2014). Заступљен је у више зборника поезије и учесник манифестација поезије у Републици Српској и окружењу.Члан је Књижевног клуба "Јован Дучић" Бијељина. Живи у Бијељини.

Кецман, Давид Дако (1947, Рајновци код Бихаћа), пјесник прозни писац и есејиста, књижевни, позоришни и ликовни критичар. Аутор је двадесет и пет књига поезије, прозе и књижевних критика. Збирке пјесама и прозе: *Реч на леду* (1976), *Претпонођни воз* (1980), *Ноћни риболов* (1980), *Распад мозаика* (1989), *Зидари светилишта* (1991), *Калем* (1992), *Трептај* (хаику) (1998), *Небески гласник* (хаику) (1994), *Mennyei hirnök* (Небески гласник) (1997), *Озарје* (1999), *Столетна вода* (2001), *Сам као суза* (избор) (2003), *Тамнина* (2008), *Хор сенки* (2010), *Талијин шапат* (2020); збирке приповједака *Леђ* (1982), три романа мозаика: *Кад дуња замирише* (1995), *Река за један дан* (2014) и *Жива слика* (2016) и књиге критика *Верикале са дна пакла* (2018) и *Провид кроз сва времена* (2019). Запажен је и као аутор књига за дјецу и младе: *Сањам, сањам чаролије* (пјесме и приче) (1994), *Хоћко и Нећко* (пјесме) (1997), *Даљинама преко света* (пјесме) (2003) и *Неко само тебе тражи* (пјесме) (2006). Био је главни и одговорни уредник Омладинског листа *Покрет* (1974-1978), а потом и главни уредник часописа *Домети* (2013–2016). Члан Уредништва часописа *Луча* (Суботица), од оснивања 1993. године. Превођен на десетак језика. Заступљен је у

антологијама и зборницима како за одрасле, тако и за дјецу. Члан је Друштва књижевника Војводине и Удружења писаца Републике Српске. Станује у Сомбору, а живи у својим књигама.

Лалић Кровицка, Олга (1980, Шибеник). Дипломирала је славистику на Јагелонском универзитету у Кракову (Пољска). Објавила је више збирки пјесама на пољском језику, а у Републици Србији збирку: *Иза облака* (2008). На пољском језику је објавила и збирку драма, а пише и приче. Дјела су јој превођена на енглески, шпански, литвански, македонски и словеначки језик. Живи и ствара у Дукли (Пољска).

Леро, Никола (1991, Сарајево) је уредник, пјесник и истраживач. Магистрирао културолошке студије у Норвешкој, Чешкој и Јужноафричкој Републици. Радио са Уницефом у БиХ, те са Европским парламентом у Бриселу. Стални је члан Редакције магазина „Карике“, литерарног колектива „Књижевна задруга“, те један од оснивача међународног умјетничког покрета Бланк пагес из Њемачке.

Ломовић, Бошко је професор српскохрватског језика и књижевности југословенских народа, а безмало читав радни вијек провео је у новинарству. Објавио је 40 књига, од чега половину за најмлађе. Поезију, прозу, књижевну и ликовну критику објављивао у *Одјеку* и *Ослобођењу* (Сарајево), Летопису Матице српске (Нови Сад), *Арени* (Загреб), *Књижевним новинама*, *Савременику*, *Политици* (Београд) и бројним другим часописима. Пјесме и приче су му превођене на десетак европских језика. Ломовићева *Књига о Дијани Будисављевић* је штампана на српском (ћирилица и латиница), енглеском, њемачком и есперанто језику. Објављена су му *Сабрана дјела* у осам књига (3.500 страна) у издању београдског „Света књиге“. Живи у Горњем Милановцу.

Лукић, Љиљана (1939, Загреб). Магистар књижевности. Пише дјела из белетристике, а бави се и књижевном критиком. Објављене књиге: *Магнолија на длану* – збирка прича (1997); *Из књижевног сазвежђа* – есеји и критике (1998); *Плаво је боја неба* – пјесме (1999); *Једнога дана пре седам дана* – приче за дјецу (2000); *Балкон за маштање* – приче и приповијетке (2002); *Трагање за смислом* - књижевне критике (2004); *Кључар чудне љепоте Јован Дучић* – књижевноисторијска студија (2008); *Приче о медведићима* – приче за дјецу (2009); *Јован Дучић, Рани радови I (1888-1892)* – приређивач Љиљана Лукић (2010). Осим тога, објавила је рома-

не: *Јелена Златоносовић (*2011, 2013 II издање); *Доктор Николо (*2015); *Звијезда падалица* (2015); *У трагању за оцем* (2016) и *У небо загледан* (2017), *Пут у недоглед* (2018), *Бисер на дну мора* (2019), *Кад сјећања заболе* (2021). Живи у Бијељини.

Љубојевић, Аљоша (1988), рођен у Сарајеву, живи у Бијељини. Дипломирани новинар. До сада објавио двије збирке кратких прича *Без филтера*, Књижевна омладина Србије и ,*Знаш ли да је Михаил Каменски запалио Галац,* НК ''Јован Поповић'' Кикинда. Члан је ПЕН БиХ. Приче су му биране на конкурсима и објављене у књижевним часописима региона.

Миленковић, Слађана, пјесникиња јасних снова, корача пјесничком стазом посутом звездама, обасјаном месечином, на којој читалац проналази речи бисере и одлаже их у сећање – у свој незаборав.

Милинковић, Миомир је рођен 1948. године у Буковику, општина Прибој. Завршио је Филолошки факултет у Београду, студијска група *Српски језик и југословенска књижевност*. На истом факултету је магистрирао и докторирао. Бави се историјом књижевности, а пише и белетристику. До сада је објавио 38 стручних и научних књига, од којих су 2 из публицистике, 22 из науке о књижевности, а 14 из белетристике (три пјесничке збирке за одрасле, пет за дјецу, двије збирке приповједака за одрасле, три романа за дјецу и младе и једна књига бајки). Живи у Београду.

Миловановић, Марко Марун (1988, Сребреница). Основну школу и гимназију завршио у Сребреници, а Економски факултет у Палама. Члан је руководства СПКД „Просвјета“, ОО Сребреница и главни и одговорни уредник „Сребрног вијенца“, часописа за књижевност и умјетност. Пише поезију и кратке приче за које је награђиван на бројним конкурсима. Као пјесник и приповједач заступљен је у десетини зборника за књижевност на српском језичком простору. Живи и ради у Сребреници.

Несторовић, Тихомир (1949) пише романе, приповјетке и репортаже. Живи и ствара у семберском селу Бродац. Објавио је романе: *Миона Брочанска, Двије додоле, Јана, Теодор, Илинчићи, Јабланови Снене Звијезде* и *Пансион Госпође Хаџивуковић;* збирке прича и приповједака: *Беле лађе Теше Бећарине, Јецај душе танкоћутне, Између двије ријеке, Земља виловита, Приче завичајне, Прољећа редова Јосифа* и *Дукати пајеЗлојутра;* седам моногра-

фија о људима и догађајима у Семберији. За пола вијека новинарског рада у *Радио-Зворнику*, *Радио-Сарајеву, Новинској агенцији СРНА и БН Телевизији*, у којој је сада уредник, објавио је више од три хиљаде новинских, радијских и телевизијских репортажа у циклусима: *Људи са ријеке, Семберија у репортажи, Ријека Дрина и Подриње, Записи* и другим. Тихомир Несторовић добитник је неколико значајних награда за новинарство и књижевност.

Пантић, Милан (1963, општина Зворник). Гимназију завршио у Бијељини, а Електротехнички факултет у Тузли. Са дужим прекидима, више од 40 година се бави писањем афоризама. Сарађивао у бројним листовима, а прве радове објавио у „Семберским новинама“. Једина збирка афоризама, претежно ратних, изашла је 1994. године.

Петровић, Лара (1978, Градачац, БиХ) је у Модричи завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је 2009. године на Стоматолошком факултету у Београду и на истом факултету завршила специјализацију из области стоматолошке протетике. Пише поезију, заступљена је у више зборника. Награђивана. Објавила двије збирке пјесама : „Облак на таваници“ (2006), „Она, поново“ (2023). Живи и ради у Београду.

Петровић, Николета (1983, Грачаница). Пише поезију и прозу. Објављује на интернет порталима (*Вишеградске вијести, Асинфо, Бијељина данас, Поезија суштине),* у часопису „Значења” и „Књижевне новине” . Запослена као новинар и водитељ у РТВ БН Бијељина.

Поповић, Ранко (1961, у Залому код Невесиња). Школовао се у Сарајеву, гдје је 1985. године дипломирао на Филозофском факултету. Магистрирао је 1990. године на Филозофском факултету у Београду, а докторирао 2005. на Филозофском факултету у Бања Луци. На истом факултету је и запослен у звању ванредног професора за предмет *Српска књижевност 20. вијека*. Исти предмет предаје и на Филозофском факултету Пале Универзитета у Источном Сарајеву. Приређивач и уредник двадесетак хрестоматија, научних и пјесничких зборника. Објавио књиге: *Завјетно памћење пјесме* (Источно Сарајево, 2007), *Чин препознавања* (Бања Лука, 2009), *Горка ведрина истока. Хумор у Андрићевим романима* (Бања Лука, 2012), *Парадокси и молитве* (Ниш, 2013), *Ризничари и памтитељи* (с групом аутора, Бања Лука, 2013), *Трагедија без катар-*

зе (Бања Лука, 2014), *Ријечи за сретање* (Лесковац, 2014), *Пјесник великог помирења. Особености умјетничког израза Бранка Ћопића* (Бања Лука, 2015), *Читати и бити* (Бања Лука, 2017).

Потањин Фјодорович, Виктор (1937, уралско село Утјатскоје у Курганскиј области). Завршио је Кургански педагошки институт (1958), а потом и Књижевни институт „Максим Горки“ у Москви (1967). Радио је као књижевни сарадник и секретар обласних новина, као уредник у Издавачком предузећу и књижевни консултант у Курганској организацији писаца. Објавио је више од четрдесет књига кратких романа, прича, есеја, дневничких записа. Најпознатији кратки романи су му: „Пристаниште“ (1970), „Над колијевком“ (1971), „У туђини“ (1975), „Посљедњи коњи“ (1977), „Тече, тече ријека“ (1986), „Писма сину“ (1988), „Мој муж је био пробни пилот“ (1992), „Телефон повјерења“ (2000), „Златни ковчег“ (2005), „Без имена“ (2011), „На седам брежуљака (2022). Живи у Кургану.

Рачановић, Славица (1973, Бијељина). Студирала је на Педагошкој академији; група Српски језик и југословенске књижевности. Радове је објављивала у часописима: *Српска вила*, *Милош Црњански* и *Балкански књижевни гласник*. Аутор је поетске збирке *Бескрајна нит*. Добитник је Светосавске награде за рад у области образовања и васпитања. Предаје српски језик и књижевност у Основној школи „Вук Караџић” у Бијељини.

Ристановић, Цвијетин (1937, Модран, Бијељина). Филозофски факултет завршио је у Новом Саду, а постдипломски студиј на Филолошком факултету у Београду, на коме је одбранио магистарску тезу и докторску дисертацију. Објавио 10 књига из области историје књижевности и књижевне критике: *Казивање као огледало живота* (1990); *Епик и лирик Петар Кочић* (монографија) (1995); *Српски пјесници за дјецу* (1997); *Огледи и прикази* (1999); *Простори дјетињства. Огледи о српским писцима за дјецу* (2002); *Књижевне теме* (2003); *Критички (п)огледи* (2006); *Књижевнокритичка освјетљења* (2009); *Вредновање књижевног текста* (2014), *Огледи, бесједе, есеји* (2020) и књигу кратке прозе *Свакидашње приче (2017)*. Живи у Бијељини.

Симић, **Милијан** (1958, Возућа код Завидовића). Преводилаштвом се бави од 1988. године. Преводио је приче Виктора Астафјева, Василија Бјелова, Фјодора Абрамова, Јевгенија Носова, Бориса Можајева, Јурија Куранова, Владимира Личутина, Михаила

Голубкова, Георгија Семјонова, Јурија Трифонова, Петра Алешковског, Дмитрија Новикова и др., пјесме балкарског пјесника Јуруслана Болатова (*Земља у ружичастој даљини*) и грузијских пјесникиња Маквале Гонашвили, Лали Џапарашвили, Медеје Кахидзе и пјесника Нодара Думбадзеа и Шоте Ходашнелија. Живи у Варешу.

Станојловић, Борислав рођен је у Амајлијама, Бијељина, Учитељску школу завршио је у Бијељини, ВПШ – група за историју и географију у Сарајеву. Филозофски факултет, група за педагогију завршио је у Београду. Магистрирао и докторирао на групи за педагогију и психологију на Филозофском факултету у Сарајеву.

Учестовао је у више истраживачких пројеката и раду на више стручних и научних скупова националног и међународног карактера. Објавио је преко 70 стручних и научних радова и 12 књига и других посебних публикација, међу којима посебно издваја: *Породица и васпитање деце* (1990); *Пет деценија образовања васпитача* (1998) коауторство; *Педагошка дијагностика као фактор оптимизације васпитно-образовног рада школе* (1999); *Организација и програмирање рада школе у природи* (1999) коауторство; *Педагошка пракса* (2000); *Основи педагошке дијагностике* (2008). Живи у Београду.

Стојковић, Душан (1948, Београд), пјесник, приповједач, књижевни критичар, есејист, антологичар, преводилац са словеначког и француског језика. Уредник „Шумадијских метафора“ (Младеновац). Академик Славјанске литерарне и артистичке академије у Варни. Објавио седам пјесничких збирки, двије књиге кратке прозе, десет есејистичких књига и више од тридесет антологија. Посљедње објављене књиге: *Планета сигнализам: есеји о сигнализму* (2018), *Мома или Цвеће сна* (2018), *Снови душе или Поезија Славомира Гвозденовића* (2018), *Књигарник о књигожеднику или Миљурко Вукадиновић капетан водене републике* (2019), *Баштиници и сапутници 2* (2019), *Читати: волети, Савремена словеначка поезија* (2019), *Са сваком нас је песмом мање, поезија словеначких уклетих песника* (2019). Живи и ради у Младеновцу.

Сувајџић, Бошко (1965) ради као редовни професор за Народну књижевност на Катедри за српску књижевност са јужнословенским књижевностима Филолошког факултета Универзитета у Београду. Објавио је монографије *Јунаци и маске* (2005), *Иларион Руварац и народна књижевност* (2007), *Певач и традиција* (2010), *Дновиде воде: фолклорни елементи у српској књижевности* (2012),

Орао се вијаше: предвуковски записи српске усмене поезије (2014); *Књига о Вуку* (2018; 2019), *Како упокојити игру* (2018), *Кључ од Косова* (2021; 2022), *Токови савремене српске драме* (2022). Приредио антологије *Народна књижевност. Епске песме у старијим записима* (1998) и *Епске песме о хајдуцима и ускоцима* (2003), као и монографију *Беседе и беседници* (2023). Објавио преко 200 научних прилога у домаћој и страној стручној периодици.

Чотрић, Александар рођен је у Лозници. Објавио књиге афоризама: *Даћемо ми вама демократију* (1993. и 1995); *Пета колона* (1997); *Недозвољене мисли* (2000); *Кратки резови* (2004); *Гола истина* (2008); *Дечја посла* (2010); *Својеглава књига* (2010); *Померање памети* (2012). Објавио је књиге сатиричних прича: *Обележене приче* (2006); *Приче пред буђење* (2007); *Причињавање* (2011). Приредио антологије и зборнике: *Раздељак, антологија српског афоризма за децу* (2012); *Дриблинг духа, зборник афоризама о спорту* (2012). Ауторске књиге су му објављене у Пољској, Румунији, Македонији и Словенији. Заступљен је у више домаћих и страних зборника и антологија сатире, објављеним у САД, Русији, Њемачкој, Италији, Аустрији, Пољској, Румунији, Словенији, Македонији, БиХ и другим државама. Живи и ради у Београду.

Шаренац, Слободанка (1974, Требиње). Завршила је Филолошки факултет у Београду, гдје је магистрирала 2007. године и докторирала 2016. године. Објављује приказе и критичке текстове у разним часописима. Живи и ради у Београду.

Штефаницки Антонић, Мирјана (1954, Нови Сад). По образовању је економиста. Објавила петнаест књига, од тога једанаест књига поезије и три књиге књижевних огледа и једну књижевних критика. Године 2020. објављена је књига аутора др Милован Гочманац *Ингенијум узвишеног стила – О књижевном делу Мирјане Штефаницки Антонић*. 2023. године објављена је књига аутора мр Бојана Грбовић, *У књижевном свету Мирјане Штефаницки Антонић*. Заступљена је у зборницима поезије, у часописима за књижевност, уметност, културу и науку и у савременим антологијама поезије. Пише поезију, књижевну критику, рецензије, кратке приче. Пјесме су јој преведене на енглески, бугарски, словеначки, руски, француски, арапски и пољски језик. Члан је Друштва књижевника Војводине и Удружења књижевника Србије. Живи и ради у Новом Саду.

СА ПРОМОЦИЈЕ 55-56. И 57. БРОЈА ЧАСОПИСА „СРПСКА ВИЛА”

Уз 30. „Вишњићеве дане” у Бијељини представљена је „Српска вила” из 2022. и прве половине 2023. године у ЈУ Народна библиотека „Филип Вишњић” у Бијељини, 8. новембра 2023. године.

ОБАВЈЕШТЕЊЕ САРАДНИЦИМА И ЧИТАОЦИМА

Од 45. броја садржај часописа за књижевност, науку и културу "Српска вила" у електронском облику можете погледати на адреси:

www. prosvjeta-bijeljina.org

Уредништво

Рјешењем Министарства информисања Републике Српске број 01-356/95 од 8. септембра 1995. године часопис је уписан у Регистар јавних гласила под редним бројем 112.

***

На основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет ("Службени гласник Републике Српске", број 25/98), министарство науке и културе, даје

М И Ш Љ Е Њ Е

Часопис за књижевност, умјетност и науку "Српска вила", у издању СПКД "Просвјета" из Бијељине, је публикација од посебног интереса за културу, а на основу члана 29. став 1. тачка 16. Закона о акцизама и порезу на промет.

Мишљење се издаје у сврху плаћања пореза на промет по стопи од 8%.

УПУТСТВА САРАДНИЦИМА

* У једном броју часописа аутор може бити заступљен само једним текстом у обиму, највише, од једног штампаног табака куцаног дуплим проредом на А4 формату. Од тога се одступа само у случају штампања двоброја гласила.

* Уз сваки рад достављен часопису, потребно је приложити и кратку биобиблиографију аутора за рубрику АУТОРИ "СРПСКЕ ВИЛЕ".

* Рукописи подлијежу стручној оцјени и не враћају се ауторима. Уредништво задржава право редактуре и техничког уређења текстова одабраних за објављивање у часопису.

* Потписани чланци изражавају став аутора.

* Молимо ауторе да нам рад достављају на ћириличном писму, фонт Times New Roman 12.

* Пожељно је да своје радове откуцане на компјутеру доставите поштом, и-мејлом или на ЦД-у. Адреса Уредништва је:

Градски одбор СПКД "Просвјета" у Бијељини,

Улица кнеза Милоша број 30,

76300 БИЈЕЉИНА

Телефон и факс: 055/209-580

E-mail: spkdbn@teol.net

Web site: www.prosvjeta-bijeljina.org

9 770354 711006